

# meddobje

**POEZIJA IN PROZA:** O. JOŽE CUKALE, S.J. (INDIJA), HIMNA SVETI TROJICI (1) \* DOLORES TERSEGLAV (SLOVENIJA), TRI JESENSKE PESMI (2) \* VINKO RODE (ARGENTINA), DELTAŠI (4) \* FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), POVOJNE PESMI (15) \* ANDREJ ROT (ARGENTINA), ANAMNESIS (28) \* TINE KOVAČIČ (ARGENTINA), LOKVANJE CVET (91)

**DRAMATIKA:** MARKO KREMŽAR (ARGENTINA), ŽIVI IN MRTVI BRATJE (58)

**RAZPRAVE IN ESEJI:** VINKO BRUMEN (ARGENTINA), FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI IV. (16) \* FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), ŽIVLJENJE, POSVEČENO UMETNOSTI (37) \* VLADIMIR KOS (JAPONSKA), ENAČBA MED BODOČNOSTJO SLOVENCEV IN IZVENEVROPSKIMI SLOVENSКИMI OBČESTVI (43) \* TOMAŽ SIMČIČ (ITALIJA), POGLED IZ TRSTA NA SLOVENSКО PROBLEMATIKO (116) \* TONE BRULC (ARGENTINA), POSODOBLJENI PRIMOŽ TRUBAR (130)

**ZAPISI:** A. JANTAR (ARGENTINA), RAZMIŠLJANJE O KOSOVI OPREDELITVI FILOZOFIJE (139)

**KRONIKE:** TONE BRULC (ARGENTINA), POROČILO O IZIDU NATEČAJA ESEJEV ZA LETO 1986 (154)

**V KASTELJANŠČINI:** GREGOR PAPEŽ (ARGENTINA), TRADUCCIONES DE NUESTRA POESIA (156)

**ILUSTRACIJE:** IZ KRSTNE PREDSTAVE DR. MARKA KREMŽARJA DRAME „ŽIVI IN MRTVI BRATJE“ V BUENOS AIRESU LETA 1986.

XXIII-198



# entresiglo

## M E D D O B J E

Splošnokulturna revija  
1 9 8 7

Letnik XXIII.

Št. 1/2

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ANDREJ ROT (KI ODGOVARJA ZA REVIJO PRED OBLASTMI), TINE DEBELJAK st., LADISLAV LENČEK IN JURE VOMBERGAR.

Načrt za ovitek: arh. Andrej Horvat

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES, ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi prava avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 131. publikacija Slovenske kulturne akcije, datiskan novembra 1987.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 259299.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de mayo de 1987, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO ARGENTINO 586	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA

HIMNA SVETI TROJICI

Ti si Beseda,  
a ne zgolj Beseda.

Ti si vse več. Ti si Pogovor,  
Brezmejni Dialog.  
Naj se moj nič pokloni pred Teboj,  
moj Trialog, moj Bog.

Vsemirna, vseskrivnostna si Temá,  
ki Luč prižiga. Oj povej,  
kdaž mojih čolnov reka  
bo srečala Tvoj Ocean?

Tako so polna hrepenenja jadra,  
tako želijo v Tvoj pristan  
Duhá,  
Očeta  
in Boga - Človeka...

DOLORES M. TERSEGLAV

## TRI JESENSKE PESMI

### SLOVO V JESENI

Najdražji, ko pred tabo bo ta slika,  
pomisli, da si srečal me takrat,  
ko strela našo je mladost zdrobila,  
znanilka in morilka naših nad.

Spreglej, da prvič predte sem stopila  
pokrita s prahom kakor list uvel,  
pozabi, da nad grobom mučenika  
se prvič najin je pogled ujel.

In jaz bom pozabila, kako klela  
sem grob, ki se razklal je prekasno,  
in mislila bom, da te zdavnaj vzela  
poletna vihra s sabo je v nebo.

A ti, ko videl boš, kako utonila  
je moja senca v ta jesenski mrak,  
pomisli, da že kdaj glavó sklonila  
kot cvet pomladni sem sred daljnih trat.

## SLIKA

Jesenski dan. Pripravlja se k dežju.  
Oblaki so nabrekli od mokrote.  
Pod sivo-plavo kupolo odmeva  
od daleč vrisk otrok in lajež psov.

Vse je zeleno. Listje še ne pada.  
Negibno je, le zdaj pa zdaj zaziblje  
neslišen vetrček vršičke trav.

To niso trave, alge so v podmorju,  
to ni jesen in to ni niti zemlja.  
To je dežela sanj, odhod nečesa,  
slutnja, spomin, slovo.

Večer prihaja, dnevu je enak.  
V somraku plahutajo netopirji.  
Nekje zamira zvon.

## CUPIO DISSOLVI

Kako lepó biló bi v zemlji spati,  
če vanjo privršél bi piš jeseni,  
če zaslutili udje bi ledeni,  
kako priplesal nadnje list je zlati.

Kako lepó biló bi v zemlji spati,  
če bi ciklamni vanjo zadišali,  
če kdaj zaslíšala bi v noči nemi  
klíc mačka, ki se po grobovih klati.

Kako lepó biló bi v zemlji spati,  
če začutile bi koščice moje,  
da so jih medse vzeli dragi brati,

in če bi veter mogel nam izdati  
skrivnost, ki tu je nismo dočakali:  
da zdaj v svobodi svojo pesem poje.

Bilo je pred tridesetimi leti, ko je bila še večina naših nekdanjih kmetov pri življenju. Nametane v buenosaireško predmestje, po letih krčevitega boja za lastno streho v tujem svetu, kmečke družine nismo pozabile na klic zemlje. A kdo si je upal na svojo roko v neznano pampo? Komaj smo bili toliko razgledani, da smo vedeli za nekatere province, ki bi bile morda pripravne za našo kolonizacijo.

Kolonizatorji?

Da, bilo je nekaj poskusov – celo organiziranih – da bi se Slovenci naselili na podeželju kot strnjeno naselje. Da bi zorali pionirsko brazdo v argentinsko pampo.

Vse je padlo v vodo. Ali točneje, eden od resnih poskusov je utonil v vodovju delte Paraná. Catamarca nas je ustrašila s preobiljem kamenja, peska, z golimi rebri napol puščavskih goličav. Tapalqué je obnemogel med papirji birokratov. Še druga možnost je menda trkala na vrata našega tajništva na Víctor Martínez, pa so ji rekli gospod sekretar, da med Slovenci ni zanimanja za podeželje. Menda zanimiva ponudba, ki pa bo za vedno ostala kot ena od tistih potez, ki je nismo igrali na naši skromni izseljenski šahovnici in ki bi v dobri meri spremenila tok in tek naše emigracije.

Torej, da so bili poskusi za kolonizacijo delte?

Katere delte?

O, to je dolga štorija!

## PAVLE

Sklical nas je na sestanek na Pristavo. Razvedelo se je, čisto po naključju, v zahodnem predelu predmestja. Sam sem slučajno zvedel od Joža. Ves navdušen mi pojasni.

V soboto proti večeru v Castelarju!

Nekaj neverjetnega, boš videl! Končno se nam odpira Amerika!

Sestanek je bil zaupen. Pavle, kot naš pionir v delti, je govoril kot vizionar.

Država ponuja fiskalna zemljišča, da jih koloniziramo. Trideset do štirideset hektarjev parcela. Edini pogoj je, da jih obdeláš, pogozdiš, ali kar se ti zdi primerno.

Kje?

Saj ni daleč. Do Campane z vlakom, poldrugo uro vožnje. Potem z „lančo“ eno uro v notranjost delte, nato še eno dobro uro peš hoje.

Rodovitna, čisto deviška zemlja! Kar vsadiš ali vseješ, ti raste kot konoplja!

Zbrani debelo gledamo. Saj to ne more biti res!

Kakšni pogoji?

Kolonizirati, to je vse. Zasaditi, posejati, obdelati.

V roku desetih let! In niti ni treba, da tam živiš stalno. Če izpolniš pogoje, ti država parcelo proda za neznatno ceno. V roke dobiš lastninsko listino.

A v desetih letih boš lahko že dvajset hektarjev gozda posekal.

Amerika! O vendar! Torej je bilo le res!

Novi svet, deviški, ki samo čaka, da se ga polastiš, pa te zasuje s svojimi darovi!

O Pavle, kje si vendar bil do zdaj? Kako da nismo vedeli za to zlato žilo takorekoč pred nosom. Prav pred vrati vele-mesta!

Kaj sploh še počenjamo v tem mravljišču? Kdo se bo še drenjal za ta bori delavski zaslužek, ki ti komaj zadostuje za preživljanje?

Pavle je stvaren. Za čez mesec dni skliče vse resne interese na nov sestanek. Pride državni pooblaščenec za fiskalno zemljo. Treba je uradno ubeležiti adjudikacije.

Morda nas je dvajset, morda nekaj manj. Nekateri se poznamo med seboj, drugi komaj. Večina nas je iz okolice Morona. Spogledujemo se; kdo bo komu sosed? Kje točno ležijo zemljišča? Kakšen je dostop?

Pavle živi tam že nekaj let, dobro pozna lego in razmere. Razlaga.

Delta reke Paraná je velika kot cela Slovenija. To ogromno ustje je prepleteno z neštetiimi rokavi te reke, majhnimi in velikimi. Naše ozemlje se nahaja med rokavi Las Piedras in Ñacurutú, ki se stikata s kanalom Alem.

Razgrne zemljevid. Ogromno ožilje deviškega telesa. Dobra irigacija!

Obljubljena dežela! O, boš videla, kaj je zmožna slovenska pridnost! Jasno, domačinom ni za delo, zato ne silijo tja!

Čez mesec dni smo uradno vpisani v seznam kolonov. Vsak dobi v pogojno posest, v „zasedo“ svoje zemljišče.

Moja nomenklatura: Cuarta Sección del Delta, Lot 911. Tristo metrov ob obali Ñacurutú, pa približno en kilometer navznoter, do naslednjega rokava. Vse je deviška naplavina. Drevja ni nič, vse je treba nasaditi. Vsaka parcela ima seveda tudi nekaj nizkega sveta, recimo močvirja. A je čisto enostavno kanalizirati.

Tisto pomlad sem šel obiskat Pavleta. Namesto na Campano sem šel na motorko v Tigre. Hotel sem se do sítega naučiti bujnega zelenja.

Iz Tigre „lanča“ vozi tri ure do Pavleta. Skozi nešteto rokavov pride do reke Carabelas, po kateri vozi še dobro uro, dokler ne dospe do Portugalca Gómesa. Tam je treba izstopiti.

Zarana zjutraj sem odšel na pot, kakor da bi šel na romanje. Svečano razpoloženje se je stopnjevalo, ko smo zavili v svetišče ozkih rečnih tokov, obdanih z visokimi topoli, z vrbami ali s platanami. Pravi naravni tuneli, kot visoke ladje gotske katedrale. Tu pa tam se pokaže temnejši gozd borovcev. „Madreselva“ napolnjuje ves prostor z rajskim vonjem.

Moj Bog, tri ure skozi božji raj; tri ure sólo zelenje, rjave vode in komaj malo prostora za sinje nebó! Potem še uro peš poti do cilja.

Gomes mi natančno razloži, po katerih stezah naj hodim. Skozi bližnji gozd do odprtega polja, nato čez pašnik, steza teče ob dolgem izkopanem jarku, na drugo stran visoko bičevje. Tako do reke Las Piedras.

Pavle je bil ravno pred hišo; okoli zajčnikov je nekaj brkljal, za njim so silile kokoši. Koča je iz blata, z ločjem „totora“ krita. V njej začutim ne samo domačnost, ampak tudi gostoljubnost neoskrunjene zemlje.

Čez dan sem brodil bos po tistih vodah, občudoval bujno rast topolovih sadik, ki poganjajo iz navadnih nasekanih vej. Tisti dan sem opral mestni prah s sebe kot v znak pričevanja nasproti nori civilizaciji. Spal sem blaženo kot v naročju dobre matere nature. Kot da ne bi bilo komarjev.

O novi svet!

Pavle mi je pokazal proti zapadu.

Tam ležijo vaša zemljišča. Vzdolž potoka, ki po naše pome-



ni Sova uharica. No, potoka samo po imenu. Blatna struga je, zaraščena z visokim ločjem. Komaj se razloči njen tek med močvirjem.

Vse je v pričakovanju človekove roke, da jo zbudi iz spanja.

Potem še pripoveduje.

Krompirjeve olupke sem metal tam zadaj za bajto, jeseni sem pa nabral krompirja, debelega kot kugle na produ.

Poglej, tile topoli imajo pet let, pokaže na nasad visokoraslih dreves.

Čez dve leti bodo za sekanje, v debelosti čokatega moškega telesa. Sosed je pridelal sladki krompir „batata“, težkega tudi po dve killi. Poslal ga je na razstavo.

In tako še in še poslušam neverjetne štorije.

Detelja? Moj Bog, sedemkrat sem jo lani kosil, pa je še ni konca.

V močvirjih je saditi vrbo, brez težav prenaša tudi dolge poplave.

## IGNACIJ

Ali si slišal, Lojze, Tomaž je že prvo zimo zasadil tri hektarje s topolom. Lansko zimo je dodal štiri, pa še dobršen pas borovcev na albardonu<sup>1</sup> ob reki. Sosega je najel, da mu je ločje tlačil s traktorjem. Drugače sploh notri ne moreš. France tudi pridno sadi. Še ženo in otroke pripelje s sabo, da potikajo sadike.

Ampak, vrag je z dohodom! Skozi močvirje, brez stezá, brez brvi, brésti je treba tudi do pasu. Pa včasih ne dobiš konja in vozača, ki bi ti stvari zavlekel notri v stepo. No, vozača! Vozov ni, ker enostavno ni poti, ki bi bile prevozne. Neke primitivne sani uporabljajo, „la chata“, da prevlačujejo tovore. Čez drn in strn. Edini Tolosa ima traktor, pa na drugem koncu stari Vacca-rezza, skupno s svakom.

No, ta oderuh ima tudi tovorno lančo. Pridelke vozi doli v Tigre, katere od sosedov za ficke kupuje.

Vraga, te razdalje, pa nobene poti! In ločje, nad dva metra visoko, v katerem se zlahka izgubiš. Pa z golimi rokami! Prvo, kar si moraš nabaviti, je mačete<sup>2</sup>, ker če ne, nikamor ne prideš.

Ko je Nace, star gruntar, v septembru leta tretjega našega kolonizatorstva potoval v delto, pač ni mogel vnaprej vedeti, kako bo z vodo. Šele ko je lanča zavozila iz ogromne Paraná de las Palmas v kanal, se mu je zdelo, da je voda zelo narasla. Bregov ni bilo videti, le bujno rastlinstvo ob straneh se je sklanjalo do gladine.

Izstopil je pri Tolosi. Poploska, iz hiše pride že priletna, prijazna ženica.

Buenos días, señora. Puedo pasar para el fondo, por favor?

O, seveda, dé ona. Ampak visoke škornje si nataknite, ker je ponekod steza pod vodo.

Jutro je bilo kar hladno. Jugovzhodni veter je še naprej vlekel, kot že dva dni poprej.

Mož Bog, kako da nisem pomislil na to? V časopisih je gotovo pisalo.

Jugovzhodnik ne pusti, da bi se Srebrna reka mirno izlivala v morje. Če par dni vodo potiska nazaj proti severozahodu, je delta pod vodo. Saj to ni nič novega, nič posebnega. Ko veter poneha, se v nekaj dneh voda odteče.

Ampak, bogme, kako bom sadil? Če so še albardoni pod vodo!

No, zdaj sem tu, naprej.

Ampak tisti dan je bila hoja dvakrat težavna. Namesto eno uro, dve do Pavleta.

Zlodej, vodo sem dobil v škornje. Pri Pavletu počakam, da voda upade. Morda bo jutri že prehodno. Ampak upehal sem se čez mero. I, leta, leta! Pa kakor da bi imel malo vročine.

September je zadnji mesec, ugoden za sajenje. Potem že vse počene in je prepozno.

Veš, Pavle, vsaj še dva hektarja sem hotel zasaditi. Lanskoletne sadike so že pogledale iz ločja. Nekatere imajo že tri metre.

Po kosilu se bom napotil do Ernesta, vprašal ga bom, če mi proda dva tisoč sadik. Ampak burja ne odneha. In voda tudi ne! Zmeraj več jo je.

Poglej, Pavle, je že breg prestopila, tri metre od praga jo imaš.

Nace se je po kosilu podal proti Ernestu, namenjen je do Mihe.

O, Miha je pravilno ukrenil. Da bo imel po svojem dostop do notranjih zemljišč, je dokupil posestvo na spodnji strani. Za bazo.

Nace rine naprej po nasipu ob reki. A ko se steza oddalji in prečka ovinek, mora spet v vodo. Morda je pol ure brodil v smeri proti Ernestu Rodríguezu, a hiše ni bilo nikjer.

Mož Bog, v to smer ne bo! Bom poskusil v smeri vetra.

Glej, kako se sonce že nagiba v objem bičevja. V nasprotno stran moram, proti vzhodu!

Protí noči si je moral Nace priznati, da ne ve, kje se nahaja. Kam vrága sem se zapletel po teh preplavljenih stezah?

Pod noč je končno trčil ob zapuščeno Izmaelovo kočó. Vsaj streha bo. V nahrbtníku je komaj še košček kruha in grízlíjaj suhe klobase. Pa rjava voda pred pragom.

Oblaki komarjev plešejo v noči.

Zakaj sem bil tako trmast!

Zelo hladno je bilo. V kočí niti pedenj mrve ali slame.

Kako bi si posušil nogavice in hlače! Ah, v temle kotu bom malo zadremal.

Noč je bila nezaslišano dolga. Vročíčne misli so se sto in stokrat vračale. Jutri z dnevom bom spet dober. Kaj je vendar to v primeri z vojním časom!

Ko se je naredil dan, je Nace opazil, da voda ni upadla. Le najvíšja zemljíšča so gledala iz vode kot otočki. Napotil se je proti Mihú. A po nekaj urah brodenja še vedno ni našel híše.

Takrat ga je domačín gavč – seveda, na konju – slučajno zapazil, kako je vročíčen brodil po vodi. V tísti smeri „paisa-nota“ ne bi nikoli našel!

¿Eh, paisano, a dónde quiere ir?<sup>4</sup>

Creo que me perdí. Voy a volver a lo de don Pablo.<sup>5</sup>

Gavč ga je spravil do Pavleta. Huda influenza ga je dajala tísti dan in še naslednjo noč. Ko je prišel k sebi, so vode končno začele upadati. Ekspedícija žalibog ni uspela; napotil se je proti Alem kanalu, na lančo. Doma ga je žena še trdo prijela.

Nič ne boš hodil v tisto divjino. Še tam boš ostal! Močvirje te bo požrlo.

Ampak Nace se zaradi te ekspedícije ni ustrašil. Leto za letom je sadil. In ko je namesto bíčevja strmel proti nebu gozd mladíh topolov, ni mogel prikrivati ponosa in zadovoljstva. Pri svojih petínšestdesetih in čez! Posebno je bil ponosen na temnozelené borovce vrste Eliottii, vítké, zravnané kot žitné bilke. In tako vonjavi so! Iz močvirja ti požene gozd, nova síla narave, kot sámó mlado, nežno upanje!

Nace je pogozdil dobršen sprednji del parcele. Morda petnajst hektarjev. Enako sosedje, Tone, France, Lojze. Kalan je celo kočó naredil na zemljíšču, kot koliščarji, visoko nad vodo.

Kolonizacija res ni bila lahka. Bilo je mnogo težav: ne samo razdalje, voda in neprehodnost terenov, ampak tudi zajedalcí. Vraga, če nimaš pokošeno ali potlačeno ločje med nasadi, tí poljske podgane oglodajo mlado lubje, da drevje pogine. Ob

večjih povodnjih, ki se privalijo iz severa, nas obiščejo tudi vidre.

A šumenje listja se je leto za letom razširjalo dalje med ločje. Pa tisto lesketanje velikih topolovih listov v lahni sapi! Nace je strmel v mladi gozd in sanjal z moravško gmajno.

Ni hribov, ni smrek, bukev in jelš, a tole tajno šuštenje mladih borovcev, o to je najlepša pesem, ki sem jo slišal na ameriški zemlji.

Ob vsakem obisku svoje posesti se je počutil, kot da je prišel v obljubljeno deželo – kjer bo končno spet doma.

## MIHA

Miha je bil najnaprednejši deltaš. Prvi je imel traktor, prvi se je naselil v delti, prvi je tudi sekal les. Parcela, ki jo je dokupil, je bila deloma že pogozdena, ob reki je bila hišica, za hišo sadovnjak, zadaj nekaj obdelanega polja.

Potem se je oženil, kmetoval in pogozdil lepe površine zaledja.

A bile so tudi sitnosti.

Živina je prihajala v škodo od daleč nekje, menda od Tolose. V gozdu ne more narediti dosti škode, a na polju! V koruzi, v zelniku, na bučah! Batata, jojmene, ta jim je všeč kot kuncu korenjček. Pa ne samo krave, tudi konji šarijo tod okrog. Kako boš take ogromne površine ogradil? Miha pogosto zajaha do obdelanih parcel, a vse zastonj. Živina prihaja ponoči.

Potem se mu je zdelo že vsega tega preveč in se je šel pritožiti k Tolosi.

Ne, ne, saj niso moje krave. Moje nikdar ne prestopijo Arroyo Amargo.

Es la hacienda del Turco<sup>6</sup>, prav od nasprotne strani prihajajo. On pase po vseh srednjih zemljiščih.

Stari naseljenci iz okraja, živinorejci, so si v praksi lastili te naravne pašnike. Naravne meje so jim bile večje reke ali izkopani kanali. Papirjev niso imeli, njihova pravica je bila v dejstvih in pa remingtonkah.

Tudi drugi deltaši so se jeli pritoževati, da je živine vedno več. Škoda se pozna tudi na mladem drevju. Vrbovo listje jim je všeč, topolovo menda ne.

Kljub tem nevšečnostim je Mihovo posestvo lepo napredovalo. Brata sta mu pomagala, ki sta pogosto prihajala iz Buenos Airesa. Za poletne počitnice se je cela družina preselila v delto. Tako so postavili – na stebrih – novo prostorno hišo in poslopje.

Pravi luksus za tiste razmere! Že meter in pol od tal; nobena voda ga ne bo dosegla.

Vrgel se je tudi na prašičjerejo; pa krava, da je mleko doma, in kokoši pa race! V sadovnjaku slive, češplje, breskve, citrusi; za hišo polja, bolj v notranjost pa gozdovi. Čudovito je bilo pogledati na mlade topolove nasade, kako so silili iz visokega ločja. Leto za letom je bilo par hektarjev novih zasadov. Obzorje proti zahodni strani, ki je bilo svoj čas odprto vseskozi do Campane, so zdaj zapirali temni gozdovi: največ topolov, v nižjih predelih svetlozelene vrbe, in v daljavi, ob Ñacurutú dolga lisa borovcev Eliottii.

Miha je navezal dobre prijateljske zveze z nekaterimi mlajšimi naseljenci. Čez reko, malce proti severu, je gospodaril ukrajinec Wladimiro, Ukvarjal se je največ s krompirjem. Dobro se je prodajal, a dela je bilo z njim preveč. Še više gori, ob kanalu Alem, je živeła poljska družina; los Polaquitos so jim rekli. Sin Marjan je bil Mihovih let. Ob nedeljah so se srečavali v Recreo Blondeau, edino shajališče starih in mladih daleč na okrog. Tudi bratje Rodríguez niso bili slabi ljudje. Mnogokrat so si sosedje priskočili na pomoč, če je bila potreba. Ob visoki vodi, ob boleznih – človeški ali pri živini –, ob ognju.

Ko je na spomlad okrog leta 60 nenadoma zmanjkalo Marjana Polaquito, so ga vsi sosedje iskali en cel mesec, vse križem stepe in močvirja. Vse zastonj, kot da bi se v zemljo vdrl.

Je utonil, se je kako drugače ponesrečil, so ga morda šmuglarji spravili s poti, ako je kaj izvohal? Uganka!

Končno ga je odkril njegov konj. Čudno se je plašil in divje hrzal, ko je moral skozi močvirnat teren – niti ne daleč od hiše. Tam je ležal fant z razstreljeno lobanjo. Zraven lovska puška. Dogodek je pretresel vse deltaško naselje.

Pomladi leta 73 je zelenelo na Mihovem posestvu čez petdeset hektarjev gozdov. Če si jih gledal od daleč, iz poti proti kanalu, so tvorili zelene stopnice, od najmlajših, ki so komaj pokukali iz močvirja, do močnih, zrelih dreves. Vsaj dvajset hektarjev najstarejših nasadov je bilo doraslih za sekanje.

Prihodnjo zimo bom sekal, je sklenil Miha.

## DON AMERICO

Bil je med prvimi naseljenci zgornje delte. Še predno so leta 20 odprli plovni kanal Alem, od Campane do Río Carabelas, je don Américo Tolosa postavil svojo kočjo ob rečici Las Piedras. Tisti predel delte je bila ena sama neizmerna stepa, zaraščena z ločjem in posejana, tu pa tam z albardoni, kot otoki, s sočno

travo. Takrat ni drugega kazalo, kot spustiti živino v tisto zeleno džunglo. Naj se zarodi in redi. Skoro kot divjačina! Z nekaj hlapci jo je treba objahati na vsakih par dni, to je ves opravke. Vode je povsod preveč, živeža, moj Bog, na pretege!

Živina se je lepo namnožila. Tolosa je vsako leto mogel prodati lepo čredo juncev in telic. Sezidal je novo hišo ob novem kanalu. Z novimi zvezami po plovnem kanalu se je začel dotok novih naseljencev. Portugalec Moura in kreolec Matos ob Las Piedras, še globlje notri Los Canarios, trije bratje iz Kanarskih otokov, pridni kot mravlje. Na križišču Carabelas in Canal Alem skromna šola, zraven policijska postojanka.

Vse lepo, dokler niso začeli vohuniti tu okrog neki gringoti.

Kaj vraga jih sem vleče! Ali močvirje, ali komarji?

Pa z nekimi papirji prihajajo in merijo „lote“, parcele tam v notranjosti džungle.

Ali so tepci? Kako bodo sploh dostop napravili v notranjost? Kam mislijo speljati svoje kanale, meni v grlo?

Hudič naj jih vzame, „carajo“; kdo neki jim je pamet solil s temi traparijami? Nimajo konj, nimajo traktorjev. Z golimi rokami prihajajo, kakšno seme prinesejo v nahrbtniku!

O ne, jih bom že odvadil teh sprehodov. Predno bo prepozno!

Don Américo se je s sinovoma sestal na posvet. Tisto jesen je ogenj oblizoval prve nasade topolov najbližjim sosedom Tolose.

Malditos gringos, jaz vam bom pokazal, kdo je tu gospodar! Kar lepo spravite tiste svoje papirčke. Pa rajši solato sejte na domačem vrtičku!

Naslednjo zimo je stepa spet gorela. France in Lojze sta tožila don América na ministerstvu za agrarne zadeve.

Ničesar nista mogla dokazati. Kdo bi šel za pričo, kdo od sosedov?

Kdo bo šel, saj ni neumen! Da bi se izpostavljajl nejevolji don America!

Zaboga, ampak so zagrizeni ti Poljaki! Polacos testarudos!

Pođ pritiskom oblasti se je končno moral vdati v dejstvo. Od Arroyo Amargo naprej bo težko obdržal svojo oblast. Novi nasadi leto za letom preraščajo širše predele stepe. Nekdanje brezmejno posestvo se krči v komaj petsto hektarjev, morda malo več.

No, za pašo je še vedno dovolj, a treba je gledati malo dalje naprej. Saj že vnuki prihajajo!

Jeseni leta 74, še predno je odpadlo vse listje, se je spet

vzdignil steber dima v smeri Campane. Visoke stepske trave in ločje je bilo suho. Kot vsako leto, so živinorejci požigali suhljad, da potem požene nova sočna paša.

A tisto leto je bilo izredno suho in vetrovi nenehni. Sosedje so se zaskrbljeno spogledali.

Zvečer se ogenj ni polegel. Naslednje jutro je bil pas dima še bliže: raztezal se je čez polovico obzorja. Veter ni ponehal.

Proti večeru je ogenj dosegel meje Mihovega posestva. S peklenko silo se je zaganjal na nove in nove vrste nasadov; nezadržno pritiskal proti jugu, kot apokaliptična pošast. Zastonj je bil vsak napor sosedov, da bi ga zaustavili. Šele ob obdelanem polju mu je zmanjkalo moči. Od bujnih, mladih gozdov so ostale črne rogovile, štrleče v nebo.

Nekaj deltašev, nižje doli ob kanalu, se je rešilo. Ogenj muhasto zapleše: zdaj se zaleti v eno stran, se ustavi ob reki ali ob dobrem pasu zaseke.

Mihu je pogorelo vse drevje. Ni zdržal na posestvu! Strlo ga je. Petnajst let dela je šlo v oblake dima. Udarec je bil preveč močan, da bi ga mogel prenesti.

Začutil je motnje v prsih, nato prvi infarkt.

Drugi napad ga je nesel. Umrl je v najlepših moških letih.

## RIO PARANA

Ogenj je huda nadloga, a vendar je kolikor toliko pod človekovo kontrolo. Dá se preprečiti, možno ga je omejiti z zasekami, ali pa vsaj sam obnemore, ko opravi svoj posel. Mlado drevje, če ga pravilno in pravočasno posekaš, znova požene.

Z vodo je drugače. Voda je čisto nezadržna v svoji sili in vseobvladajoča v svoji rasti. Kadar se Paraná razlije iz svojih mejá, je ves „litoral“ kot vesoljni potop.

Pred tremi leti se je zgodilo. Iz severnih provinc je pritiskala voda že proti koncu poletja. Iz Paraguaya in iz Brazila so se valile ogromne količine vode proti jugu. Na svoji poti so poplavljalé cele province: Chaco, Corrientes, Santa Fe, in končno delto. Na severu deževje ni ponehalo. Odtok vodá je bil počasen, prepočasen.

Drevje zdrži pod vodo en mesec, morda dva. Potem začne gniti pri koreninah.

Vsa delta je bila preplavljena več kot eno leto. Gozdovi so umirali. Drevesa so se nagibala in padala. Žalosten je bil pogled na ono razdejanje. Delo dveh generacij je bilo uničeno.

Ljudje so zapuščali svoje otoke. Saj ni bilo kaj reševati. Niti živina se ni rešila. Ni bilo paše.

Naši deltaši?

Nekaj jih je zemljišča že prej opustilo. Drugi so jih izgubili, ker niso mogli izpolniti pogojev. Nekaj se jih je zagrizlo v ono zemljo, da jih niti ogenj niti voda nista mogla odpoditi.

Lojze je eden od tistih, ki so vzdržali. Osemnajst hektarjev topola prav pred poseko, mu gnije pod vodo. Še mnogo več mlajših nasadov, seveda.

Kaj zdaj? Začeti zopet znova? Do prihodnjih velikih povenjenj, ki ciklično prihajajo?

Lojze prizna. Da, udarec je bil hud. A še vedno zahajam tja. Rešujem, kar se da, in tega ni veliko. S traktorjem se ne more na delo. Se tako vdira v zmeščano zemljo, kot če bi v maslo zavozil.

A en čudež se ponavlja vedno znova. Ko jutranje sonce posije na rosne trave, se toliko biserov vžge čez pokrajino in se tako lesketajo ob najmanjšem premiku, da mi oni pogled odtehta vse izgube.

Tudi samo zaradi tega bi hodil v delto.

<sup>1</sup> Višji predeli v močvirnatih zemljiščih.

<sup>2</sup> Sekač.

<sup>3</sup> Dober dan, gospa. Ali mi dovolite, prosim, da grem tu čez do zemljišč?

<sup>4</sup> Ja, dobri človek, kam pa ste namenjeni?

<sup>5</sup> Mislim, da sem se izgubil. Nazaj bi šel h g. Pavletu.

<sup>6</sup> To je Turkova živina.

<sup>7</sup> So trmastí ti Poljaki! (Vsi Slovani smo tu „Poljaki“ ali „Rusi“.)

## P r i p i s :

Naj povem, da je ta zgodba skoro povsem resnična. Protagonisti te naše avanture povečini še živijo, a nekaj jih je že odšlo. Posebno zadnjim posvečam to črtico: Ignaciju Lavriču, ki je bil prvi in edini predsednik deltaške „zadruga“, in pa Erletu Dolencu, pionirju našega podviga, ki nas je — ekspedicionarje v tisto divjino —, velikokrat gostoljubno sprejel pod svojo streho.

Ko je, še premlad, omagal na terenu, sem v njegov spomin zapisal:

„Tam kjer bičevje pokriva neizmerne planjave in barje kraljuje vseprek dokler seže oko, prav tam ti je zrastel iz močvirja gozd. Čudovito trepetajoči topoli pozdravljajo pomladansko sonce. Kljub ognju in vesoljnemu vodovju tvoja volja zakleto prodira v divje ločje.

A naenkrat tok časa obstane. Gmajna prisluhne onstranstvu; skrivnost jekne v naša srca. Mladi gospodar je odšel. Pionir je omagal v težki brazdi nove zemlje.

A vodovje in gruda, veter in listje se znova prebujajo v življenje.

Tvoja sanja, Erle, zdaj raste v dve dimenziji.“

Tudi g. I. Lavriču sem napisal pesem In memoriam I. L., ki je izšla v moji zbirki.



POVOJNE PESMI

MOJE DRUŽINE

Trikrat sem bil povezan v družino  
s svojimi ljudmi:  
bratje in sestre  
v prvi, očetni družini,  
preden je prišel dan odhoda  
in sem izgubil mnogo prijateljev.  
Potem sem se znašel v poveljskih taboriščih –  
velika družina,  
s katero sem upal in se bal.  
In nato pot čez morje  
v zdmsko Slovenijo –  
skupni domovi,  
raztreseni vsepovsod,  
a zbrani v tretji slovenski družini.  
In v vseh teh letih so se kovala  
prijateljstva in poznanja,  
bili smo bratje in sestre,  
povezani  
v treh družinah.

JESENSKA

Povsod je zopet znanim dnem  
jesen vrtove vse razkrila,  
še v materino ruto, v lase,  
vsa tiha od nekod dahnila.  
Zavelo listje prek poljane,  
zasanjalo zlato sen pastir,  
a najin, mati, je kot prah  
jesenskih ognjev pal v drobir.

## FILOZOFSKI PREMIŠLJAJI (IV.)

## I.

1. Ko je (v Meddobju XX, 1-2, str. 3-16) izšel moj spis o *Naših naglavnih grehih*, mi je vrsta ljudi čestitala in mi spis pohvalila, večina osebno, nekateri po telefonu. Nekdo mi je dejal, da je zaradi mojega spisa naročil revijo. Druga oseba mi je povedala, da se je čutila prizadeto, vsaj deloma krivo grehot, ki sem jih razkrival.

A bili so tudi ljudje, katerih moje razpravljanje ni zadovoljilo, čutili so se ne le prizadete, marveč užaljene in ogorčene. V tem ni nič izrednega; karkoli poveš, vedno bo kdo, ki mu povedano ne bo všeč. Značilno pa je, da se mi od teh nezadovoljnih niti eden ni približal ter povedal, kaj ga moti in žali, kaj se mu ne zdi pravilno, kaj bi moral drugače napisati ali celo zamolčati. Kolikor do časa, ko to pišem, vem, tudi nihče ni na moj članek odgovoril, javno vsaj ne, ter me v čem popravil ali zavrnil. Vendar so nekateri od teh moje misli po svoje tolmačili, preobračali, izkrivljali in jih grajali. Ob tem pa so se me skrbno ogibali ali pri slučajnih srečanjih molčali, nihče mi ni v obraz povedal, da s čim ni zadovoljen in zakaj ni.

Povedati nočem tole: Medtem ko so me tisti, ki jim je bilo moje pisanje povšeči, ali so se vsaj delali, kot da jim je povšeči, poiskali in svoje mnenje povedali, so oni, ki so jih moje misli kakorkoli zbudle, po pravici ali niti ne, ostali v temi in od tam nergali in grajali, česar najbrž niti razumeli niso ali, kar je huje, niso hoteli razumeti. Ali ni tudi to eden od naših naglavnih grehov, da svojega negodovanja ne povemo v obraz, marveč zavogalno nergamo. Če sem javno povedal svoje misli, imam pravico tudi javno zvedeti, kaj komu ni povšeči. Saj me prav tisto, ko kdo graja, še prav posebno zanima. V tem je smisel dialoga, ki ga med nami tako pogrešamo, da se razčistijo mnenja, kadar so različna; manj zanimivo je vedeti, da kdo misli isto.

Saj sem že v istem spisu grajal našo nepripravljenost in nerazpoloženost za dialog (str. 6) in se vidi, da ne po krivici. Grajalci potrjujejo pravilnost moje sodbe, ko se tako skrbno ogibajo soočenju, v katerem bi se mogli razčistiti morebitni nesporazumi in utemeljiti ali ovreči razne sodbe. Saj je dialog nepotreben med ljudmi, ki mislijo isto, smisel pa ima, kadar se kaka mnenja križajo.

2. Dialog pa terjaja vsaj dvoje ali troje: Kdor hoče o kaki zadevi dialogirati, zlasti kadar hoče čemu oporekati, mora biti duševno in npravno zmožen razumeti zadevo, o kateri je govor. Znati mora pravilno razbrati v pisanju ali govorjenju, kar je povedano, da piscu ali govorncu ne pripiše, česar ta ni trdil in ne mislil, pa potem to graja. To ni vselej lahko, ker tudi zapisano ali povedano ni zmeraj najbolj posrečeno izraženo, v naglici ali nezadostni skrbnosti se piscu lahko izleže, kar ni bilo mišljeno ali vsaj ne domišljeno. Tudi A. Ušeničnik je vedel, da je ob mnogem pisanju kakor v mnogem govorjenju težko vsako besedo dodobra premisliti in pretehtati (Uš. I., 6). Če se je celo njemu to dogajalo, komu se ne? A ravno to se more razčistiti v razgovoru. Ko se je najprej pojasnilo, kaj je hotelo biti povedano, in se ugotovilo, da je v tem kaj, česar kdo ne more sprejeti, šele tedaj se naj skuša to ovreči, in le to, pa tudi to z razlogi, ki nasprotovanje utemeljujejo in opravičujejo. Ne zadostuje trditi, da nekaj ni tako ali tako, ali da se nekdo z nečim ne strinja, marveč drugačno mnenje tudi podpreti, nato poslušati, kako nasprotnik utemeljuje svoje.

Tudi je potrebno za uspešen dialog, da se tisti, ki želi ali hoče kaj grajati ali se vsaj o čem pogovarjati, najprej tudi sam resno posveti študiju predmeta, o katerem se razpravlja. Žal je pri nas skoraj pravilo, ne izjema, da o vsaki stvari največ „vedo“ tisti, ki o njej najmanj vedo, ker se ji nikoli niso resno posvetili. To priča, npr., razpravljanje o narodnostnih vprašanjih, ko nihče ne utemeljuje svojega nasprotovanja tudi tistemu, kar je bilo dobro in včasih zares temeljito preštudirano.

K sposobnosti za dialog spada še poštenost, ki grajalca varuje, da vedoma in hote ne očita česa, kar ni bilo povedano. Tudi hotenega ali vsaj preveč neskrbnega izkrivljanja mnenj je med nami nič koliko. Sodim po drobcin, ki so mi vendar prišli na uho, kaj se mi je vse očitalo glede na naglavne grehe, o čemer je preveč težko verjeti, da so grajalci krivo razumeli povedano; ni se mogoče ubraniti vtusa, da je marsikaj, kar se je očitalo, bilo zavesno popačeno in se tako grajalo.

Ker ne vem dobro, kaj sem po mnenju zavogalnih očitarev zgrešil, se seveda ne morem resno braniti in zagovarjati. To niti ne bi bilo imelo smisla, kolikor gre za ljudi, ki imajo otrdela in nedomišljena prepričanja o stvareh, ki jih ne poznajo. Ideologija dela tudi tukaj slabe usluge.

Da ne bo zopet kakega nepotrebne neumevanja, naj povem, kar bom še ponovil, da nisem proti kritiki. Ne štejem se k tistim, katerim je vsaka kritika zlo, ki ga je treba preprečiti. Kritika je potrebna in nujna povsod, kjer se kaj dela in se hoče zares kaj pravilnega narediti. Kritika more pomagati, da se že same zamisli dela čim bolj razčistijo, pa da se izvedba teh zamisli čim bolj posreči. Ni prijatelj dobrega in pravega v skupnosti, kdor kritike ne dopušča ali jo graja. Kdor pošteno dela, bo ve-

sel, če mu bo kritika pomagala, da bo svoje delo čim bolj opravil.

V normalnih okoliščinah pa ne bi smelo biti potrebno povedati, da seveda ni prava kritika, kadar komu zamerjamo, da sploh kaj dela, s čimer da zasenčuje naše zasluge. Tega njegovega „greha“ seveda ne izpovedujemo, zato iščemo druge, resnične ali namišljene razloge, da lahko nekaj grajamo.

V naslednjem bom še podprl nekatere misli iz svojega spisa o naših naglavnih grehih kot primere, da moje misli niso bile neprišteveno napisane in da bi se dalo povedati še mnogo več.

## II.

1. V svojem spisu sem napisal tudi: „Nekako v modi je pri nas in skoraj spada k našemu bontonu, da tistim, ki so ob razsulu avstroogrške monarhije in nastanku Jugoslavije imeli vodilne vloge, očitamo, da niso storili tega ali onega, kar da bi morali storiti, da so zagrešili napake, ki da jih ne bi smeli storiti.“ (11).

Vsak človek v mišljenju in delovanju dela napake, morda že v samih zamislih, še bolj pa v njihovi praktični izvedbi. V zamislih, ker vsa njegova bistrost ne presodi ali vsaj pravilno ne presodi danega položaja, ker ga motijo ideologije ali kakršni koli razlogi. V izvedbi, ker tudi najbistrejših in najpravilnejših zamisli ni zmeraj mogoče izpeljati, vsaj ne tako čistih, kot so bile zamišljene. Trda stvarnost ne dopušča take izvedbe, ali pa drugi, ki so na izvedbi tudi zainteresirani, pa v nasprotni smeri, čisto izvedbo preprečijo ali obrnejo drugače.

Zato politiki neradi vidijo, da se teoretiki mešajo v njihove posle. Vedo, da je politika „umetnost možnega“, to pomeni, da je politika sposobnost v danem položaju doseči, kar je mogoče doseči, četudi to ni tisto, kar bi radi dosegli. Teoretikom očitajo, in marsikdaj z vso pravico, da njihova dejanja presojuje le po čistih zamislih, izgubljajo pa iz vida stvarne okoliščine, ki izvedbo zamisli slabijo ali celo onemogočajo. S tem so izvajalcu krivični.

2. Sploh je treba politična dejanja zelo previdno soditi in se pred sodbo poučiti o vseh okoliščinah, ki na izvedbo vplivajo. Med nami zlasti zadnji čas zadevamo na presoje nekaterih politikov in javnih delavcev, o katerih smo premalo poučeni, zato tem bolj nepreklicno trdni v presoji njihovih zmožnosti in hotenj. To se kaže tudi v primerjanju dr. I. Šušteršiča in dr. J. Ev. Kreka in ugotavljanju, kateri od njiju da je večji, vsaj kot politik. Odločitev za to ali ono sodbo je drzna in zelo tvegana. Ne nameravam se postaviti za razsodnika, saj šušteršičevo delo premalo poznam in tudi Krekovega ne v celoti. Rad pa bi k tej primerjavi povedal nekaj misli, vsaj v premislek tistim, ki prehitro in brez zadostnih razlogov sodijo tako ali tako.

3. Primerjati dvoje stvari glede na njihovo veličino ni lahko, zlasti če se ne dasta meriti z istim vatlom. Morda moremo primerjati dve stvari, ki nista le iste narave, ampak tudi istih lastnosti. Kako pa bi se pravilno odločili celo, če bi šlo za to, kateri od dveh cvetov je lepši? Kako moremo primerjati dva človeka, ki sta že kot človeka neizmerljiva in se ne ubadata s povsem istimi problemi? V našem primeru je težko primerjati glede na politično veličino dva moža, o katerih se je eden, šušteršič, posvečal zlasti politiki, drugi, Krek, pa se je razdal na tako širokih področjih, da jih je že težko pregledati, kaj šele presoditi? Še bolj je to tvegano, če nimamo za to zadostnega gradiva ali se omejujemo le na nekatera pričevanja. Ali ni sumljiv, npr., vir, kjer avtor mora obglaviti vse sodobnike in sodelavce svojega junaka, da se pokaže tega veličina? Tako lahko postane velik vsak pritlikavec, če večje od njega prej spravimo s pota.

Tudi ni pravilno, če se vzame v poštev le ena poteza v njunem značaju ali le ena stran njunega dela. Sodbe, da je bil šušteršič večji politik kot Krek, se rače opirajo na mnenje, da je šušteršič baje bolje pripravljaval rešitev slovenskega vprašanja v avstro-ogrski monarhiji. Zagovorniki te teze pravijo, da je šušteršič bil zastopnik trialistične rešitve jugoslovanskega problema, Krek pa da je pripravljaval večjo Jugoslavijo s Srbijo in Črno goro. Ne upoštevajo, da so menda vsi naši politiki in celo nepolitiki kot A. Ušeničnik (J. Pirc, Ušeničnik, 54) bili v svojem času pristaši trializma, in so to zamisel zapustili, ko so spoznali, da ni bila ostvarljiva, vsaj tedaj ne, če je kdaj bila.

Ne smemo iti mimo dejstva, da nobeden od obeh politikov ni prišel od tega, da bi mogel svojo zamisel ostvariti, Krek je prej umrl, šušteršič pa je bil izločen iz naše politike. Če ju hočemo primerjati, moremo to storiti le z ozirom na zamisli, ne na izvedbe njunih načrtov. Ne vemo, kaj bi eden ali drugi mogel doseči, ko bi mu bilo dano poskušati svojo rešitev tudi izpeljati, saj se malokdaj res doseže, kar se išče. Kaj je kdo hotel in kaj bi mogli storiti, o tem imam premalo trdnih podatkov, zato lahko vprašanje pregledam le kot možne podmene.

4. Postavimo, da je šušteršič, in samo on, bil za rešitev slovenskega vprašanja v trialistično preurejeni Avstroogrski, in da je Krek, in samo on ter ves čas, bil za večjo Jugoslavijo. Pustimo na strani tudi dejstvo, da smo z rešitvijo, kakršno smo dosegli, vendar pridobili marsikaj, kar nam je Avstrija stalno znikala! Oglejmo si le, kaj je pomenil načrt trialistične Avstrije in kaj smo smeli od njega pričakovati! Razna vprašanja se nam tukaj postavljajo: Kaj je trializem sploh hotel, kdo bi ga imel izpeljati in kako bi mogel to storiti.

4. 1. Kaj je pomenila zamisel trialistične preureditve Avstroogrške monarhije, zlasti z ozirom na rešitev slovenskega vprašanja? Avstroogrška je bila dvojna monarhija, sestavljena iz av-

strijske in ogrske državne polovice, po letu 1908 jima je bila prislonjena še Bosna in Hercegovina, ki sta jo upravljali obe državni polovici. Vsaka polovica je imela svoj parlament, poleg njiju je obstajala komisija obeh parlamentov, tako imenovane delegacije, ki so urejale skupna vprašanja.

Monarhija je bila v obeh polovicah mnogonarodna država, katera v nobenem primeru ni znala ali hotela rešiti vprašanj, ki so jih postavljali v njej živeči narodi in ki so bila za te bistvena vprašanja. Odtod iskanje rešitev, ki bi tako ugoditev dovoljevale ali omogočale. Ena takih zamisli je bila zamisel trializma, ki je hotel dvojno državo spremeniti v trojno, poleg Avstrije in Ogrske ostvariti na jugu monarhije še tretjo enoto, Jugoslavijo. Ta naj bi obsegala ozemlja, na katerih so živeli južni Slovani, ki so bivali v monarhiji. V idealnem primeru bi obsegala avstrijske kronovine ali njihove dele, naseljene po Slovencih in Hrvatih, tudi Dalmacijo, kjer so živeli še Srbi. Iz ogrske polovice bi se morala izločiti ozemlja Hrvatske in Slavonije s Sremom, pa še iz prave ali ožje Ogrske kraji, kjer so živeli južni Slovani: Vojvodina, Medjimurje, Prekmurje in Porabje. Seveda bi ji morala pripadati tudi Bosna in Hercegovina. Vse to v ideji, zlasti v ideji prizadetih južnih Slovanov. Je ta ideja bila tudi ostvarljiva?

4. 2. Tako Jugoslavijo so si menda zamišljali jugoslovanski politiki. Recimo, da je bilo tako in da je eden od njih bil šušteršič. Kako je bilo z možnostmi, da bi se taka Jugoslavija tudi ostvarila?

Postavimo, da bi bilo mogoče doseči, da bi oba parlamenta, dunajski in budimpeštanski, privolila, da se na jugu monarhije ustvari nova državna enota, ki bi bila enakopravna prvima dvema s svojim lastnim, tretjim parlamentom v Zagrebu. Če bi se to zgodilo, verjetno ne bi bilo večjih težav z Bosno in Hercegovino, ki ni bila vključena v nobeno od državnih polovic; postavimo tudi, da bi se bili Ogrji pripravljene odreči Hrvatski in Slavoniji, ki sta že imeli neko samoupravo v sklopu dežel krojne sv. Štefana; postavimo tudi, da bi avstrijska polovica bila pripravljena novi Jugoslaviji odstopiti Dalmacijo. Ali bi smeli upati, da bi ta Jugoslavija dobila še kaj? Bi li Ogrji bili pripravljene odstopiti tudi kaj v Vojvodini, pa Medjimurje, Prekmurje in Porabje? Bi se avstrijski Nemci bili pripravljene odpovedati slovenskim deželam, tudi Mariboru, Ptuju, Celju, Celovcu in Beljaku z njihovim zaledjem? Ne bi slovensko ozemlje ostalo v sklopu po večini nemški govoreče in čuteče Avstrije? Še 1918 je predsednik avstrijske vlade Seidler izjavil, „da ne ve, ali se bo ustvarila jugoslovanska država, kar da ni izključeno. Vendar tudi morebitna Jugoslavija v okviru habsburške monarhije na noben način ne bo obsegala slovenskega ozemlja, ki leži na poti do Adrije in ki je v tesni zvezi z nemškim jezikovnim ozemljem“. (J. Mal, Zgodovina, 1118; Brumen, Srce, 23). V čem bi tedaj taka Jugoslavija pomenila rešitev slovenskega vprašanja?

4. 3. A ostane še vprašanje: Kdo bi hotel in mogel tako Jugoslavijo ostvariti. Po tedanji uredbi ali ustavi bi tako spremembo monarhije morala sprejeti oba parlamenta. Da bi bil dunajski parlament pripravljen to storiti, dvomim, „ker je bil Dunaj nepristopen za pamet“, kakor je pozneje ugotavljal Šušteršič (Moj odgovor, 49), a dopuščam, da pa bi v to privolil madžarski parlament, se mi zdi nemogoče. Moral bi se najti nekdo, ki bi oba parlamenta pripravil do tega, da bi kaj takega sprejela. Kdo bi mogel to biti?

Naši trialisti so se zanašali na prestolonaslednika nadvojvodo Franca Ferdinanda. Ali je on to hotel, ne vemo; neke zamisli o preureditvi države je imel, ne vem, kakšne. A če bi zares hotel, kako bi mogel to storiti? Kakšno moč in oblast je v monarhiji imel vladar? Sam tega pač ne bi mogel izpeljati. Meni se, da se je opiral na vojsko, a bi li ta res hotela in podprla tako preuredbo? Z napadom na Srbijo je pokazala, da si je rešitev jugoslovanskega vprašanja predstavljala precej drugače.

Po smrti nadvojvode in še po smrti starega cesarja Franca Jožefa, je novi cesar Karel skušal izpeljati neko preuredbo monarhije, pa so mu to preprečili prav Madžari, ki so dosegli, da se je dal okronati za njihovega kralja in prisegel, da bo varoval celotnost dežel krone svetega Štefana. To se je zgodilo, ko je že tako bilo prepozno, ker je potek vojne oslabil vlado in pognal v skrajnost državno opozicijo.

Ko je dr. Korošec povedal cesarju, da je za njegove načrte že prepozno, tega „prepozno“ Korošec ni ustvaril, marveč le ugotovil; čas je vse prehitel.

4. 4. Pa še nekaj moti v zamisli trialistične Jugoslavije. Kolkor se morem spomniti, nikdar in nikjer nisem bral, kaj so politiki, ki so računali s tako preureditvijo, mislili o Čehih in Slovakah, o Poljaki in Ukrajincih, pa še o Romunih. Najbrž niso bili tako naivni, da bi pričakovali, da bodo zastopniki teh narodov v obeh državnih zborih glasovali za ostvaritev Jugoslavije, ne da bi pri tem mislili tudi nase. Za njih bi pač bilo treba ustvariti vsaj še posebno enoto, nekako „Severno-slavijo“ ali celo več. Tedaj pa preureditev monarhije že ne bi bila več trialistična.

S tem pa vznika novo vprašanje. Če bi oba državna zbora morala privoliti v tako preuredbo monarhije, ki bi prevlado obeh nosilcev oblasti, Nemcev in Madžarov, okrnila na jugu in na severu, mar ne bi ti skušali vendar ohraniti čimveč ozemlja, še posebno na našem jugu, to je pot do Trsta in do morja? Tako bi zopet bili mi, ki bi račun plačali.

5. Mogel bi kdo ugovarjati, da smo ob razpadu Avstroogrške vendar dobili in imeli tako Jugoslavijo, kakor jo je predvideval trialistični načrt, namreč Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, katero da smo preneglo in nepremišljeno odnesli v dar Beogradu in žrtvovali za večjo Jugoslavijo.

Ne morem se spuščati v razpravljanje o tem zaradi pomanjkljive informiranosti. Verjetno je to dejanje bilo zares pre nagljeno in premalo pripravljeno. Vedeti bi bilo treba, koliko so naši slovenski zastopniki v Narodni veči, če so morda imeli kake pomisleke, mogli razvoj zadržati; saj so bili v manjšini. Prezreti pa ne smemo tudi razlik med načrtovano trialistično Jugoslavijo, ki naj bi jo ustvarila avstroogrška vlada, in državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, kot je nastala ob razpadu monarhije. Prva bi bila legitimna stvaritev kot notranja zadeva monarhije, druga je bila revolucionarna tvorba brez legitimnosti in mednarodnega priznanja, prepuščena vsem morebitnostim.

Čas je vse prehitel, tudi šušteršiča in njegove načrte, prehitel zaradi nesposobnosti in nepripravljenosti nemškoavstrijskih in madžarskih politikov, ki niso znali in ne hoteli reševati teh zadev, ko je bil še čas za to. Vztrajanje kakega politika pri načrtih, ki jih je čas prerastel, pa ni ravno njegova odlika, s tem ne spričuje svoje veličine.

6. S tem nisem rešil vprašanja, kdo je bil večji, šušteršič ali Krek, tega niti nisem nameraval. Hotel sem le pokazati nekatere okoliščine, v katerih sta onadva in so drugi morali zamišljati in izvrševati svojo politiko. Rad bi le, da bi skrbneje razmišljali o teh vprašanjih in upoštevali vse dejavnike, ki so tedaj soodločali o naši usodi, katere niti ta niti oni politik ni mogel povsem krojiti po svojih zamislih.

### III.

1. V spisu o naših naglavnih grehah sem omenil tudi „neko duhovno ožino, hudo utesnjenost špranje, skozi katero gledamo in sodimo svet in življenje“. „Prečesto predrzno presojamo in obsojamo sodbe in dejanja, v katera se nismo poglobili... Prav zato pa so sodbe navadno tudi zelo ostre in toge, kakor da v njih govori sam sv. Duh in vsaka beseda nosi njegov osebni pečat...“ (12).

Kot primer take ozkosti lahko imamo, kar sem pravkar napisal. Vendar želim navesti še druge primere. Gre za to: Ko kaj sodimo in presojamo, imamo na razpolago vsaj dvoje razsodil: védenje in ideologijo. Prvo, védenje, si pridobimo, ko stvar(no) razumsko, metodično in kritično, brez predsodkov raziščemo in preštudiramo ter tako pridemo do spoznatkov, kateri so lahko, četudi ne nujno in gotovo, pravilni, torej prava spoznanja; lahko pa so krivi, nepravilni, torej zmote. Spričo njih je mogoče in upravičeno le dvojno zadržanje: ali jih priznamo kot spoznanja ali pa pokažemo, da niso pravilni. Oboje pa je treba narediti z vso skrbjo in resnostjo. Tako znanost pridobiva védenje. Resda tudi največji, najresnejši in najskrbnejši znanstvenik ne bo v vsem zadel pravega, ni vse znanstveno dognano védenje, za kar on misli, da je in zato to tudi uči. Človek ni popolno bitje, tudi kot znanstvenik ne. Zato njegove nauke moramo še



pretehtavati, a to je treba delati z isto skrbnostjo, s kakršno jih on odkriva. Če nam to ni mogoče, tedaj se moramo vzdržati sodbe, dokler resno ne odkrijemo resnice.

2. O znanstvenem delu in sploh o znanosti imamo često čudne pojme, radi njen pomen pretiravamo v eni ali drugi smeri. Včasih pričakujemo, da bo znanost odkrila vse svetovne in življenjske skrivnosti ter nadomestila celo vero, umetnost in še kaj; včasih menimo, da so celo dosežki vere, umetnosti in drugega šele tedaj pravi ali vsaj gotovi, če jih more potrditi tudi znanost. Drugekrat pa radi tudi povsem zakonita in utemeljena znanstvena spoznanja zavračamo, kadar nam niso všeč.

Naloga znanosti je, da stvarno spozna, to se pravi, da ugotovi, kakšno je stvarno v resnici. Znanost je edina človeška dejavnost, kateri gre samo za to, da ugotovi ali odkrije resničnost tega, kar je. Druge človeške dejavnosti, tudi kadar koreninijo v spoznanju stvarnega, segajo čez ta okvir in skušajo stvarno tudi spreminjati, izboljšati, razviti v njem sile, ki so še skrite, še ne ostvarjene. To velja za umetnost, ki odkriva in kaže v stvarnem skrito lepoto, za tehniko, ki zamišlja in ostvarja uporabne predmete, za zdravstvo, ki budi v stvarnem sile, katere morejo očvrstiti ali povrniti izgubljeno zdravje, v politiki, ki si prizadeva za najboljše možno dobro neke skupnosti, in podobno. Ena ali druga dejavnost je lahko kdaj tako podobna ali sorodna znanosti, da morejo med njimi nastati navzkrižja, čeprav večkrat iz neumevanja ene ali druge kot iz njihove prave narave in službe resničnim nalogam. Primer za to bi bila vera (ali verstvo), katere stržen je v odkrivanju in priznavanju božjega v stvarstvu, na kar sicer ne povsem ustrezno more pokazati tudi znanost (pa še kaka druga dejavnost), vendar je to lastna naloga vere, katere v tem ne more nadomestiti ali spodriniti, še manj odpraviti nobena druga človeška dejavnost. Prav tako pa vera kot taka ne more nadomestiti ne oslabiti znanosti ne kake druge človeške dejavnosti. Potrebno pa je, da znanstvenik ostaja to, kar je, namreč znanstvenik, in da vernik ostane vernik, četudi eden in drugi lahko opravi še kako drugo dejavnost, a le kot zastopnik te in ne prvotne svoje.

Znanosti kot človeški dejavnosti, ki skuša odkriti pravo, to je resnično naravo in lastnosti stvarnega, ni zaprto nobeno območje stvarnega, niti naravno dano niti po človeku ostvarjeno; vse je odprto njenemu raziskovanju, četudi je v svojem zadnjem bistvu avtonomno. Znanost mora poznati svoje možnosti, pa tudi svoje meje. Scientizem hoče meje odpraviti, skepticizem možnosti zanika, oba pretiravata in sta zmotna.

Poklic ali naloga znanosti je torej, da skuša razumsko in metodično odkriti pravo naravo svojih predmetov, ne pa da jih presoja ali spreminja. Skrbno mora paziti na svoje meje, more in sme pa tudi druge človeške dejavnosti opozarjati na njihove meje. Ves čas seveda umevamo znanost v širokem smislu, ne

samo kot naravne ali eksaktne vede ali kakor jih hočemo imenovati. K znanosti štejemo torej tudi filozofijo in teologijo.

2. Ob kar znanost ali morda znanstvenik marsikdaj trči, zlasti če se posveča odkrivanju smisla sveta in življenja, so ideologije. Beseda ni čisto enoumna, pomeni lahko marsikaj, med drugim tudi skupek ali splet idej ali misli o čemerkoli, zlasti zamisli in načrtov za kako delo ali ravnanje. V bistvu pa je ideologija neko verjetje in prepričanje, ki ni gotovo védenje, ker ni znanstveno ugotovljeno, še manj dognano, marveč je navadno plod prehitrega in premalo skrbnega sprejetja nekih mnenj kot povsem gotovih, marsikdaj dogmatično otrdelih in štetih za nedotakljiva. Često se taka mnenja in verjetja kolektivizirajo, institucionalizirajo in si prisvajajo oblike in naloge znanosti, lastijo si znanstveno ali celo večjo gotovost svojih učenj. Ideologiji predanega človeka ne gane in ne premakne noben razlog, nobena zavrnitev, ostaja pri svojem prepričanju in ima vsakogar, ki se z njim ne strinja, za nevernika, krivoverca, tepca, ali celo za hudodelca, ki da noče priznati resnice, kakor jo on oznanja. Ideologija je lahko neke vrste oklep, ki zakriva ranljivost. V ideologije se zatekajo ljudje, ki se v mislih in držah čutijo negotove, pa zato delajo iz svojih verjetij čisto, trdno, neomajno resnico, katere se ni dovoljeno niti dotakniti ali o njej vzdovmiti.

Ideologije so lahko, kar bi mogli imenovati velike (ali zgodovinske) ideologije, ki zajemajo in zavajajo cele človeške skupine in razne rodove, ali pa so manjša osebna zatrdela mnenja, katerih se trdno držimo, ne da bi jih kdaj preverili. Svoj nezakoniti izvor imajo lahko v znanstvenih podmenah ali (religioznem) verovanju, tudi v praznoverju, od vsega tega pa se razlikujejo prav po svoji togosti ali trdosti. Kajti značilnost tako znanosti kot (prave) vere in drugačnosti zakonitih prepričanj, je njihova prožnost in odprtost, česar pri ideologijah ni. Znanost, npr., sicer postavlja svoje teze in jih utemeljuje, pa se kot znanost nikdar ne zapre in ne zabubi vanje, vedno ostane odprta za popravke, če bi se izkazalo, da so potrebni. Tudi prava vera je živo razmerje do božjega, ki sicer lahko vsebuje tudi dogme, katere pa niso bistvo, marveč le opora vere, saj je ta mnogo več kot le verovanje, to je sprejemanje nekih dejstev kot resničnih. Dogme so le okostje vere, bi lahko rekli, katero vera mnogo presega. Lahko pa se tudi prava vera zaideologizira, otrdi v ideologijo ali se postavlja v službo kakih ideologij.

Ideologiji manjka prožnost in živost, odprtost za drugačne in nove misli, pripravljenost, da se popravi, če bi se izkazalo kot potrebno. Takih manjših ideologij, bolj ali manj izdelanih in otrdelih, bolj ali manj zavestnih, je tudi med nami več in preveč. Sem lahko štejemo vsa verjetja in prepričanja, ki niso bila nikoli preverjena in svoji naravi ustrezno utemeljena.

3. Zgodilo se je, da je prišel med nas od zunaj slovenski znanstvenik. Ne imenujem ga, čeprav vsakdo lahko ugane, koga

mislim. Ne imenujem ga, ker v svojem pisanju nerad imenujem osebe; zakaj, bom še skušal povedati. Prišel je med nas kot znanstvenik in nam kot tak na naše vabilo povedal poleg drugega nekaj misli o naših vsakdanjih problemih, tudi o razvoju narodne pripadnosti zlasti izseljenskih potomcev. Kot znanstvenik, hočem reči, kot človek, ki je tako stvarnost, četudi ne ravno našo, študiral, in ima o tem svoje utemeljene nazore. Ti so pač nekateri pravi znanstveni izsledki, to je védenje, ki je sicer znanstveno podprto, vendar ostaja odprto za izsledke nadaljnje raziskovanja. Pa tudi kot človek, ki ima znanstveno izurjeno oko, da laže opazi in presodi dejstva, čeprav pri tem ni dosegel znanstvene gotovosti. Prišel je in nam povedal, kar je menil, da je pravilno. Ne pravim in mislim, da tudi on sam ne bi trdil, da je vse že povsem gotovo in dognano, saj je poslušal in si zapisoval tudi naše ugovore in pomisleke.

V tej zvezi ni važno, kaj je povedal in kaj od tega je zares pravilno in gotovo. O vsem smemo še razpravljati in tudi misliti drugače. Vse kritike vredno pa je, kako smo povedano sprejeli in sodili. Namreč ne kot znanstvene ali skoraj znanstvene ugotovitve, katerim bi mogli in smeli postaviti nasproti in podpreti z razlogi drugačne trditve. Pustimo na strani tudi dejstvo, da so se potem razglašala kot njegova in se presojala, celo smešila mnenja, ki jih on ni izrekel in ne zastopal. Na žalost je takega ravnanja med nami vse preveč in je tudi to eden naših naglavnih grehov. Ugotovitve so se tudi grajale kot širjenje pesimizma med nami; očitale se jim je celo, da so znanstvene, kakor da bi to bila napaka, kar je v resnici vrlina.

Naj k temu povem le dvoje ali troje: Prvo, da znanstvene ugotovitve niso ne pesimistične ne optimistične, ampak le realistične, če so zadete, ali nerealistične, če so krive. Pesimistične se lahko zdijo nekemu, ki je v zadevi ideološki optimist, pa se dotikajo te njegove ideološke zaverovanosti. Še bolj graje vreden je očitek, da je predavanje bilo znanstveno (nekdo je celo napisal „znanstveno“ v narekovajih), kakor da bi sploh imeli kako drugo možnost, da kaka dejstva spoznamo, da neke resnice ugotovimo. Človek zares ne ve, ali bi se hudoval ali jokal ali pa se sramoval, da moremo biti tako nezreli, da ne vemo, kaj je znanost in kaj je njena naloga, kakor da nismo nikoli od znotraj videli nobene šole in nobene knjige.

4. Dovolj o tem. Kar sem hotel povedati, je na primeru pokazati, kako prav sem imel, ko sem med naše naglavne grehe prištel tudi „tisto duhovno ožino, hudo utesnjenost špranje, skozi katero gledamo in sodimo svet in življenje“. Res smo ljudje, katerim polno velja Cankarjev očitek: „Nič radovednega spraševanja več, nič nemirnega iskanja, vse je jasno pred njimi... ti ljudje vedo vse in, kar je glavno, vedo, da vse vedo.“ (120). Ko bi bilo mogoče vedeti, bi bilo še vedno potrebno tudi prav vedeti.

Pa še ena drobna zanimivost, drobna, a značilna. Med svojimi

papirji sem čisto slučajno odkril že davno objavljeno misel: „... zadnji čas se mnogi predavatelji pritožujejo, da so jih udeleženci, ki so jih povabili, sicer poslušali, nato pa postavili na zatožno klopo“. (Slov. učitelj XXXVIII (1937), str. 199). Kar potrjuje, da mi ostajamo, kakor smo bili.

#### IV.

1. Med nami je pametno, da se pisec ali predavatelj zavaruje na vseh straneh. Zato še nekaj besed. Ne bi rad, da bi kdo mislil, da to pišem, ker da ne maram kritike ali da jo zamerjam. Nasprotno, vse življenje jo želim in iščem, celo izživim jo. Ampak kritika mora biti zares prava. Ustrezati mora istim zahtevam kot znanstveno raziskovanje. Na kratko lahko rečemo, da ji mora vedno biti skrb resnica in samo resnica. Ko hočemo kritizirati učenje kaknega govorca ali pisca, se moramo, da ponovno vztrajam pri tem, potruditi, da kritiziramo le to in zares le to, kar je govorec ali pisec trdil. Potruditi se moramo, da povedano pravilno doumemo. Zato je potrebna, kar sem tudi že napisal, neka bistrina duha, da povedano moremo pravilno umeti, in neka mera poštenosti, da tisto tudi hočemo prav umeti. Nato šele smemo povedano presojeti, če zasluži, tudi zavračati.

Že pred leti sem v članku, napisanem ob petdesetletnici slovenske univerze menil, da je univerzni izobrazbi bistveno „to, kar bi imenovali znanstveni etos... kot subjektivni pogoj za čim popolnejše spoznanje resnice. Kajti ne more se pričakovati, da bi vsi univerzni absolventi pozneje bili znanstveno produktivni ali ustvarjalni... Od vseh, ki so prišli skozi univerzo, pa bi se smelo pričakovati, da bodo... odnesli vsaj nekatere vrline pristnega znanstvenika in z njimi pravilneje ravnali v svojem življenju in delovanju... Kot prvo od teh vrlin bi mogli imenovati vedno iskanje resnice, če že ne v znanstvenem raziskovanju, pa v svojem poklicnem delu in vsakdanjem življenju...“ (Glas SKA XVI, 8).

Članek sem napisal, ker me je motilo, da celo ljudje, ki so se izšolali na univerzi, marsikdaj niso pripravljeni dati resnici prednosti pred predsodki, ideološkimi ali vsakdanjimi, da ne spoštujejo resnice, kakor ta zasluži. Včasih človek ne ve in se vprašuje, ali je tega kriva manjša umska bistrina ali bolj neka nemarnost glede na resnico, ali celo neka nepoštenost, ko resnico, ki bi jo mogli spoznati, namerno izkrivljamo, samo da jo moremo kritizirati.

Morda univerza v tem pogledu ne izpolnjuje svoje naloge, morda slušatelji niso znali izkoristiti priložnosti, katero jim je študij ponujal, vsekakor je ta nesposobnost huda izobrazbena napaka, na katero nihče ne more biti ponosen, še manj jo kaže javno razkazovati.

2. V spisu o naših naglavnih grehih nisem nikogar imenoval, pa tudi meril ali namigoval nisem na nikogar. Za to sem imel

in imam razloge. Saj nisem omenjal in presojal toliko dejanj, še manj osebe kakor tiste osnovne držé, v tem primeru tiste grehote, iz katerih naša dejanja izhajajo. Dejanja so res pri nekaterih bolj vidna, pri drugih manj. Marsikdo, ki ničesar ni zagrešil, ker sploh ničesar ni napravil, bi zagrešil še vse kaj hujšega, če bi se mu ponudila priložnost za to, pa je ni imel. Pravijo, da priložnost naredi tatu, a ta trditev je zmotna. Priložnost ne naredi tatu, le pokaže ga. Tat je bil po svoji naravnosti že prej tat; ničesar ni ukradel, ker ni imel priložnosti, ko se mu je ta ponudila, pa je pokazal, kar je že bil. Take držé ali naravnave torej niso le lastnost tistih, pri katerih so se mogle pokazati tudi v dejanju. Zato je krivo soditi samo tistega, ki je kaj zagrešil, da se čutijo pravičnejše drugi, ki tega še niso zagrešili. Zato sem tudi pisal o naših naglavnih grehah, naših, to je nas vseh, pri čemor tudi sebe ne izvzemam.

Drugi razlog pa je tale: že pred časom, ko sem pisal kratke članke s skupnim naslovom *Spotoma*, se mi je dogajalo, da me je ta ali oni vprašal, ali sem morda nanj mislil. Najččeše je to bil kdo, ki mi še oddaleč ni bil v mislih, pa se je čutil prizadete. To mi je pokazalo dvojé: Da so ljudje, ki si domišljajo, da meri nanje vse, kar se govori in piše, čeprav še daleč niso dovolj pomembni za to. Nekateri vsako kritiko obrnejo nase v neki podzavestni želji, da bi se pokazali kot mučenci, če nimajo pokazati drugega. So pa ljudje, ki se pri branju vendar pametno vprašujejo, ali napisano velja tudi zanje ali ne. Te sem v pisanju o naglavnih grehah iskal.

Saj sem vendar napisal tudi, da „ta spis hoče namreč biti izpraševanje naše vesti, osebne in skupnostne“ (15). Izzvati sem hotel bralce, da izprašajo vsak svojo vest in presodijo, kako je pri njih glede na to ali ono grehoto, da torej najprej presodijo sebe, nato šele druge. Veseli me, da so nekateri tako razumeli. Zgrešil pa je spis ta namen pri tistih, ki so to sicer v njem našli, pa so zato hoteli kamenjati pisca, kakor da je on kriv tega, kar le ugotavlja. Že stara modrost nas uči, da ne razbijajmo zrcala, če nam pokaže grd obraz. In da, „kolikor bolj je podoba karikirana, tem resničnejše so poteze“. (I. Cankar, ZD 15, 13.)

3. Kritika je potrebna in je dobra, če je prava in pravilna kritika. Če kdo v mojem pisanju vidi predvsem ali celo samo kritiko, naj jo vsaj pravilno ume. Lahko tudi moj nazor kritizira, pravico ima, a tudi njegova kritika naj bo zares kritika. In povedana jasno in v obraz. Zahrbtost ni krepost, nikdar, tudi v kritiki ne. Naj ponovim, kar sem napisal v članku; namreč, da je „kritika rada boleča, morda je vedno boleča, a je kakor operacija, ki boli, vendar rešuje življenje. Kritika je potrebna, da nas drži pri pravem, pa tudi, da nas usmerja in vrača k dobremu, kolikor smo se morda od njega oddaljili“. (4).

## ANAMNESIS

Pokopal sem svojo atavistično strast do zemlje. Ne bi mogel trditi, da je bila to le telurična nagnjenost, nanašajoča se zgolj na humus, bilo je vsekakor mnogo več. Zagrebel sem tisto bajeslovno pošast, ki ji pravimo Korenine, Zgodovina, Zemlja in morda še kako drugače. Prav gotovo – še kako drugače! Pravzaprav nisera niti zagrebel vsega tega v zemljo, le spravil to osnovno anamnezo v kraj (kako drugače bi mu rekel?), ki ji pripada, v svet predizkustvenih idej, čeprav so mi poslej še prsti krvaveli, nohti pokali, ko sem na do živega ranjenih kolenih zaril obraz v prst.

Marsikdo se mi bo ob tem porogljivo nasmehnil. Pozdravljam ga! A tudi pravim – preklet naj bo prezir omladencev. So opravila – tako osebna in tako nujna kot lastna smrt. Blagor tistim, ki ne vedo zanja, katerih zavest je prepojena z naravo dogajanja, da pravzaprav ni več zavest, ampak le mlačno, vase vkljenjeno, morda tudi nečloveško srečno životarjenje. Zavest, ki se dviga iz sna in potone v sanje naših dedov, ne more drugače; prime orodje, ga s silo zavihti in obnovi opravilo starega življenja.

Sicer pa tudi priznam (zakaj le ne bi?), da sem neštetokrat skušal nežno božanje prividov. Kolikokrat sem se poskušal v filigransko izdelani literaturi; kolikokrat sem zbiral draguljčke, kolikokrat sem se zavzemal, da bi imel najnovejše bleščeče se računalnike, avtomobile in vse, kar bi me pred drugimi označevalo kot srečnega in uspešnega človeka. Kako sem se stoletja nasmihal Indijančevim obrazom, ki so v zameno za ogledalca in pisan nakit dajali svoje zaklade! A glej – ironija življenja! Bistroumni so se izkazali za neumne, zakladi so se sprevrgli v prav tak modni in okrasni predmet, slejkoprej le iluzija sreče. Gorje tistemu, ki tega ni spoznal! Življenje mu je izteklo, ne da bi ga vsaj po kapljicah mogoč okusiti.

A zdaj sem tu. Pred štirinajstimi dnevi sem v hitrem prehodu začel objemati mesta (no, v ameriških kategorijah so se mi zazdela komaj predmestja), potoke, polja, gozdove, jezera,

miriade turističnih gledišč in vse, kar mi je prišlo pod noge in pred oči. Vseskozi pa se je tostranost in telesnost vzpenjala tja v spomine predizkustvenega sveta. Kaj je ta predizkustveni svet, bi težko razložil. Vsekakor je nekakšna črta, ki jo sami potegnemo za obstoj, ki jo razbiramo iz knjig in izročil, je tudi izhodišče, arhé, iz katerega izhajam in iz katerega izhajamo. A takrat se mi je javljalo mnogo bolj neposredno kot kdajkoli. Iz mene je šepetalo: „Oče, oče, kod si hodil?“. Zatišani glas se je izpod duševnega ostenja dvigal do oči in ugotavljal: „Zdaj počivaš, oče, uresničil sem tvoje želje! Neskončni mir pa si začel uživati, ko si pred smrtjo odložil breme. Obljubil sem, da bom izpolnil vse, kar je ostalo nerešenega v tvojem življenju.“

S koso sem udaril v kamen, da se je zaiskrilo v noč spominov. Bogve, po kakšnem magičnem posegu, iz katere podzavestne plasti, ki sta mi jo mati in oče položila, se je iz pozabe odtrgala podoba moje predpreteklosti. Kdove, če niso orfiki ali svečenice segale sem s svojimi čarovnijami, in čeprav zavračam kakršnikoli fatum, vem, da je vsak dogodek smiseln, da vse diha v neko prečiščajočo se celoto. Še o katalizatorju bi ugibal. Morda je bila kosa, morda dišeča trava, morda skupno z otroki večerni lov na ježka. A čutim, da se mi z razumevanjem trže nit pode-dovanega izročila. Nedavna vsebina te zakonitosti sveta mi sili v zavest, postavlja mi v ospredje podobe časa, v katerem nisem živel.

Iz sna se dvigam in tonem v neznano seme naših dedov, ki so stiskali roke v zahvalo in pozdrav, ki so se znojili, kakor se že danes ne znojimo več, v zahvalo tistim, ki so se do smrti borili za pravico, in tistim, ki so branili svoje, in onim, ki so se motili, in vsem, ki so ljubili, ki so negovali vse, kar so imeli za lepo, tistim, ki so se znali maščevati, ki so umirali, ki so hoteli živeti, tistim, ki so končno morali od tod, kjer je njih rod.

Očetu je bilo toliko let kakor danes meni. Skoraj bi rekel, da sem bil jaz. A ne, bil je drugi, pred mano, kar imenujem ga, kakor so ga krstili. Ime mu je bilo Matjaž. V ogledalu časa se je vzravnal in poslednjič s pogledom zavladal nad deželo ob gorski verigi. Širok prostor je bil od poletnega ugašajočega sonca rdeče pobarvan, za njim, v srebrnobleščečem in neenakomernem prerezu, je rastle siva temnina severnega gorovja.

Zrl je zamišljeno. Vedel je, da bo ob zori skozi zeleno valovanje poljubljal kamnito cesto proti zahodu. Misel, da bo moral zapustiti deželo, katere del je bil od vekomaj, mu je mrtvila

spomine, zaradi katerih je sklenil, da se poslovi. Nemoč povratka je bila neizpodbitna stvarnost.

Pokonci, zaspanec!, ga je predramljalo vreščanje otrok, kipenje temnozelenih krošenj, stoletno zevanje hiš na pobočju in zasenčeno srebrno bleščanje cest na obronkih gozdov. Ni vedel, ali je to sreča ali začetek groze. Na vrh nad naseljem se je povzpел, da bi v spominu hranil razglednico, a znašel se je kot v breznu, v popolni praznini, ne da bi še čutil lastne razsežnosti ali kakršnekoli meje, temveč zgolj zavest samega sebe, svojo tisočletno preteklost in megleno prihodnost.

O preteklosti bi Matjaž takrat znal marsikaj povedati, a prihodnost mu je bila uganka, sfinga, ki ga je pozvala na posedovanje Teb ali pa na nečastno smrt. Kljub temu pa je tudi slutil, da mu prihodnost obeta malo sreče.

Nedavno je bilo drugače. Takrat je Matjažev bratranec Tone zajemal šope fraz, jih izrazilo metal vsevprek, s kretnjami uprizarjal podobo sveta, v kateri nekateri igrajo to, drugi drugo vlogo, dalje je še razpravljal o družbenih in narodnih pogojenostih, sposobnosti politične razlage, odlašanj nekaterih obveznosti v prid nujnim korakom, o patriotizmu, ker sama spoznavna in retorična sposobnost ne zadoščata, da nekdo svoji državi svetuje to, kar je zanjo primerno; končno še o velikodušnosti državnika in občanov, ki se ne smejo pustiti podkupiti.

Matjaža je zabeležilo. Zavedel se je, kam meri Tonetovo razlaganje, sicer pa je začudeno strmел v prijazna bitja, ki so kot on čakala na razplet govornikovega zanosa.

Tone se z Matjažem nikdar ni dobro razumel. Matjažu so njegove ostre besede kljub vsemu tako globoko prijale, kakor je Tonetu prijal napad na bratranca. Njuno agresivno razmerje je izhajalo še iz časa, ko je Matjaža kot siroto vzel pod streho Tonetov oče. Tudi njuna očeta si nista nikdar bila na roko. Nespodobno bi pa bilo, ko bi bil stari Aleš ne vzel Matjaža v varstvo. Sicer že ni bil več dojenček, štirinajstletna sirota, brez dediščine in brez poklica.

Prvo noč, ko ga je Tonetov oče vzel k sebi, je Matjaž pre spal v lopi. Povečerjal je z bratrančevo družino in spil kozarec vina. Naslednje jutro, takoj ko je sonce izdalo položaj pojočih petelinov, je Matjaž na gospodarjev klic zapustil kmetijo. Zajtrk je pogoltnil na poti. S Tonetovim očetom je puščal dolgo pot za seboj, in ko sta se slednjič vzpenjala po griču, ju je zagledal pastir Joža. Matjaž je zavil v kočo, stari Aleš pa je s pastirjem šel zvrnit kozarec žganja in se vrnil domov. Starega Aleša ni Matjaž videl več v svojem življenju.

Poletje je kmalu minilo. Jesen in zima še hitreje. Vojska jih



je zajela. Vsakih štirinajst dni jima je krepak pastir prinašal kruh, prekajeno meso in včasih tudi kaj vina in tobaka.

Gorski vrhovi so Matjaža očarali. Sonce je bilo res bliže kot v nižini ob gorah. Okroglo in ostro! Veter je krepkeje brisal spomine in ostril poglede. Ob zori je vedno prilezel iz nizke pastirske kočice in gledal, kako so padale z neba poslednje zvezde. Padale so kakor kamni, kakor leta.

Pet let po prihodu je zapustil čredo in pastirja Jožo. V vasi je pri stisku rok začutil svojo robačo in hrapavo desnico. Tonetova roka se mu je zdela nežna, bela in vitka, kakor roke deklet, ki so ga, kakor vsa vas, obsojale, češ umrl bi od lakote, če bi se ga ne usmilili. „Glej, tam gori je odraščal, ko smo ga mi tu doli branili od pohlepnihi okupatorjev.“ In spet drugi: „Kako še oklevamo, da ne potolčemo tega, ki nam tako izzivalno prihaja naproti po sončni ulici sredi poletja?“

V očetovi hiši sta ga sprejeli sestri. Skoraj bi ju ne spoznal. Bratov ni bilo več.

„Kje so?“ je divje vprašal.

„Vojna jih je zasula“, je razlagala Ana, medtem ko mu je snemala torbo in mu stregla.

Tinka je pomenljivo gledala in tudi dala svojo besedo: „Roki pravice niso ušli“.

Roka se mu je sama krčila v pest, ko si je zvijal cigareto.

Sestri sta se že sprizajznila s Tonetovo močjo, kakor sta se naučili živeti brez bratov in brez staršev.

„Pokojnemu Alešu so bili na poti in najbrž se jih je Tone znebil kje v gozdu“, je šepetala Tinka. Ana pa glasneje, kot da bi hotela prikriti sestrine besede: „Ne bodi krivična!“.

Torej tako. Matjaž dolgo ni vedel, kaj mu je roke priklenjalo k telesu, da ni z njimi mahnil po krivcih. V sanjah se je znašel na trgu pred Aleševo hišo. Pokojni Tonetov oče je pazil na vnuke in se z njimi igral. Pod nogami je Matjaž začutil kamen, malo večjega od svoje pesti, in ga pobral. Aleš ga je prijazno pogledal in sploh ni utegnil vstati s podnožnice, ko je treščilo vanj. Matjaž je stopil v hišo in iskal še Toneta. Krik otrok in prizadetost sosedov ga je streznila.

Žal mu je bilo takih sanj, a ko je zgodaj zjutraj šel čez pašnike in pod nogami čutil mehko zemljo, mu je srd priklopela v oči in ude in začel je iskati zrahljano zemljo. Povsod je bila mehka, zlasti v gozdu. Ponoči je iskal sence med drevjem, se plazil in tupal in kopal z rokami. Ko je moral zajeti tja globoko, je z bolečino zasadil nož v zemljo in ji izrezal trše kepe.

Vedel je, da je človek, ki zlepa ne odneha, ki ne obnemore,

pa četudi bi se mu prsti polomili. Vedel je tudi, da se boji, da ga pasji lajež v nočeh in skovik, ki zamre v temini, predramita do poslednjega vlakna. Jutro mu je povračalo moči in zaupanje vase. Mehko poljubljanje in česanje z roko skozi svetle lase svoje drage, pa ga je odvrčalo od noči in iskanja zagrebljenega. Maščevanja željno telo je v Marti odkrilo drobec sreče. Z mladostno zagnanostjo je Matjaž zanetil ogenj, a spominjanje ga je sproti gasilo. Moral je proč.

Ni čuda, da je Matjaža Amerika v začetku dušila ko nepremagljive usodne sanje. Premalo jo je poznal. Ni se izkrcał z iluzijami, premalo je vedel o možnosti in o approachu. Edino, na kar se je mogel zanesti, je bila stara, zvesta vlačuga sreča, naključje in lastna trma, počasi pa je začel sumiti, da so znanje, izkušnja in predvsem osebnost tudi nekaj. Tako je navzlic škodoželjnim Tonetovim napovedim v sorazmerno kratkem času dobil zanimivo službo. Vsako leto je obnavljal pogodbo. Skrbel je za živino in za rastline, kaj drugega bi sicer ne znal. Za to pa je imel prirojeno spretnost. Povprečno je delal kakih šest mesecev na leto, kar mu je vrglo letno kar zadovoljivo vsoto. Po desetih letih izseljenstva je končal agronomski študij in pred seboj ni imel več zaprek. Morda ga je kdo pomiloval zaradi nestalne službe, a Matjaž je vedel, da ga ta ne vklepa v birokracijo ali pisarniško enoličnost. To mu je dajalo moč in svobodo. Čutil se je kot orel, ki gnezdi na nepristopnih pečinah in z ostrimi očmi preži za plenom. Včasih si je tudi želel, da bi s svojimi širokimi krili zletel v deželo ob gorski verigi in s čvrstimi kremplji in krepkim kljunom napadel spomine.

Odkrival je Ameriko po svoje, kakor jo je marsikateri izgnanec. Doživljal paradoks neizmerne ogromnosti prostora, strnjene v še bolj neizmerne kratke prebliske časa. Kar bal se je včasih, da se je vseh teh nenavadnosti kar navadil, a fantastiko novega bitja je začutil včasih zvečer, ko si je naglo zapisoval neverjetni dan in ljudi, katere mu je bilo dano doživeti. Ljudje, koliko jih je srečaval: novih, neznanih, nemogočih, poznanih, koristnih, z zmožnostmi in zvezami za bodoče; zanj in za marsikaj drugega; taki, ki so ga prebujali k novi samozavesti, volji in dejavnosti vseh vrst, vsaj za takrat, ko je bil z njimi, in za tolažbo v samoti. Ob vsem tem bi začel sanjariti, a ni smel, vse je moralo biti hitro in kratko, zahteve klijentov, navodila uslužbencem, podjetje, ki ga je ustvaril in je zraslo do neverjetnosti, prekvašeno od njegove sposobnosti. To povsem individualno in nepogojeno odkrivanje in obvladanje Amerike: zemljepisne, človeške, duhovne in kulturne, je bilo zanj nekaj velikega in osupljivega, povsem drugačnega od vsega, kar si je kdaj koli zamišljal.

Ob srečanju s prijatelji, ob nočnih razmišljanjih in ob tipanju lastnih rok, ki so še vedno hranile na dlaneh kakšno robato vsedlino, mu je spomin prihajal v ospredje. Bolj se je časovno oddaljeval od mladosti, obvladal novo okolje, bogatil, bolj je vanj silil spomin. Z doma je šel samomorilsko nerad. Zase ne bi bil nikdar tega storil, ker mu kot nekdanjemu Aleševemu nastavljenecu ni bilo treba, pač pa zaradi sester, ki sta mislili, da mu tam ni bodočnosti. In zaradi bratov, ki jih je še pogosto v sanjah iskal ali se z njimi zagrebel v mehko gozdno zemljo. In zaradi Toneta, ki je vedel zanje in trdovratno molčal. In ne nazadnje tudi zaradi Marte, ki bi je v deželi ob gorski verigi ne mogel osrečiti.

Ni dvoma, da je bil Tone sokriv družinske tragike. V temnih nočeh ga je celo videl, kako v brezovem gozdu drobi glavo nesrečnega Venclja, sredi spanja, in potem s puškinim kopitom trešči v Petrovo glavo in še strelja včasih, drugič pa za vselej razpara mlajšega Jožeta. V sanjah je Tone stal pred sestrama, a ju ni pahnil v prepad. Prizor ga je objemal še in še med drevjem in osamljenimi, z luno posejanimi nočmi. V polsnu, ko se je prebudil in se še ne povsem zavedel težkih stokrat ponovljenih sanj, je snel puško iznad kamina, se sklonil, stisnil pesti, pritisnil puško k srcu in si zašepetal: „O, Bog nebeški, varuj mojo roko, da bo mirna, da ne bo zadrhtela, ker se moram maščevati za brate, katerih sled moram najti, daj mi moči, daj mi le še toliko poguma, da bom lahko pritisnil enkrat...“.

Podnevi, ko je bil na poti in zapuščal Cleveland ali drvel v Pittsburg, je laže objemal tudi srečo. Ljubko in krotko dekle, ki je zaljubljeno šlo za njim čez mejo, mu je v teh desetletjih lajšalo izgnanstvo. Izredno zadoščenje pa mu je bilo, da je Marto iztrgal iz Tonetovih rok, iz njegove oblasti in jo čez noč naredil za svojo ženo, ji dal dom v Ameriki, dom, ki sta ga ustvarila skoraj iz nič, udobno življenje, katerega sta nazadnje le uživala.

Njuna hči se je sedemnajstletna poročila z mladim italijanskim inženirjem, katerega je spoznala v prvem letu na univerzi, dobrega fanta, sina povojnih preprostih emigrantov iz Calabrije in Rima. Matjažu je bila še posebej všeč zetova družina zaradi žilave italijanske zvestobe tradiciji in nekaterim izginjajočim vrednotam. Hčerkino poroko je Matjaž pripravil kot se spodobi. Gostija v enem izmed najboljših lokalov v mestu. Povabljena je bila skoraj vsa italijanska kolonija in prav toliko Martininih in njegovih znancev. Take sitosti in napatosti baje ni bilo nikdar v mestu, vse v slogu in obredu, kakor mora biti, z Wagnerjem in Schubertom v cerkvi, posuti s cvetjem in prekriti s preprogami, ter celo s papeževim blagoslovom, za katerega ni nikdar zvedel, kdo mu ga je izposloval. Ko je užival razkošje in blesk, ki mu

nista bila dana ob zibelki, je bil navkljub prirojeni in pridobljeni skepsi in cinizmu sramežljivo ganjen in srečen.

Le ob mašnikovi pridigi je z mislimi zaplaval v domači kraj in k sestrični poroki. Še vedno mu je bilo povsem nedoumljivo sporočilo sestre Ane, da se bo omožila s Tonetom. Da bo Toneta vzela! Tako neusmiljeno ga je s pismom prizadela, da je nekaj dni taval kot izgubljen. Marta je skrbela za njegove najnujnejše posle in ga tolažila, češ da je to le božja volja. Ani ni odgovoril, a tudi Marti ni prepovedal, da jima čestita. Tudi kasneje ni odpisoval na pisma. Šele čez nekaj let ga je omehčalo sestrično pripovedovanje in ženini očitajoči pogledi. Anina in Tonetova hčerka je morala vsak dan na terapijo. Zjutraj jo je ona spremljala tja in jo hodila zvečer iskat, kar ji je vzelo skoraj ves dan, zagrenjen z zavestjo, da vse skupaj ne bo najbrž nič pomagalo. V spomin ji je ostala groza mladostnega trpljenja, ko so jo zaradi Matjaža in bratov zapostavljali in hoteli oropati še poslednjega vrtička in stanovanja, ki ga je delila s sestro Tinko, posebej pa še njeno osebno razočaranje nad novim redom. Prvo in drugo je bilo moreč človeški davek, a zakaj? Vedno isti „zakaj“, ki mu z razumom ne moremo blizu. Matjaž ni iskal odgovorov, a tokrat je s tisočakom oziroma čekom načel nekaj vrstic: „Draga Ana, pošiljam ti, kar do skrajnosti morem, skoraj od ust pritrغانo, v dokaz, kako malo mi je mar ameriško bogastvo. Tvoj Matjaž.“ Marta je zalepila pismo, kljub temu, da jo je bolela moževa zbadljivost. Vedela pa je tudi, da je za cinizmom skrita ljubezen, ki je drugače ne zna izraziti.

Po hčerkini poroki sta Marta in Matjaž imela mesec dni hišo polno najrazličnejših ljudi, večerij, parties, prenočevanj in vsega, kar jemlje čas in razpoložljivost za karkoli, poleg trudnosti, ki se ju je po koncu vsega še držala teden dni. Potem se je spet Matjaž zavzel za delo, dokler ni začel kazati čudna znamenja pozabe, vrtoglavic, celo povsem zunanje, geografske izgubljenosti in z njo združenih nevarnosti, da se ponesreči z avtomobilom.

Zadnjikrat se je še napotil v Kanado. Pot je bila oddih, poln napora in srečanj, novih trgovskih zvez in tudi prijetnih obiskov. Deset dni je prebil pri prijatelju, v njegovi koči na nekem otoku na jezeru Ontario, na izletih v Ottawa in drugam. Nazaj že ni mogel sam. Prijatelj je pognal Matjažev Chevrolet, njega in njegovo vrtoglavico ter ga pripeljal domov.

Odkrili so mu tumor v možganih. Moral se je naglo odločiti za tvegano operacijo kot zadnji poskus rešitve, a seveda preje urediti obširne in zapletene poslovne denarne zadeve, pa še

poskrbeti za družino. Do operacije sploh ni prišlo in z zadnjimi močmi je na bolniški postelji dajal navodila.

Tudi meni, starejšemu sinu, jih je dajal. Sicer ne toliko v zvezi s podjetjem, v katerem sem že prevzemal nekatere vloge, ampak z vsem tistim njegovim življenjem pred Ameriko. Do tedaj skoraj nič nisem vedel o tem njegovem predameriškem bivanju; komaj nekaj folklore in tista njegova neukrotljiva narava, ki mu je dajala prikupen, včasih okoren videz tujca.

Spočetka nisem prav razumel. Pričakoval sem slovesno in ponosno sporočilo. Bila pa je iskrena izpoved.

„Celo iz naših krajev je bil. In brat bratu brat je bil“, je enakomerno zlogoval, ne da bi skalil miru, ki se ga je polagoma loteval.

„Kaj me je še zadrževalo? Pred čem sem okleval, da ga nisem potolkel, ko mi je prihajal naproti sredi poletja? Stokrat sem obsanjal in še tisočkrat, predno sem zaspal ali predno sem se spravil iz postelje, pa nisem izvršil, kar me je nagonsko gnalo rad njega. Stokrat bi pozabil in tudi skesal bi se, a bilo bi izvršeno.“

Počasi sem razumel in se zbal. Očetovo lahno valovanje besed mi je dalo toliko časa, da sem z mislimi prešel do konca njegovega pogovora in sklepal v svojem neizkušenem umevanju.

Zgrozil sem se. Kaj bo treba storiti, med drugim z mojim daljnim stricem Tonetom, ki ga še poznal nisem? A ne je njega, pač pa še vse druge bom moral umoriti, da bo oče prost, da bo mirno zaspal in da mu bo večnost lahka.

Zbal sem se prisege, obljube očetu na smrtni postelji. Bom moral tudi jaz nositi celo življenje neizpolnjeno nalogo, neznosno breme, ki ga bom odložil z zadnjim dihom svojemu sinu? Ne, laže mi bo, da s preudarnim ravnanjem čimpreje izvršim, kar moram izvršiti. Kar se mora zgoditi, naj se zgodi. Huda je cena, a še hujša bi bila usoda, ki bi sledila iz roda v rod. Če bom jaz odlagal nalogo, bo tako storil tudi moj sin. In sina sin do neskončnosti. Vrv se mora pretrgati. Naj bom samo za hip suženj nujnosti.

Smrt je bela, smrt je vseh barv in okusov, a mi ni mogoče v smrti živeti. Komaj jim bom prepoznal obraze, že jih bom pozabil. Enkrat je treba posekati gozd. Bom že kako pretrpel in poravnal škodo, krivdo dovršil in jo potem izpral. Kar najboljše bi pa bilo, da bi še jaz prekoračil ocean, potem ko bom za seboj pustil spokojno stepto, korak naprej, morda v Argentino, na skrajni konec kontinenta. Tudi tam je mogoče živeti. Oče je to zmožel, tudi jaz bom prebolel, a predvsem to, srečen bom.

Kruta realnost izpodbija nežno božanje prividov. A spomin ni večer. Pozabil bom, postavil na oltar ta svoj greh, to svojo krivdo, a kar je povsem nedvomljivo, sinu bom zapustil svet, iz katerega bo mogel ustvariti svojo srečo. Maščeval bom očeta in njegov rod. Tam pa bo začetek novega življenja, kjer bom sam še zadrja žrtev.

Misli so se vrtinčile. Tudi očeta sem zasovražil. Pogled pa je odseval razumevanje in brezpogojno pripravljenost.

Oče je brez presledka govoril: „Dolgo vrsto let sem v sanjah strašil in pobijal po tistih osamljenih pašnikih in hribih. Prekopaval sem grobove, če sem jih sploh našel. Vzeli so mi brate, zadeti od krogel in razparani od nožev so nekje gnili in veš, sin, nisem mogel odpustiti. Spominjanje je bilo vsa ta leta tako tesno zarito v meni, da se ga nisem mogel znebiti. Kadar koli, tudi takrat, ko sem mehko poljubljal ženo, tvojo mater, ali slišal šelest posteljnine in duhal vonj po senu, ali gledal pred sabo kup izpraznjenih steklenic vina in whiskyja, po delu in hitenju do onemoglosti, v bogastvu, nič, nikoli in nikdar nisem pozabil.“

Trd sem zrl v očetove oči. Že nekoliko sproščen in izmučen od lastnih misli in sklepov, ki sem jih slepo delal v sebi, sem ga prijel za roko.

„Ne morem pozabiti in zdaj ob koncu skoraj ne vem več, kaj vse se je zgodilo v teh tridesetih ali štiridesetih letih. Samo tisto mi je pred očmi.“

Že nisem več mislil, ugibal in načrtoval izbris spominov. Očetove oči so vedele, da bom zvest in da bom obljubil in storil vse, kar mi poreče.

„Veš – je nadaljeval –, vsi moramo živeti, mar ni tako? Glej, ocean sem postavil vmes, da bi pozabil, pa nisem živel. Tudi onstran bi ne mogel. Ne bom pozabil, a pojdi in jim povej, da jih ljubim. Da odpuščam vse in naj tudi oni odpustijo moje sovraštvo.“

## ŽIVLJENJE, POSVEČENO UMETNOSTI

To pišem ob letu odhoda Franceta Goršeta, kiparja in umetnika po božji volji, ki je v svojem življenju in s svojim delom preroyal tri Slovenije: domovinsko do leta 1945; tržaško in goriško v letih po končanem študiju konec dvajsetih in v začetku tridesetih let, nato po vojni spet Trst do leta 1952, ko se je izselil v zdmsko Slovenijo, v Severno Ameriko, in nazadnje povratek in ustanovitev v koroški zamejski Sloveniji. France Gorše je bil član Slovenske kulturne akcije od vsega začetka, zato imamo poleg splošne kulturne dolžnosti še posebno „pravico“, da mu posvetimo ta spominski zapis. Mnoga njegova dela moremo sploh videti v perspektivi zdmskih in zamejskih obrazov in usod. Za Franceta Goršeta pa ne velja samo, da je bil umetnik slovenskega svetovnega prostora – tudi v času je njegovo delo razpeto na več kot pet desetletij. Prvi je o njem pisal Albert Širok v Našem glasu že leta 1926. France Stelè je pisal o Goršetu tudi že leta 1928. Goršetova umetnost, ki je dozorela v desetletju pred zadnjo vojno, je dobila v svetu človeško in estetsko izraznost. Za to spominsko priložnost skušam osvetliti v glavnem vse postaje njegovega plodnega življenja; sem in tja naj bo vpleteno kako sporočilo iz njegovega dopisovanja in stalne povezanosti z nami, saj je v nekem pismu med drugim dejal: „Zame je vselej praznik, kadar mi poštar dostavi novo številko Meddobja“.

France Gorše se je rodil v Zamostecu pri Sodražici na Dolenjskem, v veliki družini, kot sedmi otrok. Oče je bil knjigovez, siromašen kot večina njih, ki se s knjigami ukvarjajo, in ko je sin dorasel, mu je pomagal pri delu, ki je fanta pritegnilo in se mu priljubilo. Tu je dobil priložnost – v tistih časih na kmetih ne tako lahko – da se je z branjem vživljal v pomen slovenske besede, ob ilustracijah pa dobival smisel za oblikovno lepoto. V kratkem življenjepisu, ki ga je poslal leta 1972 za Meddobje, je o tem praviru svoje umetnosti zapisal: „Mikavne ilustracije v knjigah so me pritegnile včasih do zanesenosti“. V ljudsko šolo je hodil v Sodražici do 3. razreda, nato pa je leta 1912 odšel v takratno Obrtno šolo v Ljubljani. Študij mu je prekinila prva svetovna vojna; bil je na italijanski fronti, v okolici Pordenona. Po končani vojni je spet – tokrat le kot gost – obiskoval kiparski oddelek na ljubljanski Obrtni šoli. Leta 1920 pa se je

vpisal na Akademijo za likovno umetnost v Zagrebu in leta 1925 diplomiral z odliko pri Meštroviću, ki je pomenil v tistem času prodor sveže, plemenite in obenem silovite umetnosti v evropskem akademizmu. Po diplomi, s katero je prejel tudi Meštrovićevo nagrado, se je naselil pri bratu Martinu, župniku v Vremah, na Primorskem. Prvo Goršetovo kiparsko delo je iz leta 1924 (Glava Derganca, v bronu), naslednje leto pa je izdelal v marmorju *Brezmadežno*, za cerkev v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Z zaslužkom je odšel na študijsko potovanje po Italiji ter se dalj časa zadržal v Firencah; obiskal je Benetke, Padovo in Bologno, bil v Rimu in Milanu. Z letom 1926 se začne intenzivno ustvarjanje: v Goršetovi umetnosti se poslej čutijo, poleg Meštrovića, predvsem romanski in renesančni vplivi. Svojo umetniško pot je v tistem času izpopolnil v Trstu, kjer je leta 1928 razstavljal v Circolo Artistico, skupaj z italijanskimi umetniki. Od zgodnjih del naj omenim *Materinstvo*, v hrastovem lesu, iz leta 1928. Tu je izražena poezija ljubezni v mehkih mediteransko klasičnih vzgibih telesa, prav kot jih najdemo pri Meštroviću. Naslednje leto je za cerkev sv. Ivana v Devinu izdelal lep kip v marmorju, *Angeł mirú*, 135 cm. Leta 1930. se je udeležil bienala v Benetkah s 170 cm. visokim delom v lesu, *Mati z otrokom*; tu je doživel velik uspeh in priznanje. A razmere v Italiji, se pravi na Primorskem, so postajale bolj in bolj nevzdržne in tako se je Gorše v začetku leta 1931 vrnil v Jugoslavijo, kjer so se potem zvrstile njegove pogoste razstave v Jakopičevem paviljonu in na Velesejmu. V tistih zgodnjih tridesetih letih je v seriji portretnih plastik, živalskih figur, malih kompozicij postavil kot osrednjo plastiko *Pridigarja*, v mavcu, 177 cm. S tem je hotel postaviti nekak kažipot v novo smer monumentalnega kiparstva, pa tudi odklon od golega posnemanja danih modelov. Da bo naš spomin na Franceta Goršeta čimbolj konkreten, naj od razstav v Jakopičevem paviljonu še posebej omenim I. pomladansko razstavo društva likovnih umetnikov Dravske banovine v maju in juniju 1935. Prav tako njegovo udeležbo na razstavi sodobne cerkvene umetnosti v škofijski palači ob priliki Evharističnega kongresa od 28. junija do 4. julija leta 1935. še isto leto je priredil tudi svojo prvo retrospektivno razstavo v kolizeju, v Ljubljani, od 1. do 31. decembra. Iz onih za umetnost precej sončnih let navedem še I. reprezentativno razstavo slovenskih likovnih umetnikov v veliki Unionski dvorani v Mariboru, od 5. do 26. junija 1938; III. razstavo ljubljanskih umetnikov v Umetniškem paviljonu v Beogradu; oktobra istega leta, skupaj z Gojmirom Antonom Kosom in Miho Malešem ter razstavo z Malešem v Galleria Casa d'Artisti v Milanu, marca in aprila 1939.

O vseh teh kulturnih dogodkih so pisali časopisi in revije – Slovenec, Jutro, Slovenski narod, Dom in svet, Ljubljanski zvon; leta 1938 je izšla tudi obširna Ložarjeva monografija (68 strani, 61 reprodukcij) – vendar priznam, da sem v tistih letih prebiral bolj strani političnega in svetovnega dogajanja: Rusija, Španija,



Nemčija, krvavordeča noč nad Evropo. Za Goršeta pa je bil to čas oblikovanja lastnega umetniškega izraza, doba ko se je moral odmakniti od Meštroviča. Če je umetnost ljubezen, je moral naš umetnik najti svoj izraz zanjo. Ne samo za krščansko in klasično, ampak za pristno slovensko ljubezen. V ljubljanski dobi je Gorše mnogo delal za javna in zasebna naročila; od javnih omenim spomenik Josipu Stritarju v Podsmreki, leta 1936; štiri bronaste glave v veži nebotičnika v Ljubljani; obe plastiki *Poljedelstvo* in *Industrija* za beograjsko Skupščino, leta 1937, v višini 250 cm; spomenik slavistu dr. Ivanu Prijatelju pred Univerzitetno knjižnico, leta 1942; in potem tisto sijajno, dinamično *Kopalcko* na prčelju kopaljšča Ilirija v Ljubljani, leta 1943.

V tistem času, posebno pa v zadnjih predvojnih letih, se je kipar osredotočil na obravnavanje ženske figure, ki je bila pravzaprav v vseh časih najbolj zanimiv in hvaležen predmet kiparstva. Eno najbolj značilnih del te dobe, ki jo France Stelè označi kot Goršetovo drugo ali vitalno dobo, je delo *Eva*, v bronu, iz leta 1938. Za to žensko plastiko v naravni velikosti piše v pismu Gorše: „Zamisel Eve je nastala v trenutku, brez vsakih predhodnih osnutkov, kar se mi ni preje niti pozneje nikdar zgodilo“. V podobnem prizadevanju, že tik pred okupacijo, leta 1941 je ustvaril Gorše drugo žensko figuro naravne velikosti, ki je predstavljala Alegorijo mesta Ljubljane, v mavcu. Med okupacijo pa si je zamislil velikopotezno kompozicijo spomenika, ki naj bi po končani vojni predstavljal epopejo slovenskega naroda: sedem moških in sedem ženskih figur v obliki venca zmage.

Plodna ljubljanska leta je pretrgal usodni čas vojne in revolucije. Gorše je leta 1945. zapustil domovino, bil nekaj časa z nami v tistem sicer sončnem kampu v Monigu, kjer pa smo v negotovosti čakali na razplet usode. On se je od tam kmalu preselil v Trst, a tisti časi so bili, če kdaj, za umetnost neugodni. Mojster si je služil kruh kot profesor risanja in umetnostne zgodovine na tržaški realni gimnaziji, sodeloval je tudi pri slovenskem radiu. Imel je skromno stanovanje v ulici della Sorgente, kjer je delal v primitivnih razmerah; za glino je naprimer stikal sam ali s kakim prijateljem po okolici Trsta. Tu je spoznal pisatelja Metoda Turnška, ki je naprosil umetnika za ilustracijo drame *Država med gorami*. In verjetno se je Gorše prav ob tem delu navdušil tudi sam za oblikovanje slovenske starožitne tematike in oseb – npr. *Poganska prisega*, *Krst Gorazda in Hotimira*, *Knez Kocelj*, *Knez Valuk*. Čeprav je Gorše napravil v tistem obdobju precej del, posebno portretov, pa se na Primorskem ni mogel razmahniti. Kje so bila že tista prva tržaška in goriška leta, ki so mu dala tolikšen umetnostni razmah, toliko svetlobe, pa tudi zanimanje širše publike!

Leta 1952 se je izselil v Združene države – „v mrzlem januarju, piše, sem se vozil čez viharni Atlantik“ – in se je nastanil naj-

prej v Clevelandu, leta 1964 pa se je preselil v New York. Čeprav je clevelandsko industrijsko okolje vplivalo moreče na umetniško ustvarjalnost, je vendar Gorše s svojo prirojeno doljenjsko telesno in duševno močjó premagal to začetno dobo in se ves posvetil umetniškemu snovanju. Ustvaril si je celo nov, poduhovljeni stil z ustrežno tehniko in materialom: bakrena pločevina, aluminijasta žica, odeta z oreščem, to je, orehovim žaganjem zgnetenim s plastičnim lepilom. Ni malo del iz Goršetovih ameriških let, ki so v tanjenem bakru, aluminiju in orešču, vendar so kmalu prišla tudi večja in zahtevnejša naročila: za Jugoslovanski kulturni vrt v Clevelandu je izdelal spomenik pesnika Ivana Zormana, v bronu (1959), za cerkveno dvorano v Torontu škofa Baraga, škofa Slomška in škofa Jegliča, vse v žgani glini; Mojzesa v mahagóniju za židovsko sinagogo v Clevelandu. Leta 1969 je prejel nagrado in naročilo za reliefe v slovenski kapeli Marijinega svetišča v Washingtonu. Vendar pa je bilo poleg tega nadvse važno Goršetovo umetniško delo pri opremi cerkve Marije Pomagaj v Torontu, leta 1954, in cerkve Marije Brezmadežne v New Torontu, leta 1961/62. Pri prvi je obžaloval, da zaradi vprašanja prostora ni mogel uveljaviti izvršitev velikega reliefa, ki bi bil – kot pravi v pismu – „moj najlepši umetniški spev v torontski cerkvi“. Tu je namreč nalletel na nerazumevanje arhitekta, pa tudi vernikov, samo župnik dr. Koliarič je bil z njim. In dodaja v omenjenem pismu: „Tako mimogrede naj omenim, da me je naporno delo na visokem odru duševno in telesno precej razgibalo – kot nalašč za moje starajoče se kosti“. Za pročelje Brezmadežne v New Toronto je Gorše izdelal kip v aluminiju, visok nad tri metre. Razen teh del v Kanadi je napravil za cerkev v Severni Dakoti kip sv. Katarine Sienske in kip Brezmadežne, v žgani glini – v mehkih stiliziranih oblikah, ki izdajajo bogato poduhovljenost. Isto leto je tud opremil cerkev sv. Jožefa v Chisholmu, v Minnesoti. Septembra leta 1961 je bil na obisku v Clevelandu France Stelè in se je pri Goršetu ustavitil za daljši čas. Živo se je zanimal za njegova dela in njegov razvoj. Verjetno je že takrat pripravljaj študijo o našem umetniku, ki jo je pozneje objavil v katalogu Goršetove nameravane retrospektive v Kostanjevici na Krki. V ameriški dobi – ob zasebnih in cerkvenih delih – se je Goršetu razjasnil njegov odnos do profane in cerkvene umetnosti. Ko je o tem premišljaj, je prišel do sklepa, da je imela vsa njegova umetnost do prihoda v Ameriko pretežno profani značaj. Res da je bilo njegovo osnovno razpoloženje vedno religiozno in krščansko, a s cerkveno tematiko se je začel kipar intenzivneje ukvarjati šele v Ameriki, pač zaradi naročil, pa tudi kot odziv na neko splošno, dejaj bi gotsko religiozno mistiko, ki živi pod plastjo ameriškega materializma in površinskosti. Leta 1963 je pisal v pismu: „Tudi moja profana dela nastajajo v znamenju tega razvoja“. Po drugi strani pa je Amerika vplivala nanj z novimi estetskimi pogledi; dala mu je umetnostno dinamiko, pa tudi globlji koncept človeka v svetu. Ob teh ugotovitvah je

zanimivo, da se je Gorše pri opremi cerkve Marije Pomagaj v Torontu, ki je arhitektonsko silno preprosta, skušal tudi sam bolj približati duhu izraza. V tistem času se je spočel v njem preobrat v stilno smer, ki jo Stelè imenuje „moderna gotika“. Gorše jo oblikuje v delih, v katerih uporablja tehniko žice in orešca; figure so nekako ikonasto bizantinsko podaljšane. Najbolj značilne so *Duše*, *čudež božje ljubezni*, *Prerok*, *Hvalnica*, *Materinstvo*. Vitalizem druge dobe se v tej tretji sprevrže v ekspresionizem, v katerem prevladuje, kot rečeno, verska tematika. Goršetova tretja, ameriška doba – resnično zdomstvo – je trajala devetnajst let.

Iz Amerike se je Gorše, posebno v zadnjih letih, nekajkrat vrnil v domovino, predvsem na zdravljenje. Leta 1969 ga je papež Pavel VI. povabil v avdienco in ga odlikoval za njegovo življenjsko delo; kmalu nato, leta 1971, pa se je umetnik odločil in ostal v Evropi za vedno. Časi so se spremenili. Najprej se je ustavil v Rimu, po tem odprl 31. maja galerijo svojih del v Kortah, nato pa si je izbral Koroško sploh za dokončno bivališče – četrta doba njegovega življenja. V maju 1973 se je naselil v Svečah, kjer je že leta 1972. kupil Vrbnikovo domačijo zraven cerkve sv. Lamberta. Skupino poslopij je predelal v atelje in privatno galerijo. In spet so začela prihajati naročila s Koroške (opremil Dom prosvete v Tinjah, kapelo šolskih sester v šempetru pri šentjakobu v Rožu, hišo Mohorjeve družbe v Celovcu), s Primorske, pa tudi iz domovine. Leta 1971 je izdelal umetniško opremo nove cerkve na Teznem pri Mariboru, kjer je ustvaril monumentalnega *Križanega* v orehovem lesu v višini treh metrov (križ ima 4,5 m). Na žalost je „uradna“ Slovenija še vedno molčala – pod možjé tistih sil, ki so povzročile prepoved velike retrospektivne razstave v Kostanjevici na Krki leta 1972, čeprav je bilo že vse pripravljeno in natisnjen lep, izčrpen katalog s Steletovo študijo.

Sveče so se od Goršetove naselitve spremenile v važno kulturno žarišče. Umetnik je pred svojo domačijo uredil Vrt slovenskih koroških kulturnikov, kjer stoje kipi škofov Modesta, Antona Martina Slomška, duhovnika Matije Majerja-Ziljskega; Antona Janežiča, Prežihovega Vranca, Frana Ellerja, Ivana Grafenauerja, Vinka Zwitterja, Pavleta Kernjaka in pesnice Milke Hartmanove. Pri vsem tem pa se je še vedno oglašal in sodeloval s Slovensko kulturno akcijo; za Meddobje je večkrat poslal posnetke svojih del in daroval originale grafik za to ali ono loterijo. Novembra 1973 je pisal: „Svoj dragoceni čas hočem vložiti v moje ustvarjalno delo. Imam namreč še mnogo zanimivega povedati“. V istem pismu tudi poroča: „Izvršil sem križev pot za ljubljansko stolnico. Bo vlit v bron in starinsko pozlačen in patiniran“.

Goršetov koncept umetnosti izhaja iz osnovnega telesno vitalno občutenega pogleda na svet, preko katerega pa se umetnik dviga v izraz duhovnosti, v poglobljeno ekspresijo in psihološko karakterizacijo. Snovno mu je podlaga za duhovno, zato je

njegova umetnost vedno bolj ali manj realistična in konkretna, čeprav se je v Ameriki približal vsem modernizmom in jih tudi upošteval. V Goršetovih skulpturah so dela, v katerih je izražena poduhovljena ekspresija, vendar umetnika pri tem ne vodi tista absolutna umetnostna volja, ki prodira v bistvo predmeta in išče v njem odmišljene, nehumane estetske strukture. Telesnost je Goršetu osnova vitalne gracioznosti; tudi svet duha mu je dosegljiv preko tega osnovnega dela življenja – „utelešena duhovnost“ in „utelešena poezija“. Telesnost mu je vir razsvetljenj, sproščenj in spoznanja; lahko je mehka in klasično občutena kot pri *Evi* (1938), polna in napeta kot pri *Ženskem aktu* (1943), arhaično kmečka in težka: *Kmetica*, *Planšarica*, *Romar* (1970). V telesnosti je izraženo poduhovljeno trpljenje: *Pietà* (1970) ali pa romarstvo. V tem plastičnem svetu je Gorše prevzet s tematiko svetnega, rustikalnega, simboličnega in svetega. Tu nastajajo podobe iz našega sveta, moške in ženske figure, slovenski knezi, drvarji in pastirčki, angeli in Brezmadežne; v tem plastičnem svetu živijo izseljenci, romarji, Barage, Kristusi in križevi poti. Zato bi kiparstvo Franceta Goršeta lahko primerjali tisti poeziji – „utelešeni poeziji“ – ki je esenca vsega, kar je zbrano v zemlji, v narodu in v posamezniku najbolj vitalnega, organskega in duhovno napetega – kot pravi Aristide Maillol, čigar umetnost je poleg Rodinove in Meštrovičeve Goršeta najbolj oplajala.

Tak je bil France Gorše, ustvarjalno dejaven preko mnogih desetletij. V tem smislu mi je pisal za božič leta 1973: „Saj je pri meni, odkar sem v Svečah, zmeraj kaj novega. Delam, dokler morem, ker bo prišla noč, pa ne bo več moč“.

## ENAČBA MED BODOČNOSTJO SLOVENCEV IN IZVENEVROPSKIMI SLOVENSKIMI OBČESTVI

Krščanska Evropa umira.

Človek mora priti v stik z vsemi ostalimi celinami, da to zasluti. Vse ostale celine razpolagajo s tako močnim rezervoarjem človeških življenj, da bo še dolgo trajalo, preden bodo statistike začele javljati nezadržno upadanje rojstev, čeprav na izvenevropskih celinah ne manjka držav, ki na razne načine pospešujejo načrtovanje rojstev. Različni vzroki so na delu, da se načrtno omejevanje rojstev v izvenevropskih državah – najbrž še dolgo – ne občuti: dotok priseljencev, n. pr. v ZDA; ogromno število prebivalcev, n. pr. v Komunistični Kitajski, kjer dejansko ali pa namenoma ni dokončnih uradnih števil, z ozirom na razsežnost prebivalstva; veselje do otrok, n. pr. v Indiji, ki nevtralizira še tako privlačno državno propagando proti mnogim otrokom. Veselje do otrok je značilno tudi za Japonsko, a poraz po drugi svetovni vojni je tako oslabil japonski narod, da je prevladala – lahko bi rekli – splošna želja po osebno udobnem življenju, ki v sestavu povprečne gospodarske zmogljivosti predvideva večjemu tri otroke na družino; čeprav število rojstev stalno pada, posebno z ozirom na tradicionalno podeželje, omogoča visoko razvito japonsko življenje razmeroma aktivno in zdravo dolgoživost in temu primerno zaposlitev; le da je sedanje stanje, to je 40 let po vojni, še zmeraj posledica predvojnih razmer, in vprašanje je, ali bo občutno zmanjšana delovna moč bodočih generacij zmogla naraščajoči razmah gospodarstva: na eni strani gre za udobno življenje samo, ki hoče zmeraj boljše, na drugi strani pa je zmeraj pričujoča konkurenca svetovnih tržišč ter odvisnost od uvoza surovin. Jezik, podnebje, ozkost življenjskega prostora, in način dela ovirajo priseljevanje tujih delovnih moči na Japonsko; kljub temu še ni čutiti znatnega usihanja biološkega kapitala, čeprav so pogoji za to že dani; tako n. pr. že propadajo posestva – in s tem pridobitveni narodni kapital – na jugozahodnih otokih, kjer se maloštevilni kmečki sinovi raje podajo v večja mesta s hitrejšim in boljšim zaslužkom, ostalih

fantov pa ni, da bi pomagali oslabelemu dedu in babici pri delu in se s tem pripravljali na prevzem posestva.

Faktorji, ki na drugih celinah zakrinkujejo biološko prisadno mrtvino, ne morejo delovati v prid krščanski Evropi. Z izrazom „krščanska Evropa“ menim najprej katoliško-krščansko Evropo, ostala krščanska verstva pa v toliko, v kolikor so zmožna graditi življenje vsaj na nekaterih krščanskih osnovah kot so n. pr. vera v Jezusa Kristusa, Učlovečenega Božjega Sina, od mrtvih vstalega edinega Odrešenika; iz te vere izvirajoča zavest osebne odgovornosti Triosebnemu Bogu; enako iz te vere izvirajoča zavest o vrednosti vseh od Boga ustvarjenih dobrin in njih pravilni rabi. Če trdim, da krščanska Evropa umira, hočem s tem povedati, da vidim odliko zgodovinsko – in zemljepisno – dane Evrope prav v njenem krščanstvu, ki pa se mi zdi, da nenehno usiha ali umira; posledica tega procesa bo smrt Evrope kot važne in vplivne celice – „skupka celic“ je pravilneje – v organizmu cel svet obsegajoče Katoliške Cerkve.

Seveda smrt krščanske Evrope ne pomeni smrti zemljepisne in zgodovinske Evrope. Še naprej bo privlačevala turiste in raziskovalce, v kolikor ji zanemarjena okolja ne bodo razdrila naravnih krasot in v kolikor ji politično angažirana občestva ne bodo zaprla dohoda do spomenikov in ostalih sledov preteklosti. Toda kot živ in važen činitelj v krščanskem preoblikovanju sveta Evropa ne bo več delovala; lahko jo bomo primerjali s tistimi misijonskimi predeli sveta, ki se sicer ponašajo z določenim številom aktivnih katoličanov, a ne posegajo vplivno in odločilno v celoten zemljevid Cerkve, ki je vendar Cerkev celega sveta; ta zemljevid so od vsega začetka oblikovale pozitivno tiste sile, ki so v danih okoliščinah lahko nastopale katoliško-strnjeno odnosno krščansko-strnjeno, četudi ni manjkalo močnejših krščanskih sil, ki pa so v svoji raztresenosti ostale neučinkovite: dinamika vere se normalno poslužuje časovno-prostorno strnjenih enot.

Možno je, da krščanska Evropa premine hitreje kot pa to dajo predvidevati sedanjí vzroki njenega bolezenskega razkrajanja. Možno je, da si Sovjetska Zveza kot osrednja komunistična sila zagotovi dejansko kontrolo nad načelno oslABLJENO Evropo, ki jo strah pred politično drugorazrednostjo na svetovni šahovnici lahko takorekoč združi v poslednjem naporu, da se še zmeraj za vsako ceno uveljavi: to ceno bi SZ bila pripravljena plačati v odločilnem boju proti ameriškemu tekmeču, v drugi vrsti tudi proti celinsko-kitajskemu izpodrivaču; človek se nehote spominja dogovora med Celinsko Kitajsko in Veliko Britanijo za leto 1997, kjer koncesije – trenutno le obljubljene – s strani komunistične kitajske vlade odčitajo ideološke izgube, tako ogromne so pri tej transakciji pridobitve za komunistični režim.

Možno je tudi, da se komunističnemu vplivu pridruži pritisk Islama na Evropo. Lahko bi govorili o invaziji islamskih delavcev na zahodnoevropska tržišča, pri čemer ilegalno pritihotaplja-

nje, n. pr. v Zahodno Nemčijo, daleč presega po meddržavnih pogodbah odmerjeno število. Sredi čisto krščanskega okolja – enako v Zahodni Nemčiji – si je islamski svet izsilil pravico, da svojim mnogoštevilnim vernikom zgradi mošeje; protiusluga v islamskem svetu, n. pr. svoboda govora o krščanski veri, sploh ni prišla v poštev. Leta 1970 preminuli predsednik Egipta Gamal Abdel Nasser je bil napisal knjigo o latentni misijonski sili Islama od Atlantika do Indijskega oceana, ki da samo čaka, da jo nekdo potegne za seboj za osvojitev sveta...

Možno je, da se težišče svetovne politike prenese tako daleč proč od Evrope, da se ji podpora od strani ZDA odmakne, in to tem bolj, čim bolj se bo Evropa spreminjala v skupek le še nacionalno-egoistično mislečih držav, ki so z izgubo krščanske vere – pa čeprav v razredčeni obliki protestantizma – izgubile moč dalekosežnega videnja, ki edino lahko usklaja neposredne in celo nasprotujoče si cilje. Zgodovina pozna podobne premike težišč; vzpon in propad medcelinskega rimskega cesarstva je le en tak primer.

Ena izmed posledic razkrajevanja krščanske Evrope je raznarodovanje Slovencev predvsem v matični Sloveniji.

Vse od pokristjanjenja Slovencev se je krščanska vera izkazala za neotipljivi, a nič manj realistični vir moči za ohranitev vsega, kar dela človeško bitje Slovenca in Slovenko; in to je v prvi vrsti slovenski jezik: slovenščina – pa naj bo še tako poenostavljena z ozirom na dialekte – je izraz povezave rodov, ki mislijo, govorijo in delajo na način, ki je za nas Slovence značilen, tako da se razlikujemo od drugih rodov, ki so nam lahko več ali manj blizu. Če pomislimo, kolikerim in kakšnim pritiskom smo bili izpostavljeni tudi od strani takozvanih krščanskih narodov in krščanskih državnih občeštev, se nam – ideološko neopredeljenim – nudi zaključek, da nam je bila v teh dolgih stoletjih – ki v marsičem še niso končana – prav vera v oporo, da nismo utonili v neslovenskem morju. Vera nas je učila vrednotiti tako majhen narod kot smo Slovenci, vrednotiti vlogo, ki nam jo je v luči vere Božja Previdnost zaupala v družini velikih in majhnih narodov, vrednotiti svoj jezik, ki morda ni tako zvočen in tako gibčen kot kakšen drug jezik, a ki je edini – kot pravimo – materin jezik, to je, iz življenjsko najglobljih predelov pod srcem. Tolikokrat smo se Slovenci pod pritiskom razmer – močnejših od naših volj – morali prilagajati tujim interesom, celo tako daleč, da smo morali v javnosti dajati prednost govorjenju in delovanju Neslovencev; a dokler nam Neslovenci niso neposredno ogrožali vere, nas je ta čuvala v globini srca, tako da smo se skozi stoletja prebijali z zavestjo pripadnosti slovenskemu narodu. Šele v času Druge Svetovne Vojne, in sicer v silno težkih časih okupacije po fanatično nacionalističnih tujcih, se je razvil napad tudi na našo vero kot na nekaj Slovenca nevrednega; napad so sicer izvajali slovenski komunisti, z napadom povezani dalekosežni politični cilji pa so služili interesom Sov-

jetske Zveze kot središču svetovnega komunizma. Napad na vero, posebno na krščansko-katoliško vero, ne pomeni komunizmu nekaj, kar narekuje trenutna politična strategija, čeprav lahko zadobi napad najrazličnejše oblike, kot to kaže zgodovina; vera, posebno katoliška, je komunizmu največji nasprotnik. Značilna za komunizem je vera v dialektični materializem (lahko bi rekli: v smislu evangelija po Marksu, Engelsu, Leninu in trenutnemu vodji mednarodnega komunizma); po dialektičnem materializmu je vse, kar je, končno le snov, ki nujno v svoji absolutnosti izključuje Boga kot Duha, in človeka kot bistveno neumrljivo osebo; v logiki absolutnosti snovi ni prostora ne za Boga ne za človeka-osebo in logično se vse osredotoči na Državo odnosno na komunistično partijo kot njeno nosilko in tolmačko. Ker komunistična partija ne more uživati sadov vladanja brez določenega števila podrejenih državnikov, ki morajo dobrine ustvarjati – na človeško tradicionalen način, KP ne more zmeraj in povsod zares samovoljno ravnati, ampak mora biti pripravljena tudi na sporazume, koalicije, popustitve; a ko se čuti dovolj močno, preide v neposreden napad na vero, pri čemer ji razmere narekujejo taktiko.

Slovenski KP se je med Drugo Svetovno Vojno posrečilo, da so vsakega nasprotnika proti svoji ideologiji označili za nasprotnika slovenskega naroda ali narodnega izdajalca. Takorekoč čez noč so bila pozabljena dolga stoletja slovenske zgodovine, ko se je kljub okupacijam tujih vojsk in tujih vlad slovenski narod kot takšen mogoč ohraniti in celo doseči večjo strnjjenost in jasnejšo zavest, čeprav je moral za to plačati z ranami in izgubami. Zvestega veri ga je vera delala zvestega narodu. Toda takorekoč čez noč bi se zdaj moral slovenski narod na zahtevo komunistov tej veri odpovedati – da postane poslušno sredstvo v rokah mednarodnega komunizma. Navdušena podrejenost slovenske KP od vsega začetka globalnim interesom Stalina in njegove Kominterne odnosno Ljudske Fronte kot njene naslednice, je mednarodnost komunizma osvetlila na nedvomljiv način: cilj svetovnega komunizma je novi človek novega človeštva, ki je vzvišeno nad razliko med Bogom in človekom, vzvišeno tudi nad razliko med narodom in narodom pa med razredom in razredom družbe. Večina Slovencev tej blazni zamisli ni podlegla; kolikor ji je bilo v danih okoliščinah mogoče, se je tej zamisli in njenemu nasilnemu uresničenju na slovenskem ozemlju – in to pod težko okupacijo! – uprla z orožjem, četudi ga je morala takorekoč krasti pri občutno oslabeledih okupatorjih; čutila se je ogroženo v svojem obstoju kot slovenski narod; še tako kruti okupator vere kot takšne ni napadal. Morda so komunističnemu napadu na vero bili nekoč podobni vpadl Turkov, ko so se naši ljudje morali na lastno pest organizirati, in sicer vpričo tujih oblastnikov za nedosegljivimi nasipi gradov.

Lahko bi rekli, da nas je Slovence zgodovina naučila potrpežljive prilagodljivosti razmeram, ki se kažejo močnejše od številčno majhnega naroda; v srcu ohranjena zvestoba veri in jeziku mu



pomaga dočakati lepše čase. „Dočakati“ ni mišljeno pasivno; zvestoba veri in jeziku terja vsaj minimalno delovanje, ki ima pred očmi splošno blaginjo naroda, n. pr. pod okupacijo; to delovanje je zasidrano v upopolni molitvi k Vsemogočnemu Gospodarju zgodovine, od katerega pričakuje odločilni sklep osvoboditve, ki ga potem ustvarjeni činitelji spremenijo v vsakdanjo resničnost.

Toda Slovenci smo v boju proti komunizmu na slovenskem ozemlju podlegli: zavlada je diktatura komunistične partije Slovencev kot integralnega dela jugoslovanske komunistične partije, do leta 1948 podvržene v mednarodnih vprašanjih sovjetski KP, kar izpričuje n. pr. izguba Trsta. Slovenska KP si ne more privoščiti preveč samostojnosti z ozirom na sredstva izvajanja diktature (cilj je zmeraj isti), ker je odvisna od številčnega soglasja v celotni jugoslovanski KP, ki po dinamiki večje oblasti teži za srbohrvaščino kot enotnim jugoslovanskim občilom, podobno kot v SZ človek brez ruščine ne more doseči ničesar. Pred kakimi desetimi leti je bilo mogoče brati v angleško pisanem vodiču po Jugoslaviji, da se jugoslovanski sever odlikuje po krasni naravi in po svojevrstnih šegah in kjer ljudje govorijo in pišejo lokalni dialekt slovenščino...

Kljub diktaturi KP na slovenskem ozemlju je večina Slovencev ohranila vero in z njo moč za zvestobo jeziku in slovenskemu narodu. Večina članov slovenske KP je še zmeraj iz vrst nekdanjih katoličanov; morda je v zvezi s to preteklostjo dejstvo, da se trenutno vsaj javno tudi slovenska KP protivi jugoslovanizaciji Slovenije; trenutno se lahko pri tem sklicuje na odpor večine Slovencev, katerih pasivne rezistence si ne more v sedanjih razmerah privoščiti. Toda če pretežni del Slovencev podleže splošnemu razkrajanju vere v Evropi – pod vplivom zgoraj omenjenih činiteljev –, bo tudi slovenska KP lahko spremenila taktiko in žrtvovala slovenščino idealu enojezične in enomiselne državne sile.

Ali je vse to nujno povezano – ali ima razkrajanje vere nujno tudi to posledico, da se slovenski narod oslabi in raznarodi? Ali narava sama – torej brez vere – ne more kljubovati raznarodovanju?

Na to vprašanje je možen tako konkreten kot abstrakten odgovor. V okviru konkretne zgodovinske resničnosti se je povezava vere z jezikom izkazala kot mogočna oblikovalna sila za ohranitev in rast naroda v najtežjih časih. V tem pogledu se lahko imamo Slovenci za neke vrste model: svoj jezik smo ne le ohranili, ampak ga tudi izpopolnjevali, kar predpostavlja ljubezen do materine besede tako na strani tistih, ki se trudijo za lepoto jezika kot na strani tistih, ki izsledke sprejemajo. Iz skoraj tisočletnega pritiska v smeri potujčevanja Slovencev smo izšli kot strnjen katoliški narod. Človek lahko le ugiba, kaj bi se zgodilo, ko bi večina Slovencev postala protestantska; jezik bi si najbrž v imenu protestantizma ohranili, toda narodne zavesti

najbrž ne: protestantski Irci severne Irske (in v območjih Svo-  
bodne Irske, kjer živijo potomci protestantskih Huguenotov, pri-  
bežnikov iz Francije) se čutijo eno s protestantskimi Angleži.  
Po špancih osvojena Mehika 16. stoletja pa nam nudi konkreten  
primer moči katoliške vere, ki se ji posreči rešiti vsaj narodno  
zavest osvojenih Indijancev; od 20 milijonov Indijancev – po  
študijah tkzv. Berkeley-ove šole – v začetku osvojitve je ostalo  
na koncu 16. stoletja le še dva milijona katoliških Indijancev,  
iz katerih se je polagoma izoblikoval strnjen mehiški narod –  
ob prihodu špancev je bila Mehika konglomerat različnih indi-  
janskih plemen in jezikov pod vlado Aztekov.

Ali narava brez vere ne more kljubovati raznarodovanju? Vera  
v Boga odnosno božanstvo (ali božanstva) je tako razširjena po  
celem svetu, da ne poznamo ne plemena ne ljudstva ali naroda,  
kjer bi večina ne bila verna v tem smislu; kjer nam zgodovina  
poroča zanesljivo o nenasilnem raznarodovanju, lahko mirno za-  
ključimo, da verska komponenta tega procesa ni vsebovala na  
vest se nanašajoče smernice; takšno smernico pogrešamo na splošno  
pri poganskih verstvih; in pri tistih katoliških posameznikih,  
ki jim je vera le nekaj resnic in polresnic ali pa se opira na  
psihološko spremenjeno za-vest (tukaj bi lahko navedli primer  
katoliškega duhovnika K. iz Avstrije, potomca slovenskih staršev,  
ki se je 1945 imel za Avstrijca in je svojo zvestobo avstrijskemu  
občestvu utemeljeval z odgovornostjo v vesti!).

Ali ni zanesenjaško, da pripisujemo katoliško-krščanski veri ne-  
ke vrste izključno teologijo narodnosti? Ali ni znano iz Druge  
Svetovne Vojne na Daljnem Vzhodu, s kakšnim fanatičnim po-  
gumom so se borili mnogi japonski vojaki, vzgojeni v veri, da  
je zvestoba vojaškim poveljnikom – zvestoba predstavnikom ce-  
sarja, ki je predstavnik božanstev za japonski narod? In da  
pomeni junaška smrt večno slavo, ki bo koristila junakovi družini  
in potomcem? Toda ta vera se je naenkrat sesula, ko je 15.  
avgusta 1945 japonski cesar po radiu slovesno izjavil celemu  
narodu, da ni (mistično izvoljeni) predstavnik božanstev in da  
je na vrhuncu države po volji ljudstva... Tudi pred to zgo-  
dovinsko izjavo je bilo tisto, skoraj fanatično, verovanje japonskih  
množic izpostavljeno resnim dvomom, katerim pa se je vzgoja  
(in propaganda v tridesetih letih pred 2. svet. vojno) spretno  
izognila: takrat kot tudi zdaj ni mogoče zgodovinsko dokazati  
posega tkzv. božanstev v območje japonskega naroda in posebej  
z ozirom na njegove predstavnike; pred umom ni poverilnic za  
trditve, da je japonsko cesarstvo in ustroj japonske družbe bož-  
jega izvora. Seveda je še ena šibka točka v celotnem verovanju,  
ki pa zadeva bolj uvid kot pa zgodovino: bivanje božanstev.  
V tem oziru pridejo v poštev vsi ugovori proti politeizmu.

V luči primerjalnega veroslovja – in v luči zgodovine idej in  
verovanj – katoliška vera nima tekmecev; če izvzamemo zgo-  
dovinsko utemeljeno judovsko vero, ki v tej osnovi sovpada s  
katoliško vero, je izmed vseh verstev edino katoliško-krščansko

zmožno, da zgodovinsko utemelji svoj božji izvor. Ta zgodovinski značaj je tako važen, da se o njem mora pripraviti vsak, kdor hoče prejeti krst v normalnih okoliščinah. Zaradi tega edinstvenega zgodovinskega značaja lahko delimo svetovne vere v tiste, ki so predkrščanskega, in tiste, ki so pokrščanskega izvora. Tako je budizem primer predkrščanske vere; v začetku je bil čista – celo brezbožna – filozofija; pobožanstvenje Bude se je vršilo polagama. Za primer pokrščanske vere naj služi mohamedanizem, čigar judovske in krščanske primesi določene značaja razodevajo odvisnost od zgodovinsko bolj prvotnih verovanj; na drugi strani pa ostanejo izvirne Mohamedove besede – n. pr. o njemu zaupanemu razodetju – brez takšnih dokazov kot so n. pr. zgodovinsko izpričani čudeži v primeru Jezusa Kristusa.

V zgodovinsko utemeljeni in zato – teoretičnemu – umu vsakršne dobe prepričljivi katoliški veri (ki je obenem edina v nepretrgani zvezi z začetno zgodovino) lahko razberemo tudi načela za teologijo narodnosti. Teologija, ki sloni na zgodovinsko izpričani veri, ki je v tem smislu razodetje, je sicer človekov napor, ki se hoče resno soočiti z razodetimi resnicami – tisti starodavni Anzelmov „fides quaerens intellectum“, po naše: vera, ki skuša prav razumeti –, vendar se mu obeta večja širina in globina kot pa sebi prepuščenemu tkzv. naravnemu umu, saj gre za premise, katerih verodostojnost jamči zgodovina, in iz teh premis razodetja črpamo, v skladu z vsem, kar odlikuje odnosno ovira pravo razumevanje.

Jezus Kristus kot Učlovečeni Božji Sin je s svojim učlovečenjem poplemenitil vsakega človeka z vsem, kar dela človeka v pravem smislu besede, torej človeka kot posameznika in človeka kot na sočloveka vezano bitje. Biološko pogojeno medčloveško povezanost – posameznikov v družino in posameznih družin v večje skupine družin, celo tja do državne povezave – je Kristus osvetlil z razodetjem božje triosebne resničnosti: da bi vsaj tisti, ki Mu sledijo, cenili in živeli medčloveške odnose v luči medsebojne božje ljubezni. Višjega ali nižjega naroda odnosno plemena ni, ker smo vsi božji otroci in to tem bolj, čim tesneje smo s Kristusom združeni. Seveda se plemena, rodovi, narodi, države razlikujejo pozitivno po najrazličnejših darovih: zemljepisnih in zgodovinskih, osebnih in občestvenih; lahko jih je primerjati z ozirom na razne lestvice vrednot; a bistvene, znova po Kristusu zagotovljene vrednosti posameznega človeškega bitja in med seboj povezanih človeških bitij ne morejo spremeniti. In ta bistvena vrednost zahteva vsaj nedesebno spoštovanje, ki pripada človeški osebi, bolj kot v čem drugem podobi Triosebne Boga. Kristus, Učlovečena Božja Beseda tega, kar je najbolj resnično, je odkril človeku odgovornost za rabo vsaj enega „božjega talenta“; to odgovornost moramo prenesti tudi na raven občestva; ki ne more delovati drugače kot po posameznikih-predstavnikih občestva; zavest o prejetih darovih, po izkustvu izpričanih, narekuje odgovornost občestva za njihovo rabo in njihov razvoj, kar lahko vsebuje v danih okoliščinah tudi stremljenje po lastni

državi – se razume, v skladu s pravičnostjo in pravicami drugih občestev, kar najbrž ni lahko ugotoviti v zvezi s človeškim pohlepom po imetju in slavi in po tem, da bi zmeraj imel prav. Iz Razodetja vemo, da je božja volja vsemogočna tudi takrat, ko dopusti zlo; kljub temu, da ga dopusti, ker noče uničiti ustvarjene svobode – tako pri zlih angelih kot pri človeku –, privede do uresničitve svoj načrt ljubezni, ki hoče le dobro, a ga dostikrat hoče s človekovo udeležbo: svobodno dober človek je še prav posebej odsev božje ustvarjalnosti, ki najde svoj popolen izraz v odrešenju in posvečenju človeka, ki mu nagnjen je k zlu krati popolno rabo svobode. Zlo, ki zadaja rane n. pr. narodnemu občestvu, lahko izvira tako iz posameznih vzrokov kot tudi občestvenih lastnega ali pa tujega naroda odnosno narodov; moramo se mu v svoji svobodi zoperstaviti, dokler je mogoče; morda se lahko pred njim umaknemo; morda je zlo v danih okoliščinah tako močno, da za določeno – le Bogu poznano – dobo zmaga, se uveljavi, prevlada; posameznik kot član ljudstva ali naroda, morda celo države, mora na vsej črti nadaljevati odpor proti zlu, ki kljub zmagi ne neha biti zlo. Kljubovanje zlu ima lahko razne oblike – konkretne okoliščine so namreč edinstvene in zahtevajo prilagoditev; in tudi če zadnji član takega, od zla premaganega ljudstva ali naroda odnosno države s smrtjo podleže, ne da bi v boju proti zlu uspel – dejansko je bilo v tem trenutku zlo premagano, ker si tega (in podobnih src) ni moglo podvreči, tudi za ceno smrtne grožnje odnosno biološkega nehanja ne. Nujno je, da imamo v takšnem primeru pred očmi razsežnost božjega delovanja, ki ga fizična smrt ne more ustaviti; pri vsem našem zakoreninjenju v zemeljskem življenju je to življenje le del v večnost se raztezajočega in v večnost tekočega življenja; kot posmrtni duhovi – začasno brez telesa – ostanemo osebe z umom in voljo in spominom; na duhovom prikladen način lahko občujemo med seboj s pojmi, ki so nam jih v zemeljskem življenju posredovale slovenske besede, ki se jih lahko v obliki pojmov spominjamo. Če se takšen zaključek zdi predrzen, pomislimo na dejstvo od mrtvih vstalega Kristusa: pri vsej svoji poveljani eksistenci je še zmeraj lahko tudi jedel: tako močna je nadnaravna resničnost, da lahko brez težave soupravlja v danih okoliščinah tudi snov in njene funkcije. Pomislimo tudi na zakrament sv. Rešnjega Telesa, ki s svojo nadnaravno resničnostjo – ki je zakramentalna pričujočnost resničnega in celega Jezusa Kristusa nebes – ohranja v bivanju tkzv. nebitvene snovne lastnosti kruha (in vina). Na duhovom – odnosno začasno za telo „prikrajanim“ osebam – prikladen način bomo, v kolikor smo zmagovalci nad zlom – se razume: z božjo pomočjo – praznovali to zmago v večnosti: s pojmi slovenskih besed! (Mimogrede: kako važna vloga pripada spominu, lahko razberemo tudi iz Jezusovih besed o Svetem Duhu, ki bo po Jezusovi vrnitvi v nebesa klical v spomin učencev vse Jezusove besede: Jan 14:26.)

z njimi ravnati narodno občestvo, v kolikor mu je bilo takšno zlo zadano? Če gre za resnično spreobrnjenje, to vključuje voljo do zadostitve in odškodovanja, a to breme bo v krščanskem občestvu lajšala Jezusova zapoved o ljubezni do bližnjega, ne izvzemši sovražnikov. Brez kesanja in zadoščenja pa ne more biti odpuščanja, ker bi takšno odpuščanje izničilo razliko med dobrim in zlim in bi na svoj način na novo zadalo rano stvarstvu, ki ga morajo ohranjati od človeka spoštovani zakoni kot izrazi neskončno modre božje volje.

Osrečujoče bi bilo življenje naroda, ki bi bilo zakoreninjeno v svobodi medosebnih pravic in dolžnosti, ki jih dinamika krščanske vere usmerja v edinjenje in edinost od znotraj, po vzorcu Enovitnega Triosebnega Boga. A zlo je tista danost, ki nas sili proč od tega ideala resničnosti in resnične sreče že na tej zemlji, tako da je naše stremljenje po narodni edinosti bolj podobno krivulji kot pa premi črti proti cilju. Tisti del naroda, ki ostane Bogu zvest v primeru velikopoteznega odpada – tudi o tej možnosti nam poroča zgodovina – ima na razpolago božjo pomoč v njenih mnogoterih oblikah; tisti del naroda, ki se odloči za odpad, nima več enakih možnosti za edinost naroda kot jih ima verni del naroda; morda ostane odpadlemu delu naroda le še surova sila, da z njo uveljavi narodno edinost v skladu s svojo ideologijo; a verni del naroda vpliva s svojo molitvijo in žrtvijo tudi na neverni del naroda in tako ne neha biti resničen činitelj naravno in integralno delujoče edinosti, seveda zdaj le kot bodoče možnosti.

Ker je vera odvisna od tkzv. naravnih činiteljev, mora verni del naroda tudi v okoliščinah, ki jih kontrolira zlo, nadaljevati z odporom; zdravo, to je pogumno družinsko okolje, skrbi za prenos potrebnih informacij, ki oblikujejo bodoče rodove; edinstvena družinska intimnost jamči vrednote uma in volje in to kljub pritisku napačnih informacij, ki naj služijo interesom zla.

V primeru razcepa naroda na verni in neverni del je nadvse važno zaupanje v božjo pomoč v okviru tako redne kot izredne Božje Previdnosti: v skrajnem slučaju lahko to zaupanje vpliva na spremembo v samem božjem načrtu; podobno kot je Kristus svetoval Judom, da z molitvijo prosijo Boga, da jim ostane naklonjen v bližajoči se katastrofi: da ta ne bo sovpadla ne z zimo ne s soboto (Mat 24:20). Takšna zaupna molitev, ki se naslanja na Kristusov nasvet, je še važnejša od ostalih naporov, ki naj služijo ohranitvi in rasti naroda – saj je bodočnost kot takšna resnično razpoložljiva le za vsepričujočo božjo voljo, ki pa se hoče dati razgovoriti in do določene mere pregovoriti, ali z drugimi besedami, ki hoče našega so-delovanja.

Avtor teh vrstic iskreno upa, da se moti, ko opisuje možen zaton krščanske Evrope in z njo krščanske Slovenije. Kar namreč po takšnem zatonu ostane, je izpostavljeno postopnemu prelitju v mednarodni komunizem na področju nekdanje Evrope odnosno v območju Evrazijskega kontinenta. Ali pa bo izpostavljeno raz-

tapljanju v druge narode, ki jih bo v pogansko izprevrženo srce gnalo v vedno bolj temeljita osvajanja tako v političnem kot v vojaškem in psihološkem oziru. In tudi če Slovenci izgubimo le vero in skušamo ohraniti jezik, da se narodno obdržimo – zgodovina nam tiho razgrinja zemljevid Kitajske, da se ne predamo neosnovanim upom: številna plemena, ki sestavljajo Kitajsko, govorijo in živijo na svoj stari način, a vsi se imajo za Kitajce (prim. članek o prebivalstvu Kitajske v Britanski enciklopediji iz leta 1974, v delu Macropedia, str. 270 sl.). Ponavljam: avtor teh vrstic iskreno upa, da se v svojem gledanju moti, a trenutno se mu zdi to gledanje verjetno in zato usmerja svoj pogled izven Evrope.

Kar je značilno za izvenevropska slovenska občestva je njihova maloštevilnost.

Maledivska republika je otočje v Indijskem oceanu, ki se je leta 1968 proglasilo za samostojno; od 2.000 otokov je obljudenih le 220 in celotno prebivalstvo te otoške države šteje nekaj več kot 120.000 ljudi; prestolnica Malé ima nekaj več kot 15.000 ljudi... polovica prebivalcev so podjetni ribiči, ki s svojimi lesenimi baggala-ladjami tovorijo tja do Kalkute in Bombaya – maloštevilnost je ena izmed danosti, ki jih je treba sprejeti za uspešno življenje. Maldiveški jezik spada k indo-iranski družini jezikov, bolj naatanko: k skupini singaleških jezikov, iz katere se je samostojno razvil in obenem ohranil z dvojnimi sistemom pisave. Po veri so praktično vsi sunitiski mohamedanci. Do svoje neodvisnosti je maledivsko otočje spadalo k Cejlonu, do 1948 angleško upravljaneinu, po 1948 neodvisnemu; kljub nepretregani politično-gospodarski odvisnosti od Cejlona in njegovih pretežno budističnih prebivalcev je maledivsko otočje bilo zmožno ohraniti plemensko-narodno svojskost in se oklicati za neodvisno – maloštevilnost zares ni v tem oziru odločilni činitelj.

Slovenska izvenevropska občestva se še zmeraj zavedajo svoje narodne dediščine v obliki krščansko-katoliške vere in dialektično bogatega slovenskega jezika. Koliko se v posameznih članih teh občestev zavest te dediščine uveljavlja, ni važno; važno je vedeti, da gre za naravni sestavini zgodovinsko izoblikovane slovenske narodne identitete, ki ju je mogoče razvijati iz kakršnihkoli primitivnih danosti – če smo dovolj prepričani o njuni vrednosti.

Najbrž ni treba tukaj še enkrat osvetliti vlogo krščansko-katoliške vere kot prvovrstne sile v oblikovanju osebnega in skupnostno-narodnega značaja (vsaka človeška skupnost nastane iz poedincev in ostane izid poedincev). Ni dosti nekatoliških krščanskih Slovencev; to, kar jih družijo v Kristusovem imenu z ostalimi katoliškimi Slovenci, jih družijo tudi v odporu proti raznarodovanju in ateizmu v obliki vladajočega sistema odnosno napadalne ideologije; predpostavka je seveda, da nekatoliški krščanski Slovenci jemljejo svojo veroizpoved resno. Vero posredujejo tudi neslovenska katoliška središča občestev, ki so postala

dom priseljenih in v tujini rojenih Slovencev. Resničen problem pa pomeni ohranitev odnosno poživitev slovenščine. Zanj mora imeti človek na razpolago več kot eno vrednoto.

Najprej mora biti človek prepričan, da z govorjenjem – in če mogoče, tudi pisanjem – dveh jezikov ne le ničesar ne izgubi, ampak celo pridobi, ker je tako zmožen zajeti obširnejši del sveta, kot pa bi ga bil zmožen zajeti le z enim jezikom in njegovim načinom mišljenja in gledanja na svet. Takšno prepričanje o vrednosti več kot enega jezika je odločilnega pomena že pri starših.

Skupno s takšnim prepričanjem mora nastopati uvid v medsebojno povezanost dveh ali več jezikov; možgansko gibčnost, ki jo zahtevata odnosno zahtevajo za obvladanje, aktivirata tudi za druga umsko-voljno osnovana delovanja, ker je človek enota. Lahko bi rekli – v smislu prilagojene psihologije –, da je učenje dveh jezikov eno izmed najbolj naravnih in uspešnih oblik urjenja uma in volje: človek je namreč že po naravi pojmovno-občevalno bitje. Učenje slovenščine poleg potrebnega „tujega“ jezika tako celo usposablja za temeljiteje umevanje potrebnega „tujega“ jezika!

Še ene vrednosti ne smemo pozabiti, ker je podobno kot pravkar omenjeni vrednoti dalekosežnega pomena: gre za narodno pripadnost nadnarodni državi. Narodno pripadnost je v tej zvezi mogoče razumeti na biološki in nebiološki način: biološki vsebuje pretakanje slovenske krvi vsaj v enem izmed roditeljev; nebiološki pa zadeva tiste primere, ko ne-Slovence prevzame resna želja, da se istovetijo z vrednotami slovenskega mišljenja in delovanja; v obojem primeru narodno zaveden človek živi v državni skupnosti, s katero – prav v luči slovenskih vrednot – zvesto sodeluje v okviru občje ali javne blaginje. Na podlagi teh razmotrivanj moremo zaključiti, da lahko narodno zaveden Slovenec postane odličen član državne skupnosti, ki mu je ponudila življenjski dom odnosno v kateri se je bil rodil kot sin ali hči roditeljev, katerih vsaj eden je po krvi Slovenec. V tem ni protislovja: krvno povezani Slovenec ne more te biološke pripadnosti spremeniti in prenesti na biološko raven drugega naroda (lahko pa seveda to stori psihološko-osebno, kakor to lahko storijo neSlovenci napram slovenskemu narodu).

In še eno vrednoto moramo omeniti: ponižen sprejem krvne dediščine in hvaležnost zanj Triosebnemu Bogu, ki je tok zgodovine tako uredil, da je vse to postalo osebna resničnost. Bog v svoji modrosti in ljubezni ne prikrajša nobenega plemena, nobenega naroda: kakor se človeška občestva razlikujejo po bogastvu prejetih darov, tako se razlikujejo po tem primerni teži odgovornosti za sodelovanje z darovi. Seveda je dar svete vere – in kar ta pojem obsega – tudi in predvsem nadnaravnega značaja in zato neprecenljive vrednosti; seveda igrajo posamezniki in okoliščine tudi svojo zemljepisno-zgodovinsko vlogo, ki spreminja prejete darove v pozitivnem in negativnem smislu; le

enega ne moremo trditi – vsaj v luči vere ne –: da je to ali ono pleme, narod, državno občestvo višje ali nižje vrste in mu je vsled tega usojeno ali vladanje ali usužnjenost. V dokončni analizi v luči vere se vrednost človeka in njegovih stvaritev – tudi občestvo je takšna stvaritev – odloča v območju povezave s Kristusom (prim. Gal. 3:28-29).

Ponos slovenske pripadnosti mora biti realističen: kot narod smo bili deležni tistih darov, ki nas delajo Slovence; posamezniki izmed nas so te darove z božjo pomočjo spreminjali tako, da je napredovala obča ali nas vseh blaginja; na tehtnici resničnosti sprejeti darovi odtehtajo zle posledice zanemarjanja darov, ki se ga najbrž vsak narod lahko zaveda (in zanj prosi odpuščanja in milosti za nov elan v bodočnost). Prav zato, ker zlo ne more nikdar dokončno premagati dobrote v vesolju in v svetu, lahko ostanemo ponosni na svoj narod, in to kljub jasno izpričanim pomanjkljivostim in polomom in zakrivljenim črtam našega narodnega značaja. Slednje bi nas morale vzpodbujati k delu za izpopolnitev; dobre lastnosti drugih narodov nam lahko služijo za ogledalo, kakor lahko služijo drugim narodom naše dobre lastnosti: na ravni občestva so dejanja in opustitve bolj očitvidne kot pa n. pr. v zasebnem življenju, ki pa se odigrava v zamotanih medosebnih odnosih celega občestva. Mimogrede: da je zlo v manjšini, kljub še tako bridko občutenim posledicam zla, sledi že iz analize pojma zla, ki pomeni odsotnost tiste dobrine, ki bi morala biti pričujoča – „morala“ iz kateregakoli vidika – in ki s svojo odsotnostjo daje čutiti, da je le popolno dobro resnično osrečujoče („popolno“ vsaj z ozirom na dobrine, ki jih resnično uživamo, to je, brez primesi slabe vesti). Lahko bi tudi rekli: zlo nujno potrebuje dobro, da se lahko nad njim znese... Napačni ponos se naslanja na resničnost, ki je kot takšne ni; pravi ali značajno konstruktivni ponos pa se opira na dejstvo prejetih darov sredi množice posameznikov in občestev, ki vsi lahko prejmejo vsak čas več, in zato zna ceniti dragocenost teh darov, ki zahtevajo združitev s človekovo svobodo, to je, svobodnim sodelovanjem. Pravi ponos Slovenca kot Slovenca se nanaša zato tudi na ohranitev in nego prejetih darov, v našem primeru še posebej na ohranitev vere in jezika in njuno nego. V skladu z doslej obrazloženim smemo trditi, da se Slovenec v tujini obnese s pomočjo nege vere in jezika (isto velja tudi za matično Slovenijo, v kolikor in dokler je takšna nega možna). Pravi ponos Slovenca se mora nanašati tudi na skrb za politično vzgojo v smislu demokratične bodočnosti. Važno je, da nekdo izmed nas goji stike s tistimi ljudmi, ki morejo doprinesiti odločilni delež k uresničitvi stoletja starih sanj o resnično neodvisni državi vseh Slovencev; ali pa ki morejo doprinesiti k dejanskemu priznanju Slovenca, ki kljub vsej lojalnosti državi, ki mu je postala dom, vendar teži za zares neodvisno državo Slovencev – posebno današnji svet pozna samostojne države z manjšim številom prebivalcev kot pa bi bila država, v katero bi se vrnili po svetu razkropljeni Slovenci. Takšna država bo lahko obstala



čisto naravno na ozemlju sedanje matične Slovenije – kar seveda predpostavlja dokončen polom komunizma; ta polom nam katoličanom, ki priznavamo zgodovinsko verodostojnost fatimskih dogodkov 1917., ni utopija. Vzpostavitev zares neodvisne države Slovencev predpostavlja tudi bivanje po svetu razkropljenih Slovencev, ki se svoje narodnosti še zmeraj zavedajo. Bodočnost kot taka ni v naših rokah; prelivanje sedanosti v bodočnost pa je v naših rokah in ta naša zmogljivost nam nalaga dolžnosti, ki se osredotočijo v negi vere in jezika, kar oboje s svoje strani omogoča kar se da uspešno vživljanje v državno občestvo, kjer smo si v tujini lahko zgradili nov dom. Ne morem si misliti bolj koristnih dolžnosti! Tisto mišljenje o nasprotju med slovensko zavednostjo in slovenščino in prilagodljivostjo državi, ki nam omogoča nov dom, je enostavno mit.

Zgodovina, to se pravi sedanji čas, ki prehaja v bodočnost, bo pokazala, kako trdoživi smo Slovenci: bomo kot državljani tujega sveta ne le ohranili vero in jezik, ampak ju celo negovali za lepšo bodočnost? Tako kot za vero tudi za slovenščino ni nikdar prepozno, ker se jima lahko vsak čas cel človek posveti in predanost takšnega srca ne le nadomesti zamujene trenutke, ampak jih lahko celo prekosi.

Kar zadeva vero, našo krščansko-katoliško resnico, nam jo lahko pomaga razvijati tudi neslovensko katoliško občestvo, ker je vera nadnarodna, vendar je tudi v takšnem primeru slovenska beseda najbrž še posebno prenikava z ozirom na tkzv. naravne pogoje. Slovenščino pa nam morajo posredovati govornice ali tiskane slovenske besede; zanje ni nadomestka. Vendar se še Slovenci v tujini ponašamo s tiskom, ki je razmeroma lahko dostopen, četudi nas ločijo včasih ogromne razdalje. Nekateri imamo – takorekoč pri sebi – slovnico slovenščine, ki jo krasijo madeži iz različnih letnih časov in razne vrste prstni odtisi, ki pričajo o skrbi rabi; kaj, ko bi za tiste posameznike in družine, ki slovnice nimajo (več), SKA kot osrednja organizacija v tujini živečih Slovencev – ponatisnila slovnico (se razume, da ne zastoj, saj je vsaka slovnica vredna nagrade in plačila). Glavno pa je, da neprestano beremo slovensko, pa naj bo to časopis ali revija, knjiga ali zbirka pesmi, na čigar platnicah je letnica precej obledela: tiskana slovenščina je bolj popolen izraz nevidnih in neotipljivih pojmov, ki jih skušamo posredovati kot resnično človeška bitja. Ne prikrajšamo sebe in drugih za spoznanja sveta, ki nam jih lahko posreduje le slovenska beseda; vsak jezik namreč na svoj način zajema in dojema svet in te resnice v vsakem jeziku malce drugače zazvenijo v globinah duše, kjer se porajajo odločitve in iz njih izkristalizirajo navade.

Nekaj časa je treba za nego vere in jezika žrtvovati. Obresti, posledica žrtvovanja, so velike; tudi v tistem oziru, ki je del žive zavesti med vzhodnimi narodi Azije in ki lahko – očiščen – velja prav tako za nas Zahodnjake: zavest povezave s predniki. Z žrtvijo razpoložljivega časa dokažemo svojo zavzetost za obstoj slovenskega naroda, tako kot so bili zavzeti zanj vsi tisti

Slovenci, ki jim je Triosebni Bog pripravil nebeške kraje (morda po predhodnih vicah) v večni sreči. Naš pojem povezave s predniki je v tem smislu očiščen: nekrščanski vzhodno-azijski narodi se čutijo povezane najprej in najbolj z neposrednimi družinskimi predniki – brez ozira na to, ali so bili dobri ali slabi. Pomislimo, da nas dejansko malenkostna žrtev na poseben način poveže z našimi dragocenimi mučenci iz druge svetovne vojne! Naj nas ne moti, da jih vesoljna Cerkev še ne prišteva javno k svetnikom – sv. Ivana Orleanska je iz raznih političnih razlogov še zmeraj le devica, čeprav je dejansko tudi mučenka. Pri mučencih iz druge svetovne vojne ne mislim le na žrtve komunistične revolucije; tudi ta in oni Slovenec in Slovenka sta bila ugonobljena po okupatorju bodisi zaradi vere ali krščanske poštenosti, v koncentracijskem taborišču ali izven njega – ni važno. Vera in krščanska poštenost sta jim narekovala zvestobo krščanskemu slovenskemu narodu do konca, do smrti, do nasilne smrti. Nekoč bodo o tem poročali objektivni zgodovinarji, a nam ni treba čakati tako dolgo; po (samo na sebi malenkostni) žrtvi za vero in jezik se izkažemo povezane z isto zvestobo, ki je prešinjala naše velike Slovence in Slovenke! Naj v vrsto velikih naših ljudi prištejem tudi vse učitelje in (posebno) učiteljice, ki toliko žrtvujejo, da naučijo naše otroke slovensko govoriti, slovensko brati, slovensko peti, slovensko moliti. In naj prištejem v isto vrsto velikih sploh vse Slovence in Slovenke, ki se kakorkoli žrtvujejo, da prejmejo bodoči rodovi naša največja narodna zaklada, vero in jezik, ki sta takorekoč ključ do skrinjice z ostalimi zakladi. Vsi ti Slovenci in Slovenke na kar se da konkreten način izvajajo smernice Kristusove zapovedi: „Ljubi bližnjega kakor samega sebe!“ (Lk 10:27-28; Devt. 6:5; Lev. 19:18). Ali je treba posebej omeniti, da vsebuje Lukov 28. verz obljubo plačila že na tem svetu? Narodu, ki ima dovolj takšnih ljudi, se ni treba bati hodočnosti.

P. S.: Teologija narodnosti, ki jo ta esej obravnava, temelji na Svetem pismu, posebno Nove zaveze, kot ga tolmači Katoliška Cerkev: to, kar še ni dogmatično opredeljenega, dopušča vso svobodo razlage in uporabe, da le ni v opreki s kakšno naravno odnosno nadnaravno resnico – med resnico in resnico namreč ne more biti pravega nasprotja. Svetopisemskih mest, ki se nanje esej v tem oziru opira, ni težko najti.

Tistim, ki se več prav ne spominjajo grozodejstev s strani slovenske KP med drugo svetovno vojno in ki jim Staneta Kosa prvi del monumentalne dokumentacije pod naslovom Stalinistična revolucija na Slovenskem: 1941–1945 (Samozaložba, Rim, 1984), kljub 366 stranem ni dovolj, svetujem letos (=1986) izišlo zgodovinsko študijo izpod peresa James Lucas-a pod naslovom Last Days of the Reich (po naše: Zadnji dnevi Rajha) s podnaslovom The Collapse of Nazi Germany (to je: Kako se je sesula Nacistična Nemčija), May 1945. Knjiga je izšla na 255 straneh v Londonu in Sydneyu, izdala jo je Arms and Armour Press. Lahko bi jo imenovali „prièrevanje zgodovinsko mislečega Angleža“;

poročevalca je skoraj sram, ko mora omenjati ukaz londonskih politikov, da se protikomunisti izročijo zmagovitim komunistom; številke, ki jih navaja v zvezi s Slovenci pri Vetrinju, so skromne, a opis grozodejstev je kar se da natančen; ta grozodejstva nad neoboroženim nasprotnikom imenuje rodomor, z angleško besedo „genocide“.

Kdor meni, da je mnenje o nazadovanju vere v tkzv. krščanski Evropi pretirano, naj prebere eno izmed tozadevnih najnovejših poročil v Katoliškem Glasu od 5. junija 1986; članek Vera v Evropi (na 2. strani) poroča o anketi, ki so jo bili izvedli v devetih državah Zahodne Evrope že leta 1981; le 24% veruje v osebnega Boga... brezvernost je največja pri 30-40 letnikih... družina ima še vrednost - le v egoističnem smislu... permisivizem prevladuje... ‚veren‘ človek pomeni večini ‚pošten‘ človek, ne človek vere... Če vse to položimo na tehtnico, v njeno drugo skodelico pa dejstvo, da je verska praksa po isti anketi le v republiki Irski visoka - ali bo to osamelo dejstvo odtehtalo deficit? Vendar razprava kot takšna ne zavisi od tega članka.

## ŽIVI IN MRTVI BRATJE

(Drama v treh dejanjih.)

### OSEBE:

- Mrtvi: oče Blaž – kmet iz Razvodja, ki je umrl nagle in nepredvidene smrti;
- Aleš – njegov sin, podčastnik postojanke na Razvodju; umrl je nekega pomladnega jutra;
- Janez – neki brat, ki je umrl na dolgo nepojasnjen način.
- Živi: Rudi – bivši župan v Razvodju, zdaj begunec v Buenos Airesu;
- Tomaž – njegov brat; nekoč na Razvodju je bil poveljnik domobrancev;
- Mira – županova hči; bila je zaročena s pokojnim Alešem;
- Vanda – Blaževa hči in Aleševa sestra; v tujino je odšla z bratovo zaročenko, zdaj živi pri njej;
- Ana – dekle, ki naj bi reševalo;
- Vili – fant, ki si zgodovino predstavlja po svoje;
- Gregor – tujec, ki se je povabil sam.

Dejanje se godi v Buenos Airesu, meseca junija, deset let po končani revoluciji in drugi svetovni vojni. Oder predstavlja begunski dom. Soba je služila verjetno nekoč za sprejemnico gosposke vile, zdaj je spremenjena v stanovanje. Pohištvo je preprosto, a snažno. Tudi pregraja iz sive vojaške odeje, ki zakriva Tomažev kot v ozadju, je lepo napeta.

Vhod iz hodnika je v zadnji steni; s strani vodijo druga, manjša vrata v dekliško sobo. Električna svetilka, ki visi s stropa, je zasenčena s senčnikom domače izdelave. Nekje ob strani krožnik z načeto patico. Trenutno sije močno popoldansko sonce skozi

okno na levi. Med drugim dejanjem sonce zaide, ko se stemni, je soba osvetljena s ceste z odsevi reklamnih napisov, kasneje se prižgo luči.

„... moji bratje so ti,  
ki božjo besedo  
poslušajo in spolnjujejo.“

(Lk. 8-21)

(Krstna predstava v Buenos Airesu, na odru Slovenske hiše, v petek, dne 27. septembra 1985., ob devetih zvečer, v režiji Stanka Jerebiča.)

### PRVO DEJANJE.

MIRA. (*Dekle kakih osemindvajset let, stoji neodločno sredi odra. Napravljena je okusno, čeprav ne po zadnji modi. Gre počasi proti izhodu, kjer jo s hrbtom proti dvoraní čaka oče; se obotavlja in gleda proti dekliški sobi.*) Vanda... Vanda, daj, ne obiraj se vendar...

RUDI. (*že med vrati, ukazovalno.*) Pohitita, dekletí... jaz grem!

MIRA. Oče... pa ne bomo šli spet vsak zase...

RUDI. Veš, da nimam navade čakati nikogar!

MIRA. Vanda, slišiš! Oče že gredo!

VANDA (*skozi priprta vrata*) Naj gredo, če se jim mudi.

RUDI. Malo več spoštovanja, otrok!

VANDA (*vstopi, že napravljena, le čevlje ima še v roki. Pridušenó.*) Ne vaš!

MIRA. Kaj še nisi napravljena?

VANDA. (*Naveličano.*) Saj ne gori voda, Míra. Proslava pa tudi ne uide. Res ne vem, zakaj me vendar silite...

RUDI (*že s hodnika.*) Zato, ker jaz ukažem!

VANDA (*zakriči.*) A tako? Solit! Le za koga me imate! (*Vrže čevlje nazaj v dekliško sobo.*)

MIRA (*prestrašeno.*) Vanda...

VANDA (*oponaša.*) Jaz ukažem to, jaz ukažem ono... saj nismo pri vojakih! (*Miri*) Tvoj oče je, ti ga ubogaj, če hočeš. Jaz ostanem doma.

MIRA. Kaj govoriš! In prav danes na deseto obletnico... Oče bo užaljen, če ne pojdeš...

VANDA. Naj bo! Nisem več otrok... in konec koncev, Míra, sem pri vas le na stanovanju.

MIRA (*že pri vratih.*) Sram te bodi! Vedno smo te imeli kakor za svojo.

VANDA (*naveličano.*) Saj sem vam hvaležna. Ampak... razumi, Míra, da hočem živeti svobodno. Tudi tale proslava! Kaj le hočete? Do kdaj naj še živimo na grobovih?

MIRA. No, lepo govoriš. Hitro si pozabila na svojega brata.

VANDA. Aleš je mrtev, jaz pa živim. Misliš, da bom vse življenje tarnala za njim kakor ti? Jaz hočem živeti! Ne verjamem, da bi bil Alešev duh srečnejši, če postane njegova sestra od samega žalovanja zagrenjena devica. Je že dovolj, če se nevesta kisa...

MIRA. Vanda!

VANDA (*zagnano*) No, mar ni res? Ali niste prenehali živeti? Tisti trenutek, ko so jih pobili, ste tudi vi nehali živeti! Sami ne veste, da ste duševno .. ohromeli. Kar poglej ga, Tomaža. Še štirideset let nima, pa je starec - čudak. Le čemu tako življenje... Jaz, na njegovem mestu bi...

MIRA (*divje in pritajeno kaže na zaveso.*) Molči, molči!

TOMAŽ (*za zaveso.*) Le naprej, le naprej, dekle..., kar korajžno...

(*Dekleti sta zbegani. Mira obstoji sredi kretnje in očita, jo če gleda Vando, med tem ko vstopa Tomaž.*)

Zdaj ko sem zvedel, da sem starec in duševni revček, me pa res zanima, kaj bi ti storila na mojem mestu...

MIRA (*v zadregi.*) Niste odšli na proslavo, stric Tomaž?

TOMAŽ (*suh, krepak, čeprav napol osivel mož; oblečen je v temno srajco in hlače iz trpežnega blaga; je skrbno zlikan in obrit, a vsa zunanost kaže, da služi kruh z ročnim delom. Govori preudarno, nastop izdaja izobraženega človeka.*)

Saj veš, nečakinja, da stric Tomaž navadno ne hodi na spominske proslave, četudi ima za to drugačne razloge, kakor naša samostojna in svobode željna gospodična.

MIRA (*hiti, da bi zabrisala mučen vtis.*) Lepa reč, če ostanete vsi doma, bomo peli v prazni dvorani...

TOMAŽ (*se pretirano začudi.*) Ah, torej nameravate peti dvorani? Sem mislil, da ste pripravili spominsko slovesnost na čast padlim in pobitim žrtvam revolucije... pa je namenjena... dvorani.

Dvorani, polni občudovalcev, ki sicer ne bodo ploskali, ker se to na žalni prireditvi ne spodobi, pa bodo ob koncu vendarle kimali drug drugemu: le kakšen sopranček ima tale Ruperjeva Mira, kdo bi si mislil...kot slavček... oh, vidim, da imate že avto... mi pa zidamo... veste, da bi le vreme držalo... in še predno bodo na cesti, bodo pozabili na proslavo..., na padle borce pa ne bodo pozabili..., kako neki... saj ni bilo niti časa, da bi se spomnili nanje...

MIRA. Saj veste, da ni res... stric...

VANDA. (*Gleda skozi okno, kakor, da se je vse skupaj ne tiče.*)

TOMAŽ (*pomirjevalno.*) Že v redu: Mira, saj si fejest dekle. Zdaj pa le pohiti, sicer ne bo proslave ne za žive ne za mrtve občudovalce.

- MIRA (*seže po robec in glas se ji trese.*) Stric Tomaž, prosim... nikar... nikar... (*ne more več, zamahne z roko in odide.*)
- TOMAŽ (*zamišljen gleda za Miro. Komaj odide, se Vanda obrne k Tomažu, kakor pripravljena na boj. Ta ji govori, a se ne ozre k njej.*) Skrbí me zate. Po vseh teh letih, pa še nisi našla... ravnovesja.
- VANDA (*bojevito.*) Le kako naj bom – „uravnovešena“, če pa brskamo le po preteklosti!
- TOMAŽ (*ostro.*) Brez korenin – ni ravnovesja, dekle! (*Prijazneje.*) Preteklosti ne moremo ubežati... iz nje rastemo... (*Zamišljeno.*) Revolucija je zasekala globoke rane... Bog ve do katerega rodu bodo segale...
- VANDA. Pri meni niti do prvega! Kdor je revolucijo skuhal, naj jo še požre. Jaz nočem o njej niti slišati! Mi smo nova generacija, mi hočemo živeti! Razumete, kaj se pravi: živeti!
- TOMAŽ. Nova generacija!... Z begom pred stvarnostjo, res ne kaže posebnosti izvirnosti...
- VANDA (*porogljivo.*) O, v vaših časih je bilo seveda vse drugače...
- TOMAŽ. V mojih časih... smo rekli človeku, ki neprestano ponavlja, da hoče živeti – bolnik. (*Jo motri.*) Takemu pa, ki sam o sebi v množini govori, ne da bi bil cesar, papež ali narodni poslanec... pa...
- VANDA (*izzivalno.*) No, kako ste jim rekli?
- TOMAŽ (*jo gleda, dolgo, zamišljeno; zmaje z glavo.*) Pravi, da je nova generacija, pa je kakor izrezan Aleš. (*Vandi.*) Dekle, del svojega rodu si, pa če hočeš ali nočeš! Vsa Lokarjeva preteklost je v tebi. (*Mirneje.*) Veš, kaj je s teboj? V resnici nočeš živeti svojega življenja. (*Zaupno.*) Če hočeš biti kdaj srečna... Vanda, sprejmi življenje. Ne beži pred njim!
- VANDA. Vi ste zadnji, ki bi smeli komu očitati beg!
- TOMAŽ (*presenečeno.*) Imaš prav. Begunec sem. Vendar... beg pred smrtjo ni isto kot beg pred življenjem... (*Sam pri sebi.*) Le zakaj vidim pri drugih vse jasneje? (*Gre proti zavesi, a se obrne.*) Svetujem ti... ne očitam.
- VANDA. Kje je razlika?
- TOMAŽ. V besedah morda ne... a sama dobro veš, da razlika – je! (*Zagrne zaveso za seboj; slišati je globok vzdih in kako zaškriplje postelja, ko Tomaž leže.*)
- VANDA (*gleda za njim, ko pozvoni hišni zvonec. Zamišljena odpira vrata. Presenečeno.*) Ana!
- ANA (*dekle, malo starejša od Mire. Je izbrano napravljena in počesana. Dela resen, skoraj posloven vtis.*)

- Oh, pozdravljena, Vanda. (*Vstopi in se ozira po sobi.*) Pravkar sem srečala Miro. Tako, da ne greš na proslavo...
- VANDA. Ne, ne pojdem; in Tomaž tudi ne. (*Pokliče.*) Tomaž, obisk imate. Ana vas čaka!
- ANA. Vanda, daj no...
- VANDA. Saj vsi vemo, da si prišla po Tomaža. (*Zviška.*) Vidiš, mi mladi smo odkriti.
- TOMAŽ (*med tem ko odpira zagrinjalo.*) Vi mladi ste včasih brezobzirni. (*Se obrne k Ani.*) Kako se imaš, Ana? Lepo, da si prišla. (*Ji stegne roko in ponudi stol.*) Hočeš malo potice?
- ANA. Saj ni božič... Si jo spekla ti, Vanda?
- VANDA (*že na poti v svojo sobico, posmehljivo.*) Jaz!
- TOMAŽ (*odreže košček.*) Pokusi, Mirina je...
- ANA. Tomaž, kaj je s teboj? Si res mislil ostati doma? (*Zaskrbljeno.*) Si kaj bolan? Ti spet nagaja revmatizem?
- TOMAŽ (*oprt na mizo, gleda stran.*) Ne, ne... kaj bi krivil revmatizem, dovolj, da on krivi mene...
- ANA. Kaj pa ti je potem, Tomaž?
- TOMAŽ (*trpko.*) Ljudje se spreminjajo...
- ANA (*negotovo.*) Ljudje...? (*Živahneje.*) Seveda, vsi se spreminjajo, leta teko, za vse...
- TOMAŽ. Je res... Leta štejemo vsem enako. Vendar za ene čas hiti, nam pa je okamenel, da gledamo, negibni, kakor Lotova žena, kako se svet spreminja... pozablja... med tem ko mi stojimo... (*Se razgreje.*) ...in ne moremo nikamor. Sključeni pod težo vsega, kar je bilo... starci!
- ANA (*pomirjevalno.*) Zakaj pretiravaš, saj dobro veš, da si še krepak... in .. kos...
- TOMAŽ (*strastno.*) Kaj vraga! Ne razumeš, da to ni vprašanje zdravih mišic, da... (*Išče besed.*) Res ne razumeš, da se je tu notri (*se udari po prsih*) nekaj ustavilo... zaskočilo, da se vrtimo, kakor v krogu. (*Se oddahne.*) Sebe poglej! Saj si sama ujeta v isto past.
- ANA (*prizudeto.*) V kakšno past? Tomaž... ne razmem...
- TOMAŽ (*mirneje.*) Vidiš, to je strašno pri tej revoluciji, ni jemala le življenj... segla je v srce... še nam, ki smo se borili proti njej... za bolj... (*išče izraza*)... človeško bodočnost. Pa nas je priklenila na čas, ki je minil. Včasih se mi zdi, da pomenimo mlademu rodu toliko kot posušene mumije... Zanje ni čudaški svet, ki gre svojo pot... kamorkoli... Mi, mi smo čudaški! Na čelu imamo zapisano, da smo od včeraj, od pred desetih let... Le Vando poglej! Rada bi se iztrgala, ker misli, da jo mi (*pretirano*) vežemo na včeraj. Ne ve, da nosi vezi v sebi... prav kakor jaz... in ti.



ANA (*z narejeno živahnostjo.*) Ni res, Tomaž. Jaz ne čutim nobenih vezi! Pa tvoj brat Rudi? Prav tako je živel revolucijo, kot vsi, a sem prepričana, da je zanj preteklost pokopana. Podjetje mu raste, bodočnost se mu smeje... Ne dela si nepotrebnih težav... Če zanj ne drži tvoje modrovanje, potem tudi za naju ne in za nikogar.

TOMAŽ. Motiš se. Rudi revolucije ni – živel. Vem, vem... ni se skrival, a kljub vsem strahotam... je nekako zdrsnila mimo njega. Saj ni edini... polno jih je. Živel so sredi sovražne okupacije in bratomorne vojne, pa bi bilo vseeno, če bi bili na severnem tečaju... Nekateri so držali z nami, drugi z onim, a se niso predali s srcem ne resnici ne zmoti ne Bogu ne hudiču... in danes so lepo sami s seboj zadovoljni... (*Zamišljeno.*) Veš, Ana... resnica, svoboda, dom... to za nas niso bile prazne besede. Mi, ki smo verovali... ki verujemo vanje... le mi smo zakoreninjeni v preteklost... (*Po daljšem premoru.*) ... A včasih se vprašam... če res samo... iz zvestobe?

ANA (*ga prekine.*) Tomaž... ne govori tako. (*Se ga oklene.*) Ti preveč razmišljaš. Danes ob obletnici te je spomin prevzel... Pojdiva skupaj na proslavo, Tomaž, boš videl, motiš se. Ljudje se niso spremenili. S ponosom gledajo na vas. Borci ste, junaki...

TOMAŽ (*utrujeno.*) Ljudje nas ne vidijo več. Zbirajo se, res, a ne da bi se spominjali. Prireditev je mlademu rodu v zabavo; starim pa miri vest, češ, zvesti smo načelom. A v resnici: kdo se še zmeni za tisoče, ki so jim s krvjo odkupili življenje?

Vsak si že ustvarja lastno sliko o preteklosti, jo popravlja in spreminja leto za letom, tako da bodo kmalu drugi nas učili, kako je bilo.

Za čudake, za kretene nas imajo... (*Se zravnna, prime deklo za ravnice, ji pogleda v oči. S spremenjenim glasom.*) Hvala ti, Ana, da si prišla. Zdaj pa pohiti... pozna boš.

ANA. Me podiš?

TOMAŽ. Ne podim te, a bo bolje, če odideš.

ANA. Zakaj si krut, Tomaž, do sebe in do mene?

TOMAŽ. Na krajšo verigo sem priklenjen kot ti. Nočem ti biti ovira, da bi se sprostila...

ANA. Spet govoriš v ugankah.

TOMAŽ. Znamenje, da mojega sveta ne razumeš...

ANA. Razumem te, a ne vidim verig, Tomaž... (*Na pol v šali, na pol zares.*) In če je kje kaka veriga, jo bova skupaj laže pretrgala...

TOMAŽ. Ana, to so sanje...

(*Med tem se odpro vrata dekliske sobe. Vanda stoji na*

pragu. pripravljena, da odide zdoma. Obstoji, ker noče motiti prizora.)

ANA. Resnica je. Skupaj bova stopala... vsem verigam na kljub...

TOMAŽ. Tavalala po začaranem krogu...

ANA. Zbrisala krog. (*Prepričevalno.*) Pretrgala vse vezi s preteklostjo!

(*Se oklene Tomaža, ki jo gleda v oči. Predno se poljubita, zvonec trikrat ostro pozvoni. Ana in Tomaž se spustita, a se ne premakneta z mesta.*)

VILI (*s hodnika, glasno.*) Gospod Rupa!

ANA. Tomaž, nikar. Ne odpiraj!

TOMAŽ (*obstoji in jo pogleda.*) Kdo bi bil?

VANDA (*zaloputne vrata svoje sobice.*) Zvonec zvoni, vidva pa kakor lipova bogova. (*Gre odločno k vratom; mimogrede Tomažu.*) Zdaj naj bom še za vrtarja!

ANA. Vanda, počakaj!

VANDA (*že pri vratih, se nejevoljna obrne.*) Kaj praviš?

ANA. Ne odpiraj, Vanda! Midva s Tomažem že greva... (*se obrne k Tomažu.*) ...Kajne, dragi?

TOMAŽ (*mirno Vandi.*) Poglej, kdo zvoni?

ANA. Kdorkoli je, reci, da nimamo časa, da se odpravljamo...

VANDA (*zafurkljivo.*) Res? Odpravljata se...? Potem pa meni ni treba od doma.

TOMAŽ. Molči že in poglej, kdo je!

VANDA. Le kričite, da bodo vsi sosjedje slišali.

(*Zvonec spet pozvoni. Vanda jezno odpre vrata. Na pragu stoji Vili, fant v živo pisani srajci, na roki ima prstane, lase namazane, obraz zagorel in veselo nasmejan; za njim stoji resen in molčeč, komaj viden, Gregor.*)

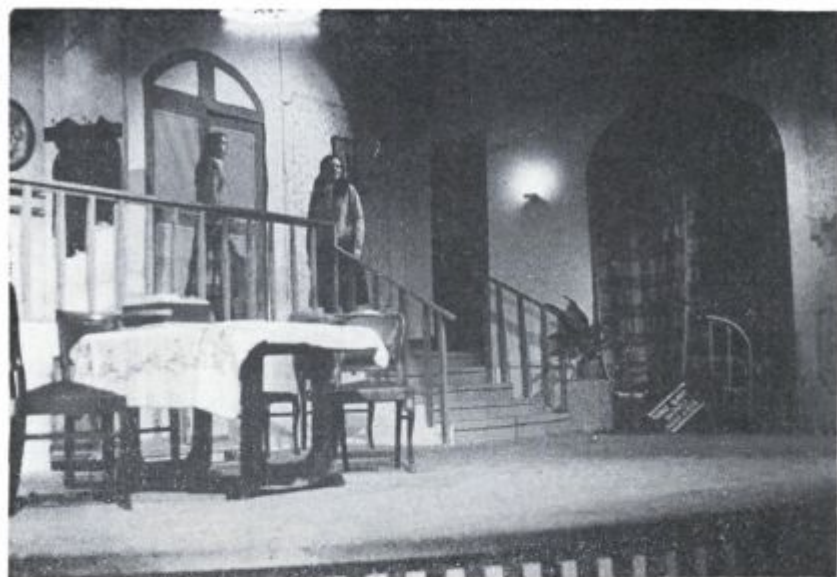
VILI. Hola! (*Občuduje Vando.*) Hola!

VANDA. To ste že povedali. Kaj želite?

VILI. Kaj želim? Ob pogledu na vas, gospodična, bi skoraj pozabil... Z gospodom Tomažem Rupašem bi rad govoril. Saj živi tukaj?

VANDA (*suho.*) Stric Tomaž, vas iščejo. (*Odide v drugi del sobe in opazuje od daleč.*)

VILI (*vstopi.*) Vi ste gospod Rupa? Me veseli spoznanje. (*Stegne roko v pozdrav.*) Dovolite, da se predstavim: Vili Trobec, sin notarja Trobca, na uslugo. Poznate mojega očeta? Kdo ga ne pozna... Ah, vidim, da imate obiske... (*Se pokloni Ani.*) Me veseli... Pa tudi jaz nisem sam. (*Se obrne proti vratom, kjer čaka Gregor z majhnim kovčkom v roki.*) Le naprej, gospod Gregor. Le naprej, kar po domače, saj smo med rojaki...



„ŽIVI IN MRTVI BRATJE“ V BUENOS AIRESU

Iz krstne predstave dr. Marka Kremžarja istoimenske drame, v priredbi Gledališkega odseka SKA leta 1986 v veliki dvorani Slovenske hiše. Režija Stanko Jerebič. Scena arh. Marijan Eiloltz





TOMAŽ *(ga prekine.)* Kaj želita, gospoda?

GREGOR *(mračen, korektno napravljen gospod, vstopi, molče pozdravi, zapre vrata in se negotovo ogleduje po skupini pred seboj.)*

VILI. Trenutek, vse vam razložim...

TOMAŽ *(rahlo nejevoljen.)* Ni morda pomota?

VILI. Nasprotno, čast mi je, da vas – gospod Rupar – v imenu odbora za Zbiranje Zgodovinskega Gradiva naprošam za kratek intervju.

TOMAŽ. Mene?

VILI. Seveda. Gotovo vam je znano, da zbiramo spomine starih... *(se popravi)*, nekdanjih borcev. Saj razumete, tako se ohrani snov poznim rodovom...

TOMAŽ. In vidva sta predstavnika... tistega... odbora?

VILI. Pravzaprav le – posredno. Moj oče je eden od ustanovnih članov... jaz sodelujem... priložnostno. Oče pravi, da se mi s tem razvija časninarski poklic... obenem pa...

TOMAŽ *(ga prekine.)* In gospod?

VILI. Oh oprostite, skoraj bi pozabil! Gospod Gregor je med nami na obisku iz Evrope... Ponudil se je, da me spremlja. Zanj je posebno doživetje, da spozna, kako živimo tukaj v Argentini...

ANA. *(Gregorju.)* Od doma prihajate?

GREGOR. Dolgo je že, kar sem zapustil dom, gospodična.

VILI. Vidite, gospod Gregor nosi tukaj sijajen magnetofon. Nič ne bomo zapravljali časa s pisanjem. Vi, gospod Tomaž, boste pripovedovali, magnetofon bo snemal...

VANDA. S čim se lahko izkažete, da vaju res pošilja, *(nezaupno.)* ... tisti odbor?

VILI. Gospodična, čestitam! Opazka je umestna. Tukajle imam pooblastilo, *(ga potegne iz žepa in ponudi Vandi.)* ... izvolite. Kot vidite, je podpisano po tajniku, ki je – kot že rečeno – moj oče... *(Ker ga Vanda ne vzame, ga izroči Tomažu, ki ga prebere brez besed, zloži in vrne. Vili ga mehanično spravi v žep, med tem ko se pogovarja z dekletom.)* Kako ste rekli, da vam je ime, gospodična?

VANDA. Nič nisem rekla... tu stanujem...

VILI. Čudno, da vas še nisem imel priložnost spoznati na naših kulturnih prireditvah...

VANDA *(zafirkljivo.)* Ste gotovi, da so prireditve kamor zahajate – kulturne?

VILI. Oh, vi gospodična, dvomite? *(Lahkotno.)* Kaj, če me pospremite ob priložnosti in razčistite dvome? škoda, da se vam že zdaj ne morem posvetiti, a saj veste... moj obisk je danes namenjen zgodovini... morda kasneje...

VANDA *(se nejevoljna obrne.)*

ANA (*prekine.*) Kako, da ste prišli prav danes..., da niste na proslavi?

VILI. In vi – gospodična...? Vas bodo tudi pogrešali...

ANA. Kako ste vedeli, da dobite gospoda Ruparja... doma?

VILI. Psihologija, čista psihologija, gospodična...

ANA. Ana.

VILI. Kot sem rekel, gospodična Ana, je vse stvar psihologije. Gospod Gregor je bil mnenja, da poročnik Tomaž ne pojde na proslavo in, da je današnje popoldne najbolj primerno za miren razgovor. Seveda nisem predvideval, da naletim tukaj na vas in na tole simpatično predstavnico moje generacije.

TOMAŽ (*ki že nekaj časa opazuje Gregorja, se obrne k Viliju, nestrpno.*) K stvari, gospoda. Kaj želite od mene?

VILI. Gospod Gregor, bodite tako prijazni, pripravite magnetofon.

TOMAŽ. Vprašal sem...

Vili. (*ga prekine, med tem ko skuša pomagati Gregorju.*) Vprašali ste in odgovorili vam bomo... počakajte le hip... dva hipa... tri hipe, da prijazni, uslužni in nad vse pripravi gospod Gregor pripravi aparat...

(*Pusti Gregorja, najde stikalo in ureja trak.*)

Med tem pa prosim vse navzoče, naj mirno sedejo. (*Ponudi Ani stol.*) Izvolite, gospodična Ana... (*Se obrne k Vandí.*) Tudi bojevito princesko...

VANDA. Ne bodite vendar tečni!

VILI (*jo prime za roko.*) ...bomo povabili v krog poslušalcev.

TOMAŽ (*se skuša obvladati.*) Nehajte že, prosim, z govoričenjem in povejte, kaj iščete!

GREGOR. Resnico.

VILI. Sijajno, gospod Gregor!

ANA. Tomaž, pojdiva raje...

TOMAŽ (*Gregorju ostro.*) Kakšno resnico? (*Čez hip, zamišljeno.*) Le komu je še mar zanjo...

VILI. Pohitite, gospod Gregor. Kakšni stavki se izgubljajo za zgodovino! Pripravljeni?

GREGOR. Pričnimo.

TOMAŽ (*ogorčeno.*) Nisem vaju klical, gospoda! Prosim, da odideta!

GREGOR. Ne bova dolgo.

VILI. Ne razburjajte se, prosim, gospod Rupar... Prav žal mi je, da se nisem prej napovedal... pa ko nimate telefona...

ANA (*Tomažu.*) Nič ne čakajva, Tomaž. Kar pojdiva...

**TOMAŽ.** Vande ne moreva pustiti same (*Gregorju.*) Morda kdaj drugič... Zdaj pospravita. (*Se spet obrne k Ani.*)

**GREGOR** (*v mikrofon, z monotonim, neosebnim glasom.*) Poročilo Tomaža Ruparja. Prvo vprašanje: (*Se obrne k Tomažu.*) Poročnik Tomaž, kot bivši poveljnik postojanke v Razvodju ste naprošeni, da opišete potek boja v Goli Dragi.

**TOMAŽ** (*se presenečen obrne.*)

**ANA.** Pusti preteklost, Tomaž...

**VANDA** (*zadržano.*) Boja v Goli Dragi... ste rekli...

**TOMAŽ** (*na pol sebi, na pol Ani.*) Koga zanima Gola Draga, zdaj po tolikih letih...

**GREGOR.** Ne toliko kraj, kakor – okoliščine.

**VILI.** Ampak, tako se nismo zmenili!

**TOMAŽ** (*se otrese spominov, prime Vilija za roko in skuša pospešiti odhod obiskovalcev.*) Prosim, pospravita brž. Kot vidita, nimamo časa.

(*Vili se pusti voditi, a ker se Gregor ne zmeni, Tomaž jezno.*) Hočete, da vam pomagam skozi vrata!

**GREGOR** (*v mikrofon.*) Poročnik Tomaž se boji zgodovinske resnice in beži pred možnostjo dialoga...

**TOMAŽ** (*spusti Vilija, Gregorju iz oči v oči.*) Kdorkoli sta, vedita, da Tomaž Rupar ne beži. Pred nikomer!

**GREGOR** (*rahlo porogljivo.*) Niste bežali?

(*S Tomažem se napeto motrita, Ana si zakrije obraz z rokama.*)

**TOMAŽ** (*premišljeno.*) Kdor je živ, se lahko vedno postavi po robu.

**VANDA** (*nestrpno.*) Zakaj jokaš, Ana?

**ANA.** Vse je izgubljeno.

**VANDA.** Zakaj? Kaj naj bi bilo izgubljeno?

**ANA.** Ti ne razumeš, Vanda; ti ne razumeš ničesar...

**VILI.** Po pravici rečeno... jaz tudi ne razumem... Tu imam napisana vprašanja...

**GREGOR** (*Viliju.*) Ti – molči!

**VILI** (*užaljeno.*) To ni bilo v programu... Kakor kaže... današnji obisk ne bo doprinesel kaj prida k globljemu spoznanju narodne zgodovine. (*Vandi.*) Kaj se vam zdi, gospodična... Vanda?

**VANDA** (*ga ne posluša.*) Zakaj delate iz vsega skupaj tak cirkus? Tolikokrat ste že obujali spomine, govorili o borbah in starih časih, da res ne vem, zakaj ste danes vsi tako čudni.

**ANA.** Vanda, ne govori... Zgodbe o minulih časih, ne bodo rešile nikogar več...

**GREGOR** (*odsekano.*) Ne. Rešile nikogar več.

- ANA (*Vandi, nadaljuje.*) S Tomažem sva sklenila preteklost... pokopati...
- VANDA. Vidva? Vidva hočeta pokopati preteklost? In kaj vama potem še ostane! (*Predno se dobro zave žalitve, jo prekine Tomaž.*)
- TOMAŽ. Ana, morda ima Vanda prav; zakaj ne bi obujali spominov, saj so del najinega življenja. (*Gregorju.*) Ne morem reči, da ste dobrodošli, a ker ste že tu... Kaj hočete vedeti?
- GREGOR. Vse, kot je bilo.
- ANA (*skrušeno.*) Tomaž, utrujena sem, ni mi dobro... Vanda, pojdiva v tvojo sobo...
- TOMAŽ. Prav, malo se odpočij. Saj bomo hitro končali.
- VANDA (*spremi Ano, a se kmalu spet pokaže in od daleč posluša.*)
- TOMAŽ (*ko dekletu odideča*) Rekli ste, da imata pripravljena vprašanja.
- GREGOR. Pustimo vprašanja. Pripovedujte nam o Goli Dragi...
- VILI (*v zadregi.*) O tem... jaz ne morem kaj dosti spraševati... Resnici na ljubo, premalo poznam, kakšna je bila takrat... situacija...
- TOMAŽ. Le kako, za božjo voljo, vas pošiljajo zbirat zgodovinsko gradivo, če nimate pojma o stvari!
- VILI. Gospod Gregor... je bil prepričan... da bi z vašim sodelovanjem prišel do zanimivega materiala... (*zaupno*) Veste, za kako posebno zanimivo poročilo mi nakaže oče včasih majhen honorar. Pravi, da tudi to pomaga k razvoju poklica... Seveda, če se je tale gospod tukaj... zmotil...
- GREGOR. Nisem se zmotil! Čas je zrel. Človek se ne more večno upirati dejstvu. Na dan hočejo! Zato sem prepričan, Tomaž, da boste govorili.
- TOMAŽ. Temule gre za honorar. In vi, kaj iščete? Ste eden tistih, ki hočejo z besedami odrešiti svet? (*Mirneje.*) Rekli ste, da prihajate iz Evrope...
- GREGOR. Jaz, sem postranskega pomena. (*Namigne na Vilija.*) Njemu govorite. Zastopnik je mladega rodu; rad bi se napil resnice.
- TOMAŽ. Resnice...? Zdi se mi, da vam je beseda pri srcu.
- GREGOR. Nasprotno! Resnica je tiran. Iščem jo le, kolikor mi služi.
- VILI. Gospoda moja, trak teče... Pričnite že pripovedovati o tisti... Goli Dragi...
- TOMAŽ (*polagoma premakne pozornost na Vilija.*) Ne vem natanko, kaj se je zgodilo v Goli Dragi... Me ni bilo tam...



- VILI. Ali niste bili poveljnik postojanke?
- TOMAŽ (*prizanesljivo.*) Še poveljnik ne more biti povsod hkrati.
- GREGOR. In vendar vemo iz zanesljivih virov, da ste vi danes edina živa priča tistih dogodkov. Povejte, ali ste res padli v zasedo po izdaji?
- TOMAŽ. Po izdaji? In zakaj po izdaji? Človek božji – takih zased je bilo nešteto... Od fantov ne živi nihče več. Povem vam lahko le, kar so mi takrat poročali... Rad bi vedel, kdo neki je vaš „zanesljivi vir“, ki se izmišljuje prazne čenče.
- VILI (*se vmeša.*) Kaj mislite, kdo? Vaš brat!
- TOMAŽ. Kdo?
- VILI. Vaš brat, gospod Rudolf. Gradbenik... vaš družabnik.
- TOMAŽ. Rudi? (*Grenko.*) Ste si nabrali informacij... (*Po premisleku*) On vam je povedal, da ne pojdem na proslavo...
- VILI. Torej, priznate, da...
- TOMAŽ. Torej, nič! Moj brat Rudi je bil takrat župan in ni imel s postojanko nič skupaj. Vojaških dogodkov se verjetno slabo spominja. Če je to res edini namen vajinega obiska – bi si lahko prihranila pot. In mimogrede... podjetje je bratovo. Jaz mu le pomagam...
- GREGOR. Predno greva, le eno vprašanje, gospod poročnik.
- TOMAŽ. Vprašajte.
- GREGOR. Če niste bili v Goli Dragi, kje ste bili tisto dopoldne? Povejte nam, kako ste prebili ono jesensko jutro...
- TOMAŽ (*zamišljeno.*) Minilo je več kot deset let – od tistega jutra...
- VILI. Gospod Rupar, ali ne bi malo pohiteli s pripovedovanjem, trak teče...
- TOMAŽ. Zaman teče. Dogodki v Goli Dragi so izginili v preteklost. (*Prične odvijati spomine.*) Naša patrolja, pod vodstvom narednika Aleša, je res padla v zasedo... a to ni bilo ne prvič, ne zadnjič... Fantje so se pod Aleševim vodstvom prebili, nekaj jih je obležalo v Dragi... preživeli pa so bili pomorjeni... vsi do zadnjega... ko je bilo revolucije konec. Tudi Aleš je bil z ostalo razoroženo vojsko vrnjen in ubit... Bog ve kje.
- (*Se spet zbere.*) Sicer pa, zakaj vas zanima prav ta spopad s partizani? Saj ni prišlo niti do pravega boja. Naši so bili napadeni iz zasede in v nekaj minutah je bilo vsega konec...
- GREGOR. In kje ste bili vi – ta čas?
- TOMAŽ. Na postojanki.

GREGOR. Res? Na postojanki?

TOMAŽ (*vstaja, da bi se poslovil.*)

VANDA. Lažete, Tomaž.

TOMAŽ (*presenečeno.*) Ti tukaj?

VANDA. Zakaj lažete, stric Tomaž? Nikdar si ne bi mislila kaj takega o vas...

TOMAŽ. Ne vtikaj se! Premajhna si bila, da bi razumela...

VANDA. Res, majhna sem bila, a se spomnim... Živo se spominjam, kako sta prinesla z Alešem na nosilih – očeta. Ko ste bili še daleč, sem vas že zapazila. Kadar Aleša ni bilo dolgo s patrolje, sem čakala pri znamenju na klancu. Tisto jutro vas dolgo ni bilo. Nestrpno sem posedala po trati in trgala lističe z marjetic: mrtev, ranjen, živ, mrtev, ranjen, živ... Tedaj sem vas zagledala. Z Alešem ste bili... in potem... sta postavila nosila z mrličem ob znamenju na tla... in sem ga videla... Vsega se še spominjam, kakor bi bilo včeraj.

GREGOR (*negotovo.*) Vi ste Lokarjeva Vanda...? Aleševa sestra?

VANDA. Da. (*Živo.*) Ste ga poznali? Od kod?

GREGOR. (*malomarno.*) Poznal? Ne. Odkod naj bi ga poznal... Le radoveden sem... (*S spremenjenim glasom.*) Vam ni Aleš nikdar pravil, kaj se je bilo zgodilo...? Ni omenil... izdaje?

VANDA. Aleš? Izdaje?... Ne. Ni maral veliko govoriti. Napačni so bili, je povedal...; vračali so se čez hrib..., pod klancem so našli očeta. Ležal je ob cesti poleg prevrnjenega voza. Ponesrečil se je. (*Se obrne k Tomažu.*) Vidva z Alešem sta ga prinesla na nosilih... Čemu trdite zdaj, da vas ni bilo poleg?

TOMAŽ. Vanda, prosim te... zdaj ni čas za družinske...

VANDA. Kaj skrivate?

GREGOR (*posmehljivo.*) Prišla je ura, gospod poročnik, da govorite resnico!

TOMAŽ. Resnica ne bo osrečila nikogar. Bolje bi bilo – da bi zginila v pozabo.

GREGOR. Bi bila zato kaj manj resnica?

TOMAŽ. Resnica je kot nož – ni za igračo!

VANDA. Ne boste rekli, da je resnica nevarna.

TOMAŽ. Kakor nož. Vedno rani... Kristalno čista zdravi – sicer ubija.

VILI (*ironično.*) No, no... če ni, kot pravite, „kristalno čista“... je mar še resnica?

TOMAŽ (*resno.*) Imate prav. Če ni čista – je laž.

(*Gregorju.*) ...In vidva jo zbirata... tule na trak...? Bog ve, ali bo življenju, ali smrti v prid...

VANDA (*ga prekine, zamišljena.*) Pravite, stric Tomaž, da niste vodili patrolje vi... Kaj ste počeli potem tam zunaj? To, da ste bili na postojanki, ste si izmislili zdaj, v tem trenutku... kot izgovor..., a kaj skrivate? (*Tomaž jo hoče prekiniti, pa se ne pusti.*) Pustite, pustite... zdi se mi, da mi padajo koprene z oči. Slutim resnico, čutim jo..., a ne razložim še po-tez... (*Obmolkne, kakor zamaknjena.*) Mrtvega očeta ste prinesli domov..., patrolja, pravijo, da je padla v zasedo po izdaji... In zdaj... lažete. Nekaj strašnega slutim, kot da stojim na robu prepada, ki mu ne vidim dna...

GREGOR (*slovesno.*) Stojite na pragu resnice.  
(*Predno beseda izzvani - pade ZASTOR.*)

### DRUGO DEJANJE.

(*Ista soba, kakor ob koncu prvega dejanja. Prizor se nadaljuje. Sonce ne sije več skozi okno. Mračí se.*)

VANDA (*gleda odsotno Gregorja, ponovi kakor odmev.*)  
Na pragu resnice...

TOMAŽ (*pomirjevalno.*) Poslušaj, deklíč...

VANDA (*živčno, razdraženo.*) Pustite me pri miru! Boste pričeli spet z novimi lažmi? Vi...  
(*Sprva negotovo: misel še ni oblikovana. Potem z vedno večjo silo in gotovostjo.*)  
Od vseh ste vi... Tomaž, edini ostali živ..., za hrbti svojih fantov...  
Postaja mi jasno... Tla so se vam začela majati pod nogami... Hoteli ste se odkupiti, rdečim... (*Sama sebi ne more verjeti.*) Kakor Judež!  
(*Obstoji negotova; vsa daljnosežnost misli počasi prodira vanjo.*)

TOMAŽ (*jo najprej posluša, kot da ne bi mogel verjeti svojim ušesom. Potem se vda.*) Naj bom torej Judež. (*Viliju.*) Ste zdaj zadovoljni? Stvari ste prišli do dna. ženska slutnja je dopolnila vrzel v zgodovini.  
(*Obmolkne. S spremenjenim glasom, brez ironije.*) Za osvetlitev razmer je ta resnica prav tako dobra, kakor katera druga. Kaj bi še naprej mešali gnojnico.

VANDA Kako ste mogli...? Ste res...?

VILI. Ne zanikate? Ne razumem... in... kaj imenujete gnojnico?

TOMAŽ. To, kar ostane, če zgodovini vzameš duha.

VILI (*ki že nekaj časa posveča več pozornosti Vandí kakor dogodkom.*) Primera šepa... se vam ne zdi, da je za gnojnico značilen prav duh...

TOMAŽ. Ne duh, smrad je znak razkroja... Če pozabiš na

vrednote duha, si že pričel gniti... (Jezno.) In sled, ki joпустиš v zgodovini – je brozga!

VANDA. Kaj nas to briga! Ne boste se oprali s pridiganjem. Lepe besede resnice ne spremene!

GREGOR. Kaj pa, če resnica ni tako enostavna, če so stvari vse bolj zapletene. (Vandi.) Vse bolj zapletene, deklica...

VILI. Zame je tudi vse prezapleteno; gospodična Vanda, kaj ko...

ANA (pride iz sobice, očitvidno si je malo opomogla. Z narejeno živahnostjo.) Kaj pomeni ves ta kreg? Sem hotela malo zadremati, da vas ne bi slišala, pa ni mogoče.

VANDA (ji steče naproti.) Ana, Ana, si slišala...

TOMAŽ. Ne čenčaj, otrok!

VANDA (vsa iz sebe, ga prične tikati.) Nočeš, da bi Ana slišala?! Hočeš še vedno veljati za junaka? (Strese z glavo.) Junaki, so pobiti! On! (Pokaže z roko na Tomaža.) On je izdajal!

ANA (mirno.) Kaj pomeni vse to, Tomaž?

TOMAŽ. Ah. (Zamahne z roko in namigne na Vando.) Vtepla si je v glavo, da sem jaz, med revolucijo, izdajal postojanko, fante in vse skupaj – rdečim...

ANA (ogorčeno.) Kaj ti pade v glavo, otrok nesrečni!

VANDA. Ne tak otrok, kot misliš! Kar vprašaj ga, kje je bil takrat, ko so napadli Aleša in fante v Goli Dragi?

ANA. Kje je bil? Kakšno vprašanje. Saj vsi vemo, da sta se z Alešem in s skupino borcev kornaj prebila domov. Med potjo so našli tvojega očeta... Se ne spomniš?

VANDA (zmagoslavno) Vidiš, tudi tebi je lagal. Zdaj pravi, da ni bil v patrolji... pa se je z njim vrnil! On jih je spravil v past...

ANA. Molči že! Kaj bledeš. (Proseče.) Tomaž, pojasni prosim, kaj pomeni vse to...

TOMAŽ. Res je, da nisem bil s tisto nesrečno patroljo. Ostalo je Vandina domišljija.

ANA. Nisi bil z njimi?

TOMAŽ. Nikdar nisem trdil, da bi bil.

ANA. Zakaj mi nisi nikdar prej povedal tega?

TOMAŽ. Čemu naj bi pravil?

VANDA (zamišljeno.) Tudi Aleš je molčal – morda je sumil.

ANA. Čemu ta molk? Vsa leta, kadar smo se pogovorjali o onem nesrečnem dnevu, nisi nikdar omenil, da te ni bilo poleg... ko so bili napadeni...

TOMAŽ. O stvari nisem nikdar govoril... in tudi zdaj ne vidim pomena.

VILI. Meni se zdi, gospodična Vanda, da postaja stvar dolgočas-

na. Preveč se razburjate za nekaj, kar je že tako daleč... (Gleda Tomaža, a govori Vandí.) Jaz si ga ne morem predstavljati niti kot vojaka, kaj šele kot poveljnika postojanke, ali kot... izdajalca... špijona! (Gregorju.) Če nima nihče ničesar več povedati, bi midva lahko kar pospravila... (gleda na uro.)

GREGOR. Le pojdi. Jaz ostanem.

VILI. Čemu? Saj ne vedo nič o tisti vaši bitki...

GREGOR. Tebi gre le za streljanje?

VILI. Ne le za streljanje. Zanimajo me junaška dejanja sploh.

VANDA. Ste slišali! (Nestržno.) Junaška dejanja... na bojnem polju, vse skupaj osvetljeno – iz primerne razdalje – z žarometi in filmano v tehnikolorju.

VILI. Sijajna ideja, Vanda! Ne recite, da ne greste radi v kino. Povabim vas. (Pogleda na uro.) Če pohitiva... (Jo prime za laket.) Naj oni rešujejo preteklost. Kaj nama mar!

VANDA (se dela kot da Vilija ne sliši; stedi pogovoru ostalih.)

ANA (nervozno.) Tomaž, mislim, da si dolžan razčistiti to pototo... če ne že nam, vsaj svojemu imenu...

TOMAŽ (prizadet.) Dolžan?

(Viliju.) Zakaj ne pobereta svoje ropotije in gresta, od koder sta prišla, ali v kino, ali k vragu...

ANA. Ne razumi me napak, jaz ti zaupam.

TOMAŽ. Potem je vse v redu. (Gregorju.) In vi? Kaj stojite?

GREGOR. Čakam.

ANA. Želela bi le, da ostane tvoje ime čisto.

VANDA (Ani.) Ne verjameš, da je izdajal on?

ANA (Tomažu, ko vidi, da ji ne odgovori.) Tomaž, pravico imam vedeti...

TOMAŽ. Torej, ne zaupaš?

(Viliju in Vandí, naveličano.) Sta še vedno tu?

(Se obrne in pogleda Gregorja. Odloči se, gre k omari, postavi na mizo kozarčka in žganje. Natoči Gregorju in sebi.) Če ostanete, si privežite dušo.

GREGOR (dvigne kozarček in spije.) Nič ne bom privezoval... ostanem, da osveživa spomine...

ANA (pelje Tomaža proč od ostalih.) Tomaž, zaupam, a hočem, da pričneva življenje na čisti strani... brez dvomov... Pomagaj, da v miru pozabiva to nesrečno preteklost...

TOMAŽ (jo tolaži.) Jaz ne dvomim, Ana; ...pozabiti pa tistih časov ne morem... in nočem. (Mirneje.) In če bi resnično pozabil, kar je bilo... še vedno bo zapisano nekje globoko v meni, za vse večne čase.

ANA. Zakaj ne bi mogla biti srečna...

TOMAŽ. Ljuba moja, saj na dnu srca sama čutiš, da ni mogoče ničesar pričeti čisto na novo, če je nekoč že bilo priče-

to... In midva sva sredi življenja. Vse novo – stoji na starih temeljih.

VANDA. Jaz, ju ne razumem.

VILI. Dvomim, da bi se dalo iz tega napisati zgodovinsko poročilo. Gospodična Vanda, midva sva tukaj čisto odveč. Gre očitvidno za prepad med generacijami... Greva?

GREGOR. Trak se je stekel.

VILI. Vi res ostanete?

GREGOR. Le pojdi. *(Se ukvarja z magnetofonom, menja trak.)*

VILI. Boste premenjali trak?

GREGOR *(posmehljivo.)* Pojdita že vendar, sicer bosta zamudila tednik.

VILI *(pogleda na uro.)* Res... pohiteti morava... Midva sva nova generacija... Junaki na filmskem platnu so nama bližji. Tile tukaj človeka kar utrudijo...

VANDA. Tu ni več junakov..., a da vsaj izdajalcev ne bi bilo.

VILI. Konec koncev, kaj nama mar, kdo je junak in kdo izdajalec?

VANDA. Se vam je ohladilo navdušenje za zbiranje zgodovinskega gradiva?

VILI. Resnici na ljubo, stvar sem si predstavljal drugače. Vidim, da heroji niso taki kakor... bi si človek želel... Vi ste v tej družbi edino, kar me še zanima.

VANDA. Kako je vse skupaj podlo, zamotano...

VILI. Prav zato malo zabave ne bo škodilo.

VANDA *(Viliju.)* Jezi me, ker ne razumem vsega. Preziram laž! Preziram vse, ki se delajo lepše, kot so...

Rada bi vedela, kako je bilo v resnici...; kakšni obrazi se skrivajo pod krinkami.

*(Stopi proti Ani.)* Ana... Ana? *(Ko vidi, da se Ana in Tomaž ne zmenita zanj.)* obstane kakor izgubljena.)

Ah! Pojdita se solit! *(Tiše, a z izrazito kretnjo.)* Kaj pa mislita, da sta...

*(Viliju, negotovo.)* Morda je res najbolje, da jih pustiva same. *(Se gleda v zrcalu.)* Samo počešem se...

VILI. Pustite, ne zapravljajva časa! Saj veste, da ste očarljivi. *(Gregorju.)* Ko končate, pustite aparat kar pri nas. *(Uslužno.)* Ste že pripravili nov trak?

GREGOR. Pripravil, da bo hranil resnico za brezbrizni mladi rod.

VILI. Gospod Gregor, zgodovinsko resnico prepuščam vašim zanesljivim rokam. *(Zaupno.)* Med tem, ko bodo moje zaposlene z otipljivo sedanostjo... *(Vandi.)* No, zdaj pa le... saj ste lepi!

VANDA. Pojdiva. *(Pri vratih se ozre, kot bi še oklevala. Odideta brez slovesa.)*

**TOMAŽ.** (ko se zapro vrata za odhajajočima.) Zdaj, Ana, nima več pomena skrivati...

**ANA.** Zaradi nje si molčal?

**TOMAŽ.** Rekel sem, da resnica – lahko rani. (Z bolečino.) Včasih se mi zdi... da je molk edina rešitev... (Stopi k mizi in izpije šilce, ki si ga je prej natočil.)

**GREGOR.** Molc, pravijo, je lahko tudi laž, strah, izdaja. (Posmehljivo.) Menda bo boljše tvegati besedo.

**ANA.** Pripoveduj, Tomaž.

**TOMAŽ.** Temno postaja. Ana, daj, prižgi luč.

**ANA** (nestrpno.) Pustimo luč, Tomaž; pripoveduj.

**TOMAŽ** (stoje.) Se spominjaš tistih dni, sredi revolucije, tik pred italijanskim zlomom? Čutili smo, da se nekaj pripravlja... Na postojanki pa smo zaslutili – nekako prav takrat –, da imamo nekje v bližini – izdajalca.

Nismo ga mogli odkriti...

(Se obrne k Ani.) Tebe menda takrat še ni bilo v Razvodju. Šola je bila že mesece brez učiteljice...

**ANA.** Tisto poletje sem prišla iz Ljubljane. Hitro sem se... udomačila. Živeła sem med vami..., le tebe, poveljnika postojanke, sem gledala takrat še bolj od daleč... Bil si važna oseba...

**TOMAŽ.** Nihče ni važen, ne takrat, ne danes.

**GREGOR** (posmehljivo.) Tudi izdajalec ne?

**TOMAŽ.** Res, ta je bil. Za rdeče je moral biti od sile pomemben – in za nas tudi. Za glavo nam je šlo.

Postojanke tedaj že dolgo niso več napadali, preveč so jo skupili; a prestregli so vsako kolono, vsakega kurirja, nobena patrolja ni bila varna. Za vsak naš korak so vedeli.

**ANA.** Nikoli nisi govoril o tem. Zakaj misliš, da je bil en sam?

**TOMAŽ.** Razvodje so majhna vas.

Terencev, med nami ni bilo. Saj veš, da smo se vsi poznali med seboj. Prav zato je nezaupanje raslo... skoraj brez besed. Ti verjetno tega nisi opazila; tujka si bila v kraju. Ne vem, kaj je bilo huje, zunanja nevarnost ali negotovost, da je med nami nekdo, ki se potvarja. Kasneje nismo več govorili o tem. Žalostnih spominov je bilo preveč...

**GREGOR.** Morda je bil še kak drug razlog?

**ANA.** Tomaž, nadaljuj.

**TOMAŽ.** S prijateljem Alešem – Vandinim bratom, desna roka mi je bil – sva sklenila, da ga najdeva... razkrinkava. Preizkusila sva vse moštvo in slednjič prešla na vaščane... na sorodnike. Celo Miri ni Aleš več vsega zaupal.

**ANA** (neverno.) Svojemu dekletu?

TOMAŽ *(ostro.)* Kdo nam je bližji – dekle ali oče? Zaročenka ali brat?

ANA *(pogleda v tla.)* Mene vprašuješ, Tomaž? *(Potem tišje.)* Ljubezen ne dvomi...

TOMAŽ. In vendar sva dvomila. Jaz celo nad bratom. *(Jezno.)* Da, nad Rudijem!

Le kako naj bi zaupal življenja svojih fantov – občutkom srca... To so bili prekleti časi, Ana. Danes se zgrozim, če pomislim, a tedaj... bi ga ustrelil, če bi vedel, da je on...

GREGOR *(z narejeno zvedavostjo.)* Ni bil?

TOMAŽ *(odsojno.)* Ne, ne...

ANA. Kdo je bil?

TOMAŽ *(ne odgovori. Zamisljeno naredi nekaj korakov; ustavi se pred Gregorjem.)* Ne razumem vas... ne razumem. To je brez pomena za zgodovino...

GREGOR. Tega ne veva ne vi, ne jaz. Sicer pa, saj še ne poznamo konca.

TOMAŽ. Vsi poznamo konec. Res, sam Bog vedi, zakaj vrtamo po nečem, kar je dokončno za nami?

GREGOR. Nič ni dokončno...

ANA. Tomaž, kdo...? Kdo je izdajal?

TOMAŽ. Alešev oče. Stari Lokar.

ANA *(zakriči in si zakrije obraz.)* Ne, Tomaž... Ne. Moj Bog... *(Tomaž onemi. Gregor opazuje, s komaj prikritim zadovoljstvom. V tem se vrata naglo odpro. Vstopi Vanda. Nekoliko v zadregi. Ne sluti dogodkov, ki so se odigrali v njeni odsotnosti.)*

VANDA. Oh, kako temno imate tukaj! Vsaj luči prižgite! *(Prižge stikalo, soba se razsvetli.)*

Sem hitro nazaj. Vili je šel kar sam v kino. *(Gregorju.)*

Si bo že našel drugo „otipljivo sedanost“. *(Z narejeno živahnostjo.)*... Meni pa žilica ni dala miru... Ni mi šlo v glavo, kar ste rekli, gospod Gregor, da resnica ni tako... tako enostavna... tako preprosta.

*(Tomažu.)* Stric... Prej sem bila nesramna do vas. Ne vem, kaj mi je padlo v glavo, da sem vas tako grdo obsojila. Vi ste bili Alešev komandant in najboljši prijatelj... *(Skesano.)* Res ne vem, kako sem mogla biti tako zmedena... zunaj na cesti sem šele videla... *(Ostreje.)* A ne razumem, zakaj ste lagali! Pri kom drugem me laž ne bi vrgla s tira – pri vas pa...

*(Stavek zaključi s kretnjo; pogleda po sobi.)* Kaj vam je vsem skupaj? Taki ste, kakor bi videli smrt!

ANA. Zakaj si se vrnila, Vanda? Tomažu ni dobro...

VANDA. Stric, slabo vam je? Vas je tale *(pokaže na Gregorja)* še mučil z vprašanji?



GREGOR. Odkrili smo izdajalca – gospodična Vanda.

TOMAŽ *(plane.)* Molči!

GREGOR. Molčim.

VANDA. Izdajalca? *(Bega s pogledom od enega do drugega, se ustavi pri Tomažu.)* Saj niste bili vi, stric... kajne, da ne?

ANA *(kakor, da so jo zapustile vse sile.)* Moj Bog... Moj Bog...

VANDA. Ana, kaj pomeni vse to? *(Ji gre na jok.)* Nekaj skrivate pred menoj... Kaj skrivate?

GREGOR. Resnico.

VANDA *(trmasto.)* Tudi jaz hočem vedeti resnico. Hočem! Imam pravico do resnice!

TOMAŽ. Molči, otrok. Ne veš kaj govoriš.

ANA. Saj ni resnica... zmota je... pomota...

VANDA *(je ne posluša.)* Nisem več otrok. Pravico imam!

GREGOR *(vzame s premišljeno kretnjo magnetofon. Slišati je, kako škrtne stikalo in zažvižga trak.)*

VANDA *(plane k aparatu; zmagoslavno.)* Tu je resnica!

ANA. Tam je laž!

TOMAŽ *(se pože ne preko sobe, da ji zastavi pot. Gregorju, ki ga hoče ustaviti.)* Proč!

*(Vandí.)* Vanda ne! Počakaj!

GREGOR. Zgodovinsko gradivo je na razpolago ljudstvu.

TOMAŽ. Proč hudič! *(Se rujeta.)*

ANA *(vleče Vando za roko.)* Ne poslušaj ju! Jaz ti bom povedala...

GREGOR *(Vandí.)* Kaj stojiš! Poslušaj resnico iz prvega vira! *(Jí kaže med tem ko ustavlja Tomaža.)* Tu... tale gumb...! Tu imaš, *(posmehljivo)* – zgodovinsko dejstvo...

*(Ko se zasliši glas iz magnetofona, Tomažu upadejo roke. Z Ano se gledata, kakor brez moči pred usodo. Glas iz zvočnika:)* ... zakaj vrtamo po nečem, kar je dokončno za nami. Nič ni dokončno...

*(Gregor obrne ključ, da zvočnik zatuli.)* Tomaž, kdo...? Kdo je izdajal? Alešev oče. Stari Lokar. Ne! Tomaž... *(Gregor ugasne magnetofon.)*

VANDA. Moj oče! Moj... oče? Ni res, Tomaž! Zakaj molčite? *(Poklekne k Tomažu.)* Rotim vas, Tomaž, povejte, je to res...? *(Plane v jok.)*

TOMAŽ. Ne jokaj, Vanda...

VANDA *(med jokom, divje.)* Lažete! Spet lažete! Zakaj ne morem nikomur več verjeti. *(Tomažu.)* Moj oče, da je bil izdajalec? Oče, da bi izdajal Aleša?

TOMAŽ *(mirno.)* Aleš ni bil nikdar ranjen. Njegovo in tvoje

življenje sta bili nemara – cena. Hotel vaju je rešiti...  
Danes ga lažje razumem... Zbal se je...

VANDA. Oče ni bil izdajalec.

ANA. Ne, Vanda, ni bil izdajalec. Tvoj oče je bil zlat človek.  
Tomaž se moti. Strašno moti.

GREGOR (*s premišljeno kretajo ponovno vključi magnetofon.*)

TOMAŽ (*oklepaje.*) Aleš sam je prinesel dokaz o očetovem izdajalstvu.

VANDA. Aleš? Ni mogoče. Aleš je očeta spoštoval... in ljubil.

TOMAŽ. Aleš je bil zvest borec.

ANA. Bojim se, da smo se ustavili na sredi poti. Pripoveduj, Tomaž... čeprav boli.

TOMAŽ. Kaj bi grebli po grobovih... Po tolikih letih – kdo bo razumel?

ANA. Kako je bilo, Tomaž?

GREGOR (*med tem ko si natoči in spiže kozarček žganja.*)  
Bilo je lepega, jesenskega jutra...

TOMAŽ (*ga nekaj časa motri, potem povzame.*) Zgodaj zjutraj je bilo. Sedel sem pri svoji mizi. Sam sem bil v pisarni, na postojanki... Bled kot stena, vstopi Aleš. Tomaž, pravi in se sesede na stol. Pot mu stoji na čelu, gleda me... „Če bi bil gotov, da je izdajalec tvoj sorodnik, recimo tvoj brat Rudi, kaj bi storil?“ Srce se mi je stisnilo. Prepričan sem bil, da je Aleš našel dokaze, da je izdajalec moj brat. Vstal sem. Kakor v sanjah sem potegnil izza pasu revolver in mu ga porinil čez mizo. Pri srcu me je stisnilo, da nisem mogel izdavit besede. Aleš pa... je pokimal in planil v jok. Jokal je kakor otrok... Saj je bil, kljub vsemu, skoraj še otrok... Povedal je, da nas izdaja komunistom njegov oče. Naletel je nanj, ko se je zunaj, na gmajni nedaleč od vasi, sestal s partizanom. Ni slišal, kaj sta govorila. Predaleč je bilo.

Nisem mogel verjeti. Hotel sem se prepričati sam. Alešu sem dejal, naj pusti stvar meni...

ANA (*bolestno.*) Tomaž!

TOMAŽ. Čez nekaj dni sem poslal Aleša na patrolo. Tudi... oče Lokar je zvedel zanjo... Le tega ni vedel, da sem jaz ostal doma in mu sledil, ko je z vozom odpeljal proti gozdu...

Na kolovozu pod hudournikom je ustavil konje. Opazoval sem izza grmovja, na vrhu klanca. Nisem dolgo čakal... Po grapi je prilezel partizan... Dvignil sem puško...

VANDA. Vi ste ubili očeta?

ANA (*komaj slišno.*) Ti si ga ustrelil... oh, Tomaž.

TOMAŽ. Stari Lokar se je sklonil z voza in neznancu segel v roko. Ni bilo več dvoma...

Pomeril sem... ne, ne na človeka, ki sem ga cenil kot lastnega očeta... (Z močnejšim glasom.) Vanda, nisem streljal nanj! Ustrelil sem na partizana.

ANA (utrujeno.) Tomaž... zakaj si moral biti ravno ti...?

TOMAŽ. Strel je odjeknil, fant se je opotekel, konji so se spustili v dir... a tedaj se je zgodilo nekaj čudnega, nerazumljivega...

ANA. Kaj?

TOMAŽ. ... Ni skušal uiti proti gozdu. Ranjen, se je oklenil voza, ki je odskakoval za splašenimi konji. Tvoj oče, Vanda, mu je stegnil roko v pomoč, fant je napol visel, napol tekel za vozom... ko je počil še en strel.

ANA. Ni usmiljenja v tebi, Tomaž.

TOMAŽ. Pri Bogu, ta strel ni bil moj. Ne vem, od kod je počilo. Videl sem, kako je ranjeni partizan omahnil, konji so zdijvali, Lokar se je zaman sklanjal, da bi ujel vajeti. Ušle so mu iz rok... Pognal sem se po hribu v hosto, da bi na ovinku prestregel splašene živali. Prepozen sem bil. Ko sem pritekel na cesto, sem našel poleg prevrnjenega voza - Lokarja z zlomljenim tilnikom. (Utrujeno.) To je vsa resnica. Prisegam ti, Vanda...

VANDA. Moj oče, izdajalec?

TOMAŽ. Rešiti vas je hotel... Ni bil edini, ki ga je nevarnost zavedla...

VANDA. Moj brat izdajalec ...

TOMAŽ. Aleš?

VANDA. Lastnega očeta je izdal! Aleš, ki sem ga častila kakor svetnika v oltarju...

TOMAŽ. Nihče ni bolj trpel od njega.

Tistega jutra je Aleševa patrulja padla v zasedo v Goli Dragi. Aleš se je prebil. Ko so prišli na cesto, so me našli poleg mrtvega Lokarja.

Aleš ni nikdar vprašal, jaz nisem nikdar razlagal. Nesreča je bila, sem dejal. Pokimal je. Razen naju ni nihče vedel, da je...

VANDA (strastno) ...da je oče prodajal človeška življenja, da odkupi premoženje in družino. Jaz sem torej kriva, ker je moj oče pošiljal v smrt fante, ki so zaupali Alešu...

Sram me je, da živim... (Joka.)

ANA. Vanda, tvoj oče je bil najboljši človek, kar sem jih poznala.

VANDA. Kaj veš ti, tujka, o nas!

ANA. Vem, dosti vem, ljuba moja. Tvoj oče ni nikogar izdal... in Tomaž je ubil Janeza - nedolžnega človeka.

TOMAŽ. Janeza? Kaj govoriš, ženska?

ANA (*utrujeno.*) Resnico, Tomaž...; jaz edina poznam vso resnico.

GREGOR. Na dan z njo! Danes smo jo slišali že toliko, da nam ne more več škoditi. Ena resnica več, ena manj...

ANA. Jaz edina... tujka v Razvodju... Iz mesta sem prišla, neznanica v nepoznan kraj, ker sem ga hotela rešiti... (*Se zbere.*) Zvedela sem, da je bil Janez bolničar v partizanski bolnici, nekje v hribih, nad Razvodjem. Hotela sem mu biti blizu... Končala sem učiteljišče in prosila za namestitev. Odkar so prejšnjo učiteljico komunisti ubili, je bila v Razvodju šola zaprta. Potrebovali so me.

GREGOR. Vi ste... Ana...

TOMAŽ. Janez? Kdo je Janez?

ANA. Moj fant je bil.

TOMAŽ. Tvoj fant? Nikdar mi nisi...

ANA. Čemu naj bi govorila. Spoznala sem ga v mestu prve mesece vojne. Kasneje mi je zaupal, da ima stike s partizani. Skušala sem ga prepričati, naj jih pusti; ni me poslušal, odšel je na teren...

GREGOR. Pa niti v brigadi ni bil varen... zvedeli ste zanj...

ANA. Nisem vedela, kam je izginil, vse dokler nisem dobila pisma.

GREGOR. (*presenečeno.*) Vam - je pisal?

ANA. Pisal mi je, da je razočaran. Vrnil bi se rad, prosil me je, naj mu pomagam... Obljubila sem. Zaklela sem se..., da ga rešim...

GREGOR. (*neverno.*) Janez vas je prosil!? ... Za pomoč?

TOMAŽ. Kaj ima to opraviti z ... dogodki v Razvodju?

GREGOR. Usode se prepletajo...

VANDA. Vse je tako čudno, kakor da bi pripovedovali zgodbe z drugega sveta.

ANA. To je bil drug svet, Vanda.

TOMAŽ. To je bil in je, naš svet.

GREGOR. Isti svet, isti ljudje... vse je isto...

VANDA. In potem, Ana?

ANA. Prišla sem v Razvodje in pričela iskati... kdo bi mi pomagal. Povsod sem poskusila... le poveljnika postojanke sem se izogibala...

TOMAŽ. Mene misliš?

ANA. Tebe. Kmalu sem sprevidela, da ne bi našla razumevanja. Aleš, ti, vsi ste bili enaki! Gledali ste le, kako uničiti sovražnika... V moji prošnji bi videli le zanko, past...; sumili bi.

TOMAŽ. Res je. Sumili bi.

ANA. Po dolgem oklevanju sem se zaupala...

VANDA (*upaje.*) Očetu?

ANA. Da, Vanda. Tvojemu očetu. Vse sem mu povedala... Obljubil mi je pomoč.

Ne vem kako..., a kmalu mi je prinesel prve vesti o Janezu: še vedno je iskal priložnosti, da bi ušel. Vedel je, da ga čakam.

Oče Lokar je pripravil pobeg...

TOMAŽ. Ana, bojim se, da so vaju izrabljali..., vrteli kakor lutke v igri. Ne vem kdo, ne zakaj... Vendar kako, da oče Lokar ni zaupal načrta Alešu... sinu? Ne bi bil prvi dezertar, ki bi mu pomagali...

ANA. To je, vidiš! Dezertar! Vi bi naredili iz vsega vojaško operacijo. Ti bi poslal poročilo na poveljstvo... Janez bi bil zaslisan, zahtevali bi, naj izda tovariše... On tega ne bi storil. Brata je imel nekje med rdečimi. Nisem marala..., da bi le zamenjal tabor. Hotela sem ga rešiti..., (*strastno.*) rešiti zase... za vsako ceno...

(*Se umiri.*) Oče Lokar je razumel. Rekel mi je, Ana, če hočeš rešiti Janeza, je boljše, da o stvari molčiva... Pusti meni, da pomagam fantu.

GREGOR. In mu je pomagal... učinkovito, zvito...; toda poročnik Tomaž mu je prekrizal načrte.

TOMAŽ. Ana, je to res?

ANA. Oni torek... se je odpeljal oče Lokar v gozd. Nazaj naj bi pripeljal Janeza, skritega pod steljo.

Potem bi odšla daleč, daleč... Oče Lokar nama je pre-  
skrbel potni dovolilnici in denar za vožnjo v Trst. Tam bi bila srečna... svobodna... Nihče naju ne bi našel... Zjutraj je z vozom odšel v hrib...; nazaj sta ga prinesla ti in Aleš -- na nosilih. O Janezu je izginila vsaka sled... Nisem vedela, kaj se je zgodilo -- le slutila sem. Šele danes sem zvedela resnico.

TOMAŽ (*zamišljen.*) Potemtakem... ni izdajal Lokar... Moj Bog.

ANA (*Tomážu.*) Slepí ste; tako strašno slepi.

(*Vandi.*) Tvoj oče, Vanda, je bil plemenit mož.

VANDA. (*brezizrazno.*) Ti si kriva njegove smrti.

ANA. Kaj govoriš!

VANDA. Dobro si vedela, v kakšno nevarnost se podaja moj oče, a tebi je bilo mar le tvojega ušivega ljubčka...

ANA (*ledeno.*) Ne žali mrtvih!

TOMAŽ. Nisem prepričan, da je mrtev..., Ana.

ANA (*ostro.*) Da ni mrtev? Saj si ga ti ubil!

TOMAŽ. Trupla nismo našli nikoli. Ko smo se vračali, smo preiskali vso okolico; izginil je...

ANA. Govoriš, da bi ti odpustila.

- TOMAŽ** (*suho.*) Ničesar nimaš odpuščati. Resnica je.
- ANA** (*negotovo.*) Da morda... živi?
- TOMAŽ.** Kar sem vedel, sem povedal. Ti sodi, če moreš.
- GREGOR** (*ironično.*) Mož je vzvišen nad vsako sodbo.
- VANDA.** Zdaj ste vsi skesani, vsi usmiljenja vredni, a kdo – kdo se bo usmilil Aleša, ki je zakrivil smrt lastnega očeta! (*Ani.*) Ti, ki praviš, kako plemenit je bil moj oče... Midva z Alešem sva to vedela od majhnega..., rada sva ga imela, a danes Aleša ni več, da bi videl, da bi se opravičil... Umrli je v prepričanju, da je sin izdajalca, pa je bil sam izdajalec lastnega očeta. Tega ne popravi nihče več – za vse večne čase!
- Vidva s svojim ljubčkom sta to skovala. Morilca sta, več kakor morilca! Očetu sta ubila telo, (*med jokom.*) ... Alešu pa sta strla – dušo. (*Steče v sobico, a pusti vrata odprta.*)
- GREGOR** (*ugasne magnetofon.*) S tem je našega zgodovinskega razpravljanja konec. Potekalo je sicer drugače kot predvideno, a namen je dosežen. (*Zapira aparat.*) Resnica je shranjena poznim rodovom.
- ANA.** Preklet bodi ti in tvoja resnica! (*Se odpravlja.*)
- TOMAŽ.** Zdi se, da je veriga krajša, kakor si mislila.
- ANA** (*strupeno.*) Lahko si ponosen, saj si me ti ukoval vanjo, ko si pred leti dvignil puško...
- TOMAŽ.** Sami si jo kujemo. Vsak svojo. Sovraštvo – večja težo okov, ljubezen jo lajša...
- ANA.** Izgovori, Tomaž, izgovori. Priklenjena sva na nasprotni steni.
- TOMAŽ.** Pred eno uro še nisi čutila verige.
- ANA** (*odseka.*) Zdaj jo. Morda te zdaj, ob slovesu, prvič razumem... Zbogom, Tomaž. (*Se obrne, vzame torbico in ode, kakor da Gregorja ne bi bilo.*)
- TOMAŽ** (*počaka, da se vrata zapro; gleda za njo.*) Zbogom.
- GREGOR** (*pograbi aparat, pogleda, če je dobro zaprt; odpravlja se.*) Tovariš poročnik, ura je pozna. Nočem več nadlegovati. Gotovo si želiš samote za plodno razmišljanje. Noč je kakor ustvarjena za reševanje ugank; od danes naprej, ti ne bo več v počitek... za tuhtanje bo, prav kakor dan... Noč za nočjo, dan za dnev. V osamljeni celici si pripet na nevidni verigi. (*Stvarno.*) Upam, da sem svojo nalogo opravil. (*Napravi nekaj korakov, pa se ustavi.*)
- TOMAŽ** (*leđeno.*) Nikamor! Ti, ostaneš.  
(*Tomaž in Gregor se motrita. Gregorjev prezirljiv nasmeš se križa s Tomaževim mrzlim pogledom. Med tem tihim dvobojem*

### TRETJE DEJANJE.

*(Isto kakor prej. Tomaž in Gregor prav kakor ob koncu drugega dejanja.)*

**TOMAŽ.** Ostanesh.

**GREGOR** *(se počasi zgane, položi magnetofon na mizo, sede na mizni rob, prižge cigareto. Malomarno.)* Ostanem.

**TOMAŽ.** Pred tvojim prihodom sem sanjal za hip, da bi mogel zaživeti novo življenje... kljub vsemu...; čeprav na nekdanjih temeljih...

**GREGOR.** Tvoji temelji so porušeni.

**TOMAŽ.** Nihče jih ne more zrušiti..., če jih človek ne omaje sam. Nihče!

A zdaj govoriva o tebi. Prišel si nepovabljen. *(Premišljeno.)* Oropal si nas miru. Zanetil razdor. Čemu si to storil, tujec?

**GREGOR.** Ničesar te nisem oropal. Nasprotno, vse sem obogatil z resnico. Pomagal sem, da ste si jo razkrili sami...

**TOMAŽ.** Je mar drobec resnice že resnica - ali le potuhnjena laž?

**GREGOR.** Očividno ti ni dovolj, da sem pomagal ujeti na trak vsaj del resnice! Bi je rad še več?

**TOMAŽ.** Ne bojim se je, tudi kadar boli. Resnica vodi k svobodi... Ne dovolim, da bi z njo spletkaril!

**GREGOR.** Vsak ima pravico do svojega mnenja. Ne pozabi, da si zgodbo pravil ti, jaz sem le - nema priča.

**TOMAŽ.** Priča? Ne, ne, ti nisi le priča. *(Odločno.)* Kdo si, tujec? Čemu si prišel?

**GREGOR.** Spraševat sem prišel, ne odgovarjat.

**TOMAŽ.** Na resnico si se skliceval - zdaj govori. Kdo si?

**GREGOR.** Sam si rekel. Tujec.

**TOMAŽ.** Ne igray se z menoj.

**GREGOR.** Če hočeš, da sem tujec, recimo, da sem brat... *(Zamišljeno.)* Ljubeči brat...

**TOMAŽ.** Norčuješ se iz bratske ljubezni!

**GREGOR.** Odišavljene besede. Več je bratskega sovraštva, a ga nihče ne opeva. Sam si dejal, da si bil pripravljen ubiti brata, s katerim živiš zdaj pod isto streho. Ha, ha... in ti se sklicuješ na bratovsko ljubezen! Mar veš, kaj je bratovska zvestoba? Ta, - ta edina, sega preko ljubezni in sovraštva - preko groba.

**TOMAŽ.** Bog ve, kaj sega preko groba, ne ti - hudič!

**GREGOR.** Nisem hudič; rekel sem ti že, da sem brat.

**TOMAŽ.** Ne moj!

**GREGOR.** V marsičem sva si tudi midva brata - poročnik Tomaž.

TOMAŽ. Nič skupnega nimam s seboj!

GREGOR. Podobna sva si kakor dvojčka – Tomaž. Še bolj. Brez mene, bi tebe ne bilo! Ti si moja podoba v zrcalu... Stojiva si nasproti... kakor brata, ha, ha... Zapeljiva misel, kaj?

TOMAŽ. Strupen si, tujec.

GREGOR. Kar je meni zdravilo, je tebi strup.

TOMAŽ. Če si prišel sejat strup – si svoje delo temeljito opravil.

GREGOR (*preteče.*) Te ne zanima več, kdo sem?

Če odidem, me boš čez pol minute klical, naj se vrnem. Po stopnicah boš rjovel za menoj, naj te rešim dvoma... Razjedal te bo, pa naj grem – ali ostanem.

TOMAŽ. Bodi že človek ali satan – kaj hočeš? Kdo si?

GREGOR. Na jasno vprašanje – jasen odgovor. Brat sem. Janezov brat, Gregor. Opravil sem. S kapljo resnice sem ti razblinil sanje o tvoji svetohlinski pravičnosti... nemir sem ti zasejal v dušo in zdaj upam, da te ne vidim več, ne na tem ne na kakem drugem svetu, poročnik Tomaž.

TOMAŽ. Njegov brat. Zdaj razuniem...

GREGOR. Razumeš..., ha, ha, ha. Tudi ti ne razumeš ničesar, Tomaž. Ničesar!

TOMAŽ. Prišel si se maščevat.

GREGOR. Janez je maščevan. Oba sva maščevana, on in – jaz.

TOMAŽ Ti?

GREGOR. Ne bom več sam prenašal trpljenja. Zdaj trpite še vi! Vi, ki ste ga premotili, da me je zapustil... Prisilili ste me, da sem moral... pomeriti na brata... (*Iz zadržanega glasu, je čutiti bolečino in sovraštvo.*) Razumeš, kaj ste mi storili? Kaj si nama storil ti, pravičnik!

TOMAŽ. Moj Bog... drugi strel...

GREGOR. Drugi strel je bil – moj. Bil je strel bratovske zvestobe. Strel, ki vam ga je iztrgal izpred nosa! Janez ni dezertar! Junak je... (*Odsotno.*) Na spomeniku je, med imeni padlih borcev, vklesano njegovo ime.

(*Se zbere.*) Rešil sem ga sramote, za ceno lastnega trpljenja..., a zdaj je napočil čas, da pričneš trpeti – tudi ti...

TOMAŽ. Zaman smo iskali po goščavi...

GREGOR. Iz skrivališča sem gledal, kako ste stikali za njim. V skritem rovu sva bila... on in jaz. Oklepel sem se ga in njegova mrtva roka me je objemala okrog vratu. Smejala! Ni se vam posrečilo zabiti zagozde med brata.

TOMAŽ (*odsočno.*) Ni bila moja krogla...



- GREGOR. Tvoja ga je ranila – moja, mu je prebila srce.  
(*Divje.*) A krivda je tvoja.
- TOMAŽ. Krivda! Ti – govoriš o krivdi!
- GREGOR. Rešil sem ga.
- TOMAŽ. S kroglo si reševal! Zdaj bi rad ubijal še z besedo? Svoj pekel hočeš lajšati s trpljenjem drugih... A krivdo nosiš sam. (*Se zamisli. Govori bolj sebi kakor Gregorju.*) Vojska je bila... Storil sem svojo dolžnost... in... ni bil moj brat.
- GREGOR (*se mu približa.*) Ne, ni bil. Moj brat je junak, med tem ko je tvoj...
- VANDA (*med zadnjimi stavki pride iz sobice; zamišljeno vrta po skriti misli. Potem se zbere in odločno vpade v razgovor, kateremu ni sledila.*)  
Gregor, poslušajte!  
(*Gregor in Tomaž se presenečeno obrneta; pozabila sta bila na Vando.*)  
Od kod veste, da me je Aleš klical „mala Vanka“? Kdo vam je to povedal?
- GREGOR (*negotovo.*) Kaj meni mar Aleš?
- VANDA (*trmasto.*) Od kod veste, da mi je rekel – Vanka?
- GREGOR (*z narejeno brezbriznostjo.*) Kako naj vem? Prvič vas vidim.
- VANDA. Prav zato. Tujec ste! Nihče, razen Aleša mi ni rekel „Vanka“. In zdaj vi!
- GREGOR. In kaj potem...?
- VANDA (*počasi, kakor bi recitirala.*) Mala Vanka skriva svojo žalost v izbi... (*Ostro.*) Slišala sem vas. Vse sem slišala. (*Se mu bliža.*) Kje ste videli Aleša? Kje ste ga srečali...?
- GREGOR. Odkod naj bi ga poznal?
- VANDA. Zdaj hočem priti do resnice – jaz!
- TOMAŽ. Vanda... pusti, prihrani si trpljenje...
- VANDA (*ga prekine s kretnjo. Nato Gregorju.*) Je živ ali mrtev?
- GREGOR. Kdo?
- VANDA. Mene ne boste ovili z besedami. Hočem vedeti! Je živ ali mrtev!
- GREGOR. Nisem vedel, da bom tukaj našel tebe...
- VANDA. Govori!
- GREGOR (*jo gleda nepremično, polagoma se sprosti; malomarno.*) Mrtev je.
- VANDA. Kje ste ga likvidirali?
- GREGOR. Kjerkoli.
- VANDA. Kje?
- GREGOR. Nedaleč od doma...

VANDA (*v prividu.*) Sonce je vzhajalo v megleno jutro. Zvezan je stal pred teboj... Stopil si mu za hrbet in pomeril v tilnik... (*Vanda stoji za Gregorjem; ta se ne gane.*) „Vanka, mala Vanka, bodi močna, zdaj ko boš ostala sama...“ je šepetal, še nekaj je hotel reči, ko...

GREGOR (*se zgrozi.*) Kdo ti je povedal!? Kako veš?

VANDA. Sanjala sem. Vse sem videla, le tvojega obraza nisem mogla razložiti...

GREGOR (*rezko.*) Morali so umreti.

TOMAŽ (*stvarno.*) Zakaj so morali umreti?

VANDA. Kdo je ukazal, naj umre... brez sodbe... skrivaj? Še danes ne vemo za njegov grob... Zakaj ste ga ubili?

GREGOR. Gradili smo nov svet... za ceno ljudi...

TOMAŽ. In kaj ste zgradili?! Grobnico... (*zadržano.*) mrtvim in živim.

GREGOR. Molči! Zgodovina naj sodi.

VANDA. Meni si dolžan odgovor – ne zgodovini! Meni si umoril brata...

(*Grozeče.*) Pripoveduj mi o njem... ali ne odideš od tu.

GREGOR (*ironično.*) Pripovedujem naj? Hočeš, da ti ga naslikam kot junaka? ... Ne, ne deklič... kako naj bi junaško čakal usode – sin izdajalca...

VANDA. Molči! Gnusoba, slišal si, da je bil moj oče poštenjak!

GREGOR. Slišal? Seveda sem slišal..., a ne pozabi, da tega ni slišal – Aleš!

VANDA. Zverina! Ubijem te!

(*Zagrabi nož in se požene mimo Tomaža proti Gregorju, ki brezbrizno čaka.*)

TOMAŽ (*jo zagrabi za zapestje, da ji pade nož z roke.*)

VANDA. Aleša je umoril...

TOMAŽ. Tvoj nož mu ne bo vrnil življenja... Vanda.

VANDA. Ne! Pustite, da ga maščujem! Pustite me!

(*Omahne brez moči.*) Ustrelil mi je brata...

GREGOR. Moj strel je bil le neizogibna posledica... Odgovornost nosijo tisti (*pokaže na Tomaža*), ki so ga speljali, da se je boril za izgubljeno stvar.

TOMAŽ. Dovolj!

(*Spusti Vando; stopi h Gregorju, ga zagrabi za suknjič in mu pogleda v oči; komaj obvlada vihar, ki divja v njem.*)

Ne! Pri Bogu... ni bila... ni izgubljena!

Zaman si moril. (*Odrine Gregorja od sebe.*)

Z zločinom si dosegel oblast – ne zmage. Smrt, sovraštvo... si sejal. (*Mirneje.*) Vse to..., zaman. Aleš... zakopan in poteptan še živi... budi nam upanje – in vest.

- GREGOR (*prezirljivo.*) Če je tako – kaj mi očitaš?
- TOMAŽ. Zaslužiš smrt – a življenje ti je hujša kazen.
- VANDA. Stric! Jaz nočem... odpustiti. Maščujte Aleša... stric. Maščujte ga!
- TOMAŽ. Umiri se, Vanda... umiri se.
- VANDA. Ga boste ubili? ... Stric? (*Vsi trije strme v nož, ki leži na tleh.*)
- GREGOR. Le ubij me, Tomaž, a prej razodenem vso resnico..., da bo moje maščevanje popolno.
- TOMAŽ. Molčita že o maščevanju! Dovolj je krvi!
- VANDA. Tega morivca, s krvavimi rokami... naj pustiva? Ali ne razumete, da ne morem pozabiti na brata, ki je mislil name do konca?
- TOMAŽ. Odpovej se maščevanju, ne ljubezni! (*Mirneje.*) Pojdi zdaj, Vanda. Sam hočem biti s tem človekom.
- VANDA. Pustim naj ga? Sami hočete opraviti z njim? (*Se opoteka proti sobici; odhaja.*) Imejte ga... In jaz? Kam? ... Kam naj z vso težo preteklosti? Odpoved... zvestoba... Kaj naj storim, moj Bog...! Aleš... ljubi Aleš... pomagaj, (*tiho*) ... svoji sestrici...
- GREGOR (*ko Vanda odide.*) Imenitno si se je iznebil, Tomaž. Si se bal, da bi tudi dekle zvedelo vso resnico? Prazen strah... Dovolj mi je, da jo slutiš ti...
- TOMAŽ. Kaj govoriš!?
- GREGOR. Ne pretvarjaj se – pred mano. Če ni izdajal Lokar, si ti pravilno sumil...
- TOMAŽ. Sumil? Za noben sum ni bilo in ni – dokazov.
- GREGOR. Jaz sem dokaz! Nam v roke vas je prodajal, tvoj brat – župan... Tvoje in njegovo življenje sta bili pogoj in cena. Zdaj veš.
- TOMAŽ. Lažeš!
- GREGOR (*strastno.*) Če bi ti takrat našel med vami izdajalca... bi moj brat živel!
- TOMAŽ. Ti si ga ubil!
- GREGOR. Misliš, da bi sprožil nanj, ko bi ga ne videl... kako se je opotekal za vozom... ranjen... misliš, da bi mogel...
- TOMAŽ. To ve Bog. Jaz vem le, kaj si storil.
- GREGOR. Ne skrivaj se za Boga! (*Porogljivo.*) živiš, ker te je brat reševal – z izdajo!
- TOMAŽ. Ne verjamem ti!
- GREGOR. Ni treba verjeti, dovolj je, da dvomiš! (*Strastno.*) Glavo tiščiš v pesek, da ne bi videl. Zato si kriv!
- TOMAŽ. Ne pred teboj – morivce! (*Si gledata iz oči v oči.*)

**GREGOR** (*umakne pogled.*) Dovolj je besed. Trpi zdaj – kakor sem trpel jaz. Vsa ta leta... sredi pomanjkanja in razkošja... sredi množic in izbrancev... doma in na poti... v službi revolucije, spletk in ukan...; pa vendarle – sam – priklenjen na spomine...  
Končno... sem predal ogenj, ki je do zdaj žgal le mene... (*Divje.*) Naj spravi še tebe v obup! Zdaj si tudi ti ob brata... obsojen na samoto... Kaj ti pomaga vsa resnica! (*Utrujeno.*) Kmalu je – kakor jaz – ne boš več ločil od laži.

**TOMAŽ** (*resno.*) Motiš se – tujec. Jaz, resnici... zaupam.

**GREGOR.** Kaj je resnica? Sanjač...

Odhajam. Pripomogel sem zgodovini, da je našla svoj neizprosni tok. Dušo in telo sem ji vrgel v nenasitno žrelo... In zdaj, ko so me kolesa časa pustila nerabnega ob poti, sem na zadnji vožnji čez morje prišel tebi na sled...

(*Sam sebi, med tem ko odhaja.*) Slučaj mi je izpolnil zadnjo željo... (*utrujeno.*) ... in zdaj je vse prazno... Praznina...

(*Skoraj z olajšanjem.*) Zdaj... lahko pomagam še sebi do miru..., kakor sem pomagal Janezu... bratu... (*Odide.*)

**TOMAŽ** (*pretresen.*) Rudi... moj brat... (*Si zakrije oči z roko.*) Zakaj...? Le zakaj... (*Se strezni.*) Da bi se zbal...? Rudi? Ne... Ni mogoče. On, ne. (*Razmišlja.*) Tudi to je bila... ukana...  
(*Naslonjen na mizo.*) A... če tujec vendarle... ni legal? (*Srdito.*) Prokleti dvom!  
(*Se zagleda v magnetofon na mizi.*) Je to – moje poslanstvo? Iskati..., zbrati raztreseno resnico... pa ostati – zvest...?

Moj Bog – moči, da ohranjam in da iščem... Da spoznam, (*glas se mu lomí od napora.*) ... da spoznam z umom in s srcem...  
(*Čez čas se ozre po sobi.*)

Nič se ni spremenilo... a je vse drugače.

(*Skušá razumeti.*) Resnica je globlja... Gregor... Tudi Gregor, ni poznal vse. Iz maščevanja... iz obupa, morda... skušal zabiti – zagozdo... (*Zamišljeno.*) Tujec... tujec...

(*Obide ga nova misel.*) Tujka! (*Negotovo.*) Edina tujka... v Razvodju... Ana? (*Išče pretresen po spominu.*)

„Za vsako ceno“, je rekla... za vsako ceno, je hotela rešiti... zase... svojo srečo... Zaklela se je... Odkupovala je... Janeza... dan za dnem..., dokler ni spoznala prevare...?

Zatekla se je k Lokarju...

Njemu je zaupala...

Ana.

*(Čez čas.)* Moj Bog! Je tudi to... utvara?

*(S težavo.)* Sad zagrenjenega srca?

*(Ostane zamišljen, dokler ga ne zdrami Mirin prihod.)*

MIRA *(vstopi prešerna.)* Stric Tomaž! Hej, stric Tomaž! Škoda, da vas ni bilo na proslavi! Vse polno ljudi je bilo. Peli smo, da je bilo veselje. In – poslušajte, stric – *(skrivnostno)* pravijo, da bomo nastopili prihodnji mesec na televiziji. Mar ni čudovito?

TOMAŽ. Mira.

MIRA. Stric?

TOMAŽ. Povej. Če bi nekdo pošiljal druge v smrt... da reši ljubega..., bi bila to mar ljubezen?

MIRA. Čudno vprašanje.

TOMAŽ. Odgovori.

MIRA *(po premisleku.)* Ljubezen, stric, žrtvuje sebe, ne drugih! *(Radovedno.)* Sta se le zmenila z Ano, da vas naenkrat zanima ljubezen?

TOMAŽ. Z Ano? ... Kako malo vemo o ljubezni, Mira...

*(Sebi.)* Vsi so jo hoteli imeti... Uboga Ana... in Gregor... in ti, Janez, nesrečni brat, si jo tudi ti hotel... le zase? *(Se odpravlja; vzame magnetofon.)*

MIRA. Kam se odpravljate s tole škatljo? Kaj imate notri?

TOMAŽ. Laž je tu notri, dekle.

MIRA. Kaj pravite? *(Ko vidi, da se Tomaž bliža vratom, steče za njim.)* Laž? Le od kod jo imate?

TOMAŽ. Sama je prišla...

MIRA. In kaj boste z njo?

TOMAŽ. Uničil jo bom.

MIRA. Dajte no, stric, s čim neki?

TOMAŽ. Z resnico. *(Se obrne k njej.)* Varovati jo je treba, iskati, zbirati. Ne gre drugače.

MIRA. *(z narejeno potrpežljivostjo.)* Zakaj naj bi čuvali resnico, saj ji nihče nič noče.

TOMAŽ. Motiš se, Mira, motiš... dvom je vedno na preži.

MIRA *(kot bi govorila otroku.)* Stric, kaj ko bi pustili to za jutri. Kasno je že. Lačni ste gotovo... in zunaj je hladno.

TOMAŽ. Ne morem, dekle, kdor ni pripravljen prestati lakote in mraza, ne obvaruje in ne najde resnice...

Veliko je še skrite, zakopane *(Preprosto.)* Za njo moram.

MIRA. Pa kar sam?

TOMAŽ *(premišljeno.)* Vsak sam. Le tako se bomo našli... vsi, ki jo iščemo...

MIRA. Ne vem, kje jo boste iskali stric, a nihče vas ne bo posebno vesel, če ga obiščete ob tejle uri.

TOMAŽ. Nihče. Ne ob tej, ne ob drugi uri... (Resno.) Sredi boja ne gledamo na uro, Mira!

MIRA. Sredi boja? Le kaj vam je padlo v glavo? Zdaj je vendar mir!

TOMAŽ. Ni miru brez resnice, deklič! (Ko vidi, da ga dekle začudeno gleda.) Uboga Mira, tudi ti verjameš, da živimo sredi miru...?

MIRA. (zaskrbljeno.) Jaz vas ne razumem. Kam se vam naenkrat tako mudi?

TOMAŽ. (odločno.) Naenkrat! Deset let sem zamudil! Dovolj je.

MIRA. Počakajte vsaj, da se oče vrnejo!

TOMAŽ. (pri vratih.) Kdo?

MIRA. I, kdo..., oče, vaš brat!

TOMAŽ. Mira, veliko bratov me čaka... Živim in mrtvim sem dolžan...

MIRA. (ga prekine.) Kaj govorite, stric! Saj imate le enega brata.

TOMAŽ. (ko odpre vrata, pogleda dekletu v oči.) Enega...?! Dekle - kdo je moj brat?

(Odide krepko, z magnetofonom v roki, med tem ko hitro pade ZASTOR.)

K O N E C .

## LOKVANJEV CVET

1 - Vlak je brzel iz razgretega središča Buenos Airesa proti severu, da pusti prepotene potnike bledih obrazov v obrečnih krajih. Vročina v januarju ni hotela popustiti. Razrahljane kravate za vratom so izdajale uradniški poklic večine potnikov, polnih skritega upanja preživeti vsaj deset dni ob morju; seveda za počitnice meseca februarja, in če bo premogel njihov žep. Mesec januar je bolj za šefe in druge višje gospode, februar pa za ostalo osebje. So pač take navade. Te vrste stvari so mu rojile po glavi, ko je nenadoma zadonelo blizu njegovega ušesa in ga predramilo iz zatopljenosti.

„Prihodnja postaja, San Isidro!“ – se je razlegal glas sprevodnika.

Milan se je malomarno dvignil, pobral knjigo, ki mu je zdrknila s kolen na klop in stopil iz vagona v trenutku, ko so se vrata že zapirale. Zavil je proti katedrali, se spustil po strmini do zapuščene železniške postaje in se znašel v preprostem, delu tega kraja, kjer reka, kadar naraste, ne prosi dovoljenja za vstop. Izsušena usta so ga silila v znan bar „EL TANGO“, blizu pristanišča za pesek, znanem po ledeno mrzlem pivu. Čim je Don Felipe, lastnik bara, zagledal Milana, je avtomatično napolnil vrček in mu ga nesel k običajni mizi z razgledom na pristanišče. V njegovem obrazu je bral, da ni dan za kramljanje, ampak eden tistih, ko poglobljen v svetu svojih misli živi popolnoma odsoten od ljudi. Ustvaril si je svoj poseben svet, v katerem je srce zaživelo, črpalo moči iz spominov in ni prenesel, da bi ga kdo motil v teh trenutkih. Don Felipe ga je prijazno pozdravil, postavil vrček pred njega in odšel nazaj za pult. Milan ga je željno prijel in popil osvežujoče pivo. Opazoval je pristaniški žerjav, kako je zajemal mivko na velikem kupu in je spuščal na tovornjake, ter razkladanje peska z ladij po ceveh z vodo. To je bil nov svet, novi zvoki, ki jih je imel rad in so ga umirili po celodnevem pisarniškem delu. Znebil se je tudi neprijetnega duha po starem papirju in tinti, ki so prepajali njegovo obleko. Pogledal je na uro, se hitro dvignil, plačal pivo in odšel.

Mala soba na terasi nad barom „EL TANGO“, pol lesena in pol iz opeke, je bila njegovo zatočišče; tu je bil doma. Hitro je slekel pisarniško obleko, si oblekel kopalke in nataknil nenadomestljive alpargate. Star košat jacarandá je ščitil njegovo sobo pred vročimi popoldanskimi žarki. Svež veter je prijetno vlekel od rečne strani. Milan je počival na ležalnem stolu in se prepustil sladkemu občutku udobnosti.

Zvečer se mu je prebudil del srca, čez dan tih in miren, ki je ob večerih polno zaživel in ni bilo sile, da bi zadušila njegov klic. Ta del srca je hranil spomine, skrbno čuval, da se ne pozabijo, in jih osveževal. Lahen šelest listja, petje murnov, žvižganje vetra med borovci, podobe in neizbrisni vtisi, ki se pojavijo in nas popeljejo vsak v svoje doživetje, različne okoliščine, različne kraje. Celo kri, ki mu je tekla v žilah, je na skrivnosten način zaznala prihod domačih letnih časov. Nasmehnil se je ob spominu na pomladanski čas, ko ga je oče zbudil neko jutro, in mu rekel: „Pojdi z menoj na Rožnik, boš videl, kako lepa so jutra v gozdu!“ A on se je obrnil v postelji in naprej spal. Vendar, neko jutro ga je premagala radovednost in je šel. Še danes mu je hvaležen za tisto jutro: Naučil se je dojemati naravo, z njo živeti, čutiti njene spremembe in jo razumeti. Vsako jutro sta jo popihala od doma v gozd in uživala šumenje suhega listja v tistem jutru in prebujanje gozdnega življenja. Nepozabna jutra, polna notranjega zadovoljstva in dojemanja lepote; opojen vonj po mahu, smrekah, borovcih in petje ptic. Bil je ponosen na svojega očeta.

„Señor Milan, lahko noč!“ se je čulo s spodnjega dvorišča. Bila je doña Rosa, žena lastnika bara. S tem pozdravom mu je povedala, da je že pozno in da bo treba jutri zopet zgodaj vstati. Milan je prijazno odzdravil, prižgal špiralo proti komarjem in se spravil v posteljo. V globoki tišini se je čulo le petje murnov na sosednjih vrtovih, pomešano z žabjim regljanjem v pristaniškem kanalu.

2 – Pisarniško delo je Milanu postajalo počasi odvratno. Ne radi dela samega, ampak vzdušja, ki je vladalo v pisarni. Imel je močan značaj. Bil je odkrit in odločen, kar mu je večkrat povzročilo nevspešnosti. Kako praktičen je latinski značaj, je včasih mislil; spremenljiv kot vreme in čudno iskren. Ni se hotel družiti z malimi skupinicami, ki so potem spletkarije in iskale osebne koristi pri šefu. Tako je počasi ostal v pisarni osamljen; le nekatere uradnice so mu odkrito izkazovale simpatijo. Čutil se je ujetega med štirimi stenami pisarne, prikrajšan svobodnega gibanja; zato je sklenil rešiti se tega ob prvi priliki, ki se mu ponudi.



Vse mogoče stvari so mu rojile po glavi, ko je v majhnem baru jedel opoldanski sendvič. Pogledal je na uro, da ne bi prišel prepozno pred Riccordi, trgovino glasbenih inštrumentov na Floridi, kjer se je shajal s prijatelji iz taboriščnih let, da so malo po domače poklepetali in izmenjavali novice. Pri Riccordi se je vsako opoldne lahko poslušalo opere; zato je bilo vedno dovolj poslušalcev, med katere se je tudi Milan prišteval. Že v ljubljanski operi se mu je vzbudilo zanimanje za operno muziko in to se je s časom spremenilo v potreben duhovni užitek. Zamaknjen v odlomke iz opere „Turandot“ še opazil ni, da slo- ni že nekaj časa poleg njega ob steni Janez, star prijatelj iz Italije. Ko je Janez opazil, da ga je Milan odkril, je spregovoril.

„Pozdravljen; nisem te hotel motiti pri tvojem opoldanskem užitku. Sedaj pa hitro na vrček piva; plačam jaz. Imam zani- mive novice!“

Zavila sta na Viamonte v prvi bar. Ko sta se nekoliko osvežila z mrzlo pijačo in si povedala razne novice, mu je Janez rekel:

„Že precej časa te ni videti v nobenem Slovenskem domu. Stalno čepiš tam ob reki; boš videl, da te bo enkrat še odnesla!“

Milan se je izgovarjal na vse načine, zakaj ga ni bilo na spregled in nazadnje le priznal; polenil se je!

„V soboto je večerja in potem ples v domu. Pridi, da si boš ogledal in potem izbral kako kranjsko Micko, preden te kak- šna morocha ne zmeša!“ mu je v smehu rekel Janez.

„Obljubim ti, da pridem,“ je Milan veselo odgovoril in se smejal Janezovim besedam.

„Gorje ti, če me pustiš na cedilu! Imam prijetno presene- čenje zate. Nasvidenje,“ je Janez še hitro rekel, ko je gledal na uro in odhitel v službo. Milan je popil do konca pivo in zapustil bar. Ni maral gledati celo popoldne šefov kisel obraz, če bi prišel prepozno.

Ko se je vračal po službi domov, so mu na podzemski že- leznici v mislih krožile Janezove besede in načrti za prihodnjo soboto. Dobro je vedel, da se je preveč oddaljil znancem in do- mačemu življenju. To mu je počasi ustvarilo veliko praznino v srcu in ga peljalo v čudaštvo. Med tem filozofiranjem je izsto- pil na Retiro in človeški tok ga je sam peljal na železniško po- stajo. Nenadoma se mu je pogled zapičil na rdeče kariranem suknjiču med množico ljudi, ki so hiteli na vlak. Z nezadržno silo je hitel in odriaval ljudi, da bi se približal tej osebi in videl njen obraz. Dohitel je ta suknjič v trenutku, ko se je oseba, ki ga je imela na sebi, mirno vsedla v vagonu, vzela iz torbice knji- go in začela mirno brati. Ko se je vsedel njej nasproti je z

velikim razočaranjem spoznal, da ni obraz, ki ga že leta išče in hrepeni po njem. Rdeče kariran suknjič ga je že večkrat zapeljal v podoben položaj. Kljub trenutnemu razočaranju, se mu je na obrazu pojavil nasmeh; izraz velikega notranjega zadovoljstva ob pogledu na ta suknjič, ki je toliko pomenil v njegovem življenju.

V hipu se mu je v mislih pojavila znana podoba. Zima, bela cesta, nekoliko megleno jutro, kolo in na kolesu deklet v rdeče kariranem suknjiču. Milan je takoj spoznal Tržaško cesto in deklet, ki se je vsako jutro peljala v šolo. Šinila je mimo njega in izpod rdeče čepice so se v vetru poigravali pšenično rumeni lasje. Na beli preprogi je rdečo kariran suknjič prišel še do večjega izraza. Skoraj vsako jutro je videl le v hrbet tega dekleta in počasi je v njem rasla radovednost in želja videti obraz te jutranje prikazni. Radovednost se je počasi začela spreminjati v simpatijo do neznanega obraza. Sklenil je napeti vse svoje detektivske zmožnosti, da ugotovi, kam hodi v šolo. To ni bilo težko. Po dveh jutrih je že ugotovil, da rdeče kariran suknjič hodi k nunam v šolo. Jezilo ga je, ker ni še poznal njenega obraza in to ugotoviti se mu ni zdelo lahka stvar. Vsekakor bo treba stopiti pred njo – si je mislil in... tu se mu je stvar začela zapletati in postajati nerešljiva. Vendar je prišel dan, ko je zjutraj čakal ves nemiren pred nunsko šolo. Zagledal je rdeče kariran suknjič, ki se je bližal vhodu in obstal pred njim. Opazil je modro barvo njenih oči, ki so ga živo gledale in nagajiv smehljaj na ustnicah.

„Dobro jutro! Veš, skoraj vsako jutro te vidim, ko se pelješ v šolo; a samo v hrbet. Danes sem te pa počakal, da vidim tvoj obraz.“

„In kako se ti zdi? Ti je všeč?“ je navihano vprašala ona. V istem trenutku je zazvonilo na hodniku. Samo – nasvidenje – je še rekla in izginila. Ni bilo časa, da bi jo vprašal, kako ji je ime. Bilo je aprila, leta 1945.

Žalostni dnevi meseca maja so Milanu prekrižali vse upe in načrte, ko je preko Ljubelja začel čudno pot, ki se je nehala v Vetrinju. V srcu je nosil s seboj obraz dekleta, ki mu ni vedel imena.

3 – Sobotni večeri in nedelje so dnevi v tednu, zaželjeni po dolgi enoličnosti delavnih dni, ko se človek sprostí in zaživi osvežujoči duh družbe, ki si jo sam izbere. Kdor ni nikoli okusil, kaj se čuti živeti daleč od rodnega kraja, ko se po dolgoletnem življenju v novem svetu začno prepletati v srcu, skoraj nezaznatno, stare in nove korenine, bo težko dojel bolečo razdvoje-

nost, ki začne počasi prevzemati našo bit. Zato so ti večeri in dnevi neka nujnost, da nam domača beseda in nasmeš rojaka nudita sok, potreben za oživiljanje korenin iz domačih krajev.

Zatopljen v premišljevanju, se je Milan zavedel zadnji trenutek, da se pelje v Slovenski dom. Hitro je skočil pokonci in prosil šoferja naj ustavi na prvi postaji. Veselo je stopil v dom in iskal Janeza med zasedenimi mizami. Zagledal ga je pri mizi ob oknu z Ireno, njegovo punco, in dekletom, ki je pa ni poznal. Približal se je k mizi in vljudno pozdravil.

„Dober večer, Irena in Janez; enako vam gospodična!“ Prijazno so mu odzdravili, nakar je Janez hitro vstal, da ju predstavi.

„Silva, to je Milan, moj stari prijatelj; Milan, to je pa Silva, Irenina sestrična. Prišla je iz Mendoze na kratek obisk v Buenos Aires. Vidita, kako je to enostavno, pa še bolelo ni nič!“

Vsi so se smejali svojevrstnemu predstavljanju. Janez je na hitro nalil kozarce, da sta Silva in Milan pila bratovščino in se tako malo bolj zblížala. Večer je potekal družbi v prijetnem kramljanju. Milan je imel polno vprašanj za Silvo, ki je z veseljem zadoščala njegovi radovednosti. Tako sta bila zatopljena v pogovor, da nista niti opazila začetek plesa! Pošteno sta se nasmejala, ko sta se tega zavedla. S plesišča sta ju z zanimanjem opazovala Irena in Janez, s skrito željo, da bi oba našla, kar že dolgo iščeta. Veselo mu je ustregla, ko jo je Milan prosil za ples. Potem sta se vrtela ob zvokih polk in valčkov, ko je Milan opazil, da je utrujena. Povabil jo je na vrt, da sta se nekoliko oddahnila na svežem zraku. Oba sta molčala. Mislila sta drug na drugega in na preživeli večer. Dobro se je počutila v njegovi družbi in tudi njemu je bila vseč njena odkritosrčnost. Lahna simpatija se je začela prebujati v njunih srcih; v molku sta čutila to povezanost.

„Se počutiš samo v Buenos Airesu?“ je vprašal on, da je pretrgal molk.

„Samo? Ne. Saj sem tudi komaj prišla.“ je odgovorila.

„Mogoče pa pogrešaš kakšnega Mendoščana?“ je smeje vprašal Milan.

„Ne. Ni nobenega Mendoščana. Vsaj zaenkrat še ne,“ mu je tudi ona z nasmehom odgovorila.

„Sicer pa ni nikjer rečeno, da mora biti Mendoščan, kdor bo imel srečo dobiti tole rožico,“ ji je malo podvornil on.

„V tem se strinjam s teboj. Tudi moj oče je šel doma iskat nevesto v sosednjo vas. Naj se zgodovina ponovi!“ je hitro odgovorila in njen iskren smeh je odmeval po vrtu; tudi Milan se je nasmejal njenemu odgovoru.

„Če pridem prihodnje poletje v Mendoza, te lahko obiščem?“

„Vedno boš dobrodošel,“ je jasno odgovorila in njene oči so se spojile z njegovimi v eno samo ljubezensko željo.

Pogosto se v podobnih trenutkih pojavi kak nezaželjen obisk; tudi njima se je isto zgodilo. Prihrumel je Janez in se delal sila zaskrbljenega. Začel je očitati Milanu, zakaj je odpeljal Silvo, ne da bi jih vprašal za dovoljenje; da sta bila precej zaskrbljena. Lahen nasmeh je izdal njegovo hudomušnost. Všeč mu je bilo, da sta se Milan in Silva na samem razgovorila, ker je imel rad oba. Pozna ura jih je silila, da so se poslovili. Ko je Milan držal Silvino roko, je na koncu še dodal – nasvidenje v Mendoza – , kar je bilo njej očitno všeč.

Na poti domov so mu krožile po glavi vse vrste misli. Spomin na Silvo je bil še svež. Všeč mu je bila; prikupnega značaja in zelo lepo dekle. Ona je bila Janezovo obljubljeno presenečenje, ko sta se srečala v mestu. Čeprav sta se pravkar poslovila, mu je njen obraz počasi bledel in se kot izgubljal v daljavi. Skušal ga je zadržati, a zastoj. Na njeno mesto pa se je počasi pojavljal v vsej jasnosti obraz nje, ki je bila za njega vse. Leta so tekla, a spomin nanjo, njen obraz, ga je imel kot ujetega v vrtincu in ga ni izpustil. Slutil je, da še živi, da hrepeni po njem in to medsebojno hrepenenje ju nevidno povezuje.

Ni verjel v slučajnosti; prav zato bi bilo krivično ubiti toliko upov, po toliki bolesti. Upanje, da bo našel ta obraz, mu je raslo ob spominu na njuno srečanje ob Vetrinjskem jezeru. Vsa tragedija tistih dni je bila na višku svojega razvoja. Neka otopenost, pomešana z obupno nemočjo, se je polastila vseh, ki so še ostali. Milan je pogosto zahajal k jezeru, na breg, kjer se je odpiral gozd. Nekega popoldne je mirno sedel ob mladem borovcu in leno opazoval par čolnov na jezeru in nekaj kopalcev pri malem, lesenem pomolu, kjer je bila voda nekoliko nižja. Počasi mu je pogled obšel razvlečeno grmičevje ob jezeru in se hipoma zapičil na rdeče kariranem suknjiču, ki je visel na grmiču. Sapa mu je zastala od presenečenja. Planil je pokonci in odprl usta, da bi poklical; a ni poznal nobenega imena. Drvel je ob spodnjem koncu jezera, kjer se breg stika z gozdom in obstal. Ni vedel, če sanja ali ima privide. Strah pred razočaranjem, da ne bi bila ona, mu je branil naprej. Vendar želja videti znano in drago osebo je bila močnejša. Skozi redko grmičevje se je jasno razločeval rdeče kariran suknjič. Zavil je okoli grma, skoraj neslišno, po mehki travi in obstal. Bila je ona! Sedela je v travi in bila zatopljena v knjigo. Pšenično rumeni lasje so ji padali po ramah in bleščali v popoldanskem soncu. Ni hotel spregovoriti. Ostal je za trenutek tih in užival ob pogledu na toliko lepoto.

„Pozdravljena, deklica brez imena,“ jo je nagovoril. Dvignila je oči in za trenutek osupnila.

„Pozdravljen. Tudi ti si tu?“ je zmedena od presenečenja odgovorila.

„Lahko prisedem?“ je vprašal Milan.

„Seveda! Še doma sem začela to knjigo, pa jo tu nadaljujem in Bog ve, kje jo bom prebrala do konca.“

„Prosim, najprej mi povej, kako ti je ime?“ je udarilo iz njega.

„Lenčka,“ je preprosto odgovorila.

„Lenčka... Lenčka; lepo ti pristojta. Všeč mi je. Jaz sem pa Milan.“

Podala sta si roke in ostala tako nekaj časa. Toplina njene roke in oči, ki so izražale njena čustva, so mu pustile v srcu neizbrisen pečat. Kod sladka melodija mu je zvenelo njeno ime. Ponavljaj bi ga kar naprej. Lenčka... Lenčka... Lenčka, je pritrkavalo v njegovem srcu.

„Povej mi, kje živiš, da te do sedaj nisem videl?“

„Za njivami, pri gozdu. Stric je šel nazaj, jaz sem pa pri neki družini iz našega kraja, na vozu. Ostala sem popolnoma sama!“ Redke solze, ki so ji še ostale, so drsele po lepem obrazu.

„Nič se ne boj! Imaš mene! Jaz bom pazil nate. Stanujem v tovarni in če le kaj potrebuješ, pridi k meni.“

„Hvala, Milan! Ne veš, kako boljše se počutim, ko si ti tukaj. Tako samo sem se počutila in strah me je bilo.“

Da bi jo spravil v boljšo voljo, je obudil spomine na njuno srečanja pred nunsko šolo v Ljubljani. Počasi je zaigral nasmeš na njenem obrazu in kot majhna lučka v temni noči, se je zopet upanje naselilo v njenem trpečem srcu.

Mračilo se je že, ko sta prišla do njenega stanovanja, to je bil seneni voz, prekrit s smrekovim lubjem!

4 - Jesen je bila zopet pred vrati. Stari jacarandá jo je nanzanjal Milanu s porumenelimi lističi prav pred nosom. Veter mu jih je včasih nanesel v sobo skozi odprto okno. Niso ga motili ti mali obiskovalci, ki so puščali prijeten vonj po jeseni. Tudi platane ob kanalu so ostajale žalostno gole in celo zorzal je polagoma prenehal s petjem. Še reka je postala bolj blatno rjava in se leno vlekla proti oceanu. Milana je privlačevala na nek skrivnosten način. Rad jo je opazoval s pomola in tudi spoštoval, kot vsi sosodje. Znala je spremeniti svoj mirno leni obraz v divje besnečega, kadar se ji je postavil po robu jugovzhodni veter. Rožljanje verig žerjava se je tudi nekam otožno

razlegalo po okolišu. Veter je raznašal pesek po cestah in ljudje so iskali toploto svojih domov. Puščoba se je naselila v obrežje; le črni biguá se je nemoteno potapljal v vodi in iskal vsakdanjo hrano.

Lahen jesenski dež je enakomerno padal po pločevinasti strehi in to šumljanje je prijalo Milanu. Pomirljivo je vplivalo nanj, medtem ko je bil zatopljen v branje nove knjige. Prižgal si je cigareto, globoko potegnil, se naslonil in počasi spuščal dim skozi usta. Med malimi vrtinci dima se mu je pogled ustavil na oknu. Lahen veter je zanašal na steklo redke kaplje, ki so, osvetljene od luči, bleščale. Prava podoba vodne gladine v dežju; kot na dan, ko sta z Lenčko sedela pod gosto smreko ob Vetrinjskem jezeru.

Snežno beli lokvanji so se svetlo odražali na mirni površini v deževno sivem jutru. Cveteli so daleč od obrežja, blizu skalnate stene, kot bi se bali človekove roke. Usodni dnevi so Milana in Lenčko še bolj povezali med seboj. Samota ni bila prijetna družba v tistih dneh. Domotožje ju je sililo k pogovoru o prijetnih trenutkih od doma; žalosti je bilo že preveč! Milan ni mogel odtegniti oči od belih cvetov. Lahno se je odmaknil od Lenčke, ji ogrnil svoj suknjič in izginil za grmovjem. Hitro se je slekel, skočil v jezero in plaval proti sklnati steni. Hotel ji je podariti beli lokvanj v znak ljubezni; a je bilo nevarno! Jezero je bilo globoko in hladno po treh dnevih brez sonca. On sam je zelo oslabel od nezadostne hrane. A gnala ga je neka nova sila, mu dajala moči, da je priplaval do njih, odtrgal enega najlepših, vtaknil steblo med zobe in se vrnil z zadnjimi močmi. Lenčka je zaskrbljeno opazovala njegovo drznost in se bala zanj. Oddahnila se je šele, ko se je pojavil zopet izza grmovja z velikim belim cvetom v roki. Sedel je nazaj k njej in počasi rekel:

„Lenči moja, rad te imam; od srca te imam rad! Nimam drugega, da bi ti podaril v znak ljubezni, kot ta lokvanjev cvet. Morda bo jutri že ovenel, ne vem. Le to ti obljubim, da bo moja ljubezen do tebe vedno tako sveža, kot je danes ta lokvanjev cvet.“ Nežno je prijel njen obraz in jo lahno poljubil na ustnice. Ni mogla govoriti. Rosne oči so same govorile o sreči, ki jo je njeno srce čutilo v teh trenutkih.

„Tudi jaz te imam rada, Milan! Tako prijetno in varno se počutim pri tebi!“ je globoko ganjena odgovorila in se še bolj privila k njemu. Nekaj časa sta brez besed sedela objeta in uživala tisto notranjo srečo, ki jo da samo zavest, ljubiti in biti ljubljen.

„Koliko sem mislil nate! Čez dan, ob večerih, dokler nisem končno zagledal tvoj rdeče karirani suknjič na grmu. Vedno sem

videl v mislih tvoj lepi obraz, te pšenične lase. Ne vem, kaj bi storil, če bi te izgubil.“

„Nič se ne boj, ker se te bom tako oklenila, da mi ne boš mogel uiti!“ je v smehu odgovorila in se nekoliko stresla. Milan je to opazil in jo prijel za roke. Bile so ledeno mrzle!

„Vstani, da te takoj spremim domov. S teboj ni nekaj v redu, ker se tresesh od mraza!“

„Nič hudega ni; le zebe me malo,“ je tresoče odgovorila.

Ogrnil jo je še s svojim suknjičem in jo odpeljal na voz s streho iz lubja. Zvečer, ko se je Milan vrnil, je bila že boljša; popila je vročega čaja, nekaj pojedla in se dobro pogrela.

Kot podobe iz sanj so se vračali spomini in se vrstili pred njegovimi očmi. Srečni in žalostni trenutki so se prepletali, boleli srce, ga spremljali in ni jim mogel uiti. Dež je ponehal in tudi svišč vetra je utihnil. Milan je ugasnil luč in legel v posteljo. V mehki blazini so utonile solze in bolečina, ki se je zajedla v dno srca.

5 - Milanovo neobičajno pogosto obiskovanje bara je Don Felipe že nekaj časa opazoval z zaskrbljenim obrazom. To ne obeta nič dobrega, si je mislil in opazoval naprej izza pulta redke goste pri mizah. Vsi so skrbno zapirali vrata, da so se obvarovali neprijetnosti zime, ki je že razsajala zunaj. Dež, veter, pesek in temni oblaki, nič dobrega ne obetajo, so rekli zaskrbljeni obrazi. Južni veter je počasi zavil proti jugovzhodu, se zapičil v reko in jo ni pustil proti morju. To jo je pobesnelo! Stopila je čez bregove in se začela plaziti ponoči kot kača po obrežju in se proti jutru potegnila spet nazaj v strugo.

Male luže po cestah, po večini netlakovanih, so bile očitni sledovi nočne obiskovalke, ki ni čutila usmiljenja niti do preprostih ljudi. Bil je znak groznje, na žalost že zelo poznan. Dva dni za tem je veter počival; a nizki temno sivi oblaki se niso premaknili. Preplah se je še bolj razširil. Ljudje so začeli dvigati stvari na mize in na zasilne odre, da bi tako vsaj nekaj rešili pred najhujšim. In je prišlo! Ponoči je jugovzhodnik začel rohneti kot pobesneta žival in potiskati reko nazaj. Milan je še lahko prišel do doma; s čevlji pod pazduho in vodo do kolen. Medtem, ko je Don Felipe v baru postavljaj stvari na pult in mize, sta Milan in doña Rosa hitela z dviganjem v njenem stanovanju. Nekaj stvari sta odnesla radi varnosti na teraso v njegovo sobo.

Veter je divje žvižgal, odnašal poslednje liste z dreves in lomil veje. Voda je naraščala vsako minuto in strah pred nevarnostjo je povezal ljudi, da so si pomagali med seboj. Kriča-

nje otrok in klici na pomoč so se mešali med seboj. Stara, na pol suha akacija se je podrla in obenem pretrgala žico. Tema je zajela ves okoliš; le žepne baterije so metale svoje ozke žarke luči po vodi. Strah je polagoma prešel in neka divje kljubovalna sila se je polastila vseh, da so se zagrizli, dokler niso bili vsi v varnem zavetju pred viharjem.

Milan se je izmučen in ves premočen vrnil v sobo na terasi. Sesedel se je na stol, zaprl oči in poslušal veter, ki je žvižgal enakomerno ob robu pločevinaste strehe. Naenkrat se je čul pok prelomljene veje pred oknom, ki je treščila pri padcu ob okno in razbila šipo. V Milanu je zavrelo! Planil je k razbitemu oknu, dvignil pesti in tulil v noč:

„Le divjaj in razbijaj! Ubij me, če ti je všeč! Oropal si me vsega v življenju. Pustil si me praznih rok in mi opeharil srce za ljubezen, za njo, ki mi je bila vse na tem svetu. Ne muči me več, ampak končaj že enkrat z menoj.“

Vse, kar se je Milanu nabiralo že dolgo časa, je izbruhnilo iz njega v tej viharjni noči. Duša, polna brazgotin, se je nekoliko pomirila. Kot po dežju zasije sonce, tako je po nevihti zopet zavladal mir v obrečju. Voda je zapustila domove in odnesla s seboj škodo, ki jo je povzročilo neurje. Potegnila se je skoraj neslišno v svojo strugo in mirno nadaljevala počasno pot v ocean. Srebrna reka v jasni noči s polno luno. Čudovita lepota! Blesketajoča, kot posuta s srebrniki. Občudovana in zasovražena obenem, je znala vzbuditi v človeku polno občutkov.

Milan je stal na običajni skali pomola in lovil ribe. Trdno je držal ribiško palico in malomarno opazoval, če bo prišla kakšna riba. Ni mu bilo za ribe, saj jih niti jesti ni maral; všeč mu je bilo to razvedrilo, ker je lahko v mislih mirno potoval s tokom reke. Ladje, naložene, da so komaj gledale iz vode. Večno gibanje, potovanje, novi kraji; a tudi ločitev! Na žalost je to sam občutil v življenju in večkrat preklel zlobno pripravljene dogodke v Vetrinju, ko so svetovni trgovci razpršili ostank te grozne prevare, kot navaden tovor po različnih taboriščih. Ločili so ga od Lenčke! Poslali so ga v taborišče v Lienzu, njo pa daleč proč v neki kraj težkega imena. Več mesecev je preteklo, preden se mu je posrečilo dobiti zvezo z njo. Potem je le prišlo njeno prvo pisemce; kakšna sreča in zadovoljstvo! – Počasi je začel opazati v naslednjih pismih, kako je padala v žalost; skoraj v obup! V zadnjem pismu je še, kot mimogrede, napisala, da se počuti nekoliko slabo. To ga je začelo skrbeti in postajal je nemiren. Ko ni več zdržal te negotovosti, je neko jutro zmetal nekaj stvari v torbo in jo popihal iz taborišča na železniško postajo. Dobro, da je imel nekaj mark, ki so mu



omogočile prispeti drugi dan v taborišče, kjer je bila Lenčka. A nje ni bilo! Pred tednom dni so jo morali na hitro odpeljati v bolnico; to so mu povedali v taborišču. Ko je poizvedoval na upravi bolnice, so ga sumljivo gledali, oblečenega v stare, napol vojaške cape. Odgovorili so mu, da tu ni nobene Lenčke Dolinar. To ga je razkačilo! Dvignil je glas! Začeli so mu groziti s policijo in to ga je prisililo, da je moral hitro zapustiti bolnico. S potlačenim besom in občutkom nemoči, se je vrnil nazaj v Lienz. Kot zakleto; ni bilo sledu za njo!

In sedaj, po tolikih letih iskanja, je edina sled rdeče kari-rani suknjič. Išče ga vsak dan, ko hodi po Buenos Airesu. na vožnji, na postajah, v domovih. Neko skrito upanje še tli v zad-njem kotičku srca in mu daje voljo do življenja.

6 - Jesen je utonila v zimo in ta se je spet umaknila pomladi. Narava je nemoteno spreminjala barve letnih časov in notranje razpoloženje ljudi. V tej raznoličnosti je čas nezaznatno bežal, kot bi hotel vzeti ljudem občutek minulega. Milan je spoznal, da so se mu leta hitro izmuznila. Kadar je srce polno upov in skritih želja, ne šteje mesece, ne leta; vse je povzeto v eno samo besedo - hrepenenje.

Nekaj se je spremenilo v njem. Mračno resen obraz je izginil. Bolno samotarjenje mu je tudi postalo neznosno. Narava se je prebujala z nezadržno silo pomladi in to ga je sililo ven, v prostost. Niti trenutek dvoma ni bilo v njem, ko mu je šef pisarne ponudil drugo mesto v podjetju. Vesel je bil, da nobeden od njegovih souradnikov ni hotel sprejeti dela izterjevalca zao-stalih plačnikov. Ne samo, da ni bilo prijetno delo, ampak tudi vsako tako potovanje je včasih trajalo dva do tri tedne. Daleč od doma in vsakdanje udobnosti. In to so bili tisti srečni vzroki, da so končno tudi njemu ponudili to mesto; ker ga nihče ni ma-ral! Milan je kar žvižgal od veselja in notranjega zadovoljstva v zavesti, da se bo le rešil zasovraženih pisarniških sten. In, da ne bo več gledal šefovega suhoparnega obraza. Doma sta se celo doña Rosa in don Felipe veselila z njim, čeprav sta se zavedala, da ga bosta pogrešala; posebno ko so pogosto skupaj pili nepo-grešljivi mate!

V nekaj dneh se je Milan seznanil podrobno s seznamom dolžnikov, katere bo moral obiskati, in tudi s starim Fordom, bodočim zvestim spremljevalcem. Končno je le prišel dan, ko je spravil v kovček nekaj potrebnih stvari, se vsedel za volan in jo ubraj po državni cesti 3 (tri), proti Las Flores. Mislil je na uspeh te prve vožnje! Kakšen bo? Zadovoljiv?

Sočasno so na mali kmetiji blizu Šmarjete na Koroškem sedeli za mizo po obedu in kramljali; starejši zakonski par in mlada, mestno oblečena gospodična. Bila je nedelja popoldne, v zgodnji jeseni. Obrazi so bili resni, skoraj žalostni, kar je bila posledica teme pogovora.

„Lenčka, si dobro premislila, kaj pomeni, storiti ta korak?“ se je oglasila gospodinja, da je pretrgala morečo tišino.

„Tetka, ne prenesem več te negotovosti v življenju. Milana imam rada in hrepenim po njem,“ je odgovorila in se zagledala skozi okno.

„Vendar je preteklo že nekaj let; morda je že pozabil nate,“ je dodal gospodar, ki se do sedaj ni hotel vmešavati v ta kočljivi problem.

„Srce mi pravi, da me tudi on išče, in sem trdno prepričana, da se bova našla. Vsak večer molim k brezjanski Mariji za pomoč in sem prepričana, da me bo uslišala,“ je prepričljivo odgovorila Lenčka, medtem, ko so ji solze drsele po nežnih licih.

„Vsaj to nama obljubi, da se boš vrnila, če ga ne boš našla. Sama dobro veš, da te imava rada, kot bi bila najina hčerka,“ je proseče vztrajala dobrosrčna gospodinja.

„Tetka, to vama prav rada obljubim!“ je bil njen odločen odgovor.

Na obrazu obeh se je bralo zadovoljstvo ob njenem odgovoru. Ni pozabila: ko je v bolnici ležala sama težko bolna, sta jo vzela k sebi, skrbeli zanjo in ji omogočila, da je postala bolničarka. Vsega tega se je Lenčka dobro zavedala! In tudi, da ji bo težko zapustiti dvoje koroških src in prelepo pokrajino, podaljšek domovine tostran Karavank. Znano ji je bilo, da so taboriščnike razselili po vseh koncih sveta. A neka podzavestna sila jo je vlekla v Argentino, kjer je bila prepričana, da bo našla svojega Milana. Rdeče karirani suknjič je bil skrbno spravljen v kovčku.

7 – Sedeč za volanom je Milan mislil na pretekle mesece v tem novem delu in na kilometre, ki so ostajali za njim. Zadovoljno se je nasmehnil ob spominu na razumljive dvome, ko se je odpravljal na prvo vožnjo. Seveda ni bilo vse tako rožnato; vendar je tisto izkušnjo dobro preстал. Zadnjikrat, ko je bil v centrali podjetja, mu je šef celo čestital k uspešnemu delu.

Na vse mogoče stvari je mislil, ko je zapustil kraj Tapalqué in jo ubiral proti mestu Azul. Soba v hotelu je bila že rezervirana iz službe in tudi navodila za prihodnji teden so ga čakala v hotelu. Zato se mu ni prav nič mudilo, čeprav je bilo že poz-

no popoldne; drugi dan je bila namreč sobota. Zadnji trenutek je zavil z državne ceste na stransko deželno, ki ga je peljala prav v središče mesta Azul. Že v hotelu je hitro slekel vse prepoteno, kar je imel na sebi, potem pa stal pod mlačno prho, dokler ga ni zapustila vsa utrujenost od dolge poti in vročine. Nato se je vlegel na sveže rjuhe in užival to udobje, dokler ni začutil lakote. Hitro se je oblekel in zavil v že poznano mu restavracijo „Caballito blanco“. S pogledom je iskal kak znan obraz, pa na žalost ni bilo nobenega. Naravna miroljubnost podeželskih ljudi je pripomogla, da se je Milan začel polagoma otresati nerove, značilnosti prebivalcev velikih mest. Naučil se je zopet posvetiti vsaki stvari potreben čas. Prej razdražljiv, če ni bil hitro postrežen, se je kmalu prilagodil tej umirjenosti. Po večerji je zavil malo po centru mesta, ki mu je bilo posebno pri srcu. A kmalu ga je začel zmagovati zaspanec. Zato je zavil proti hotelu in se spravil spat; drugi dan je hotel preživeti na lepem kopališču tega mesta.

Milan, samostojnega značaja, ni občutil samote v svojem delu in na potovanjih. Vendar, ko je na kopališču opazoval mlade pare, takrat je tudi on občutil, da je neka samota, ki je čez dan nadležna in postane ob večerih celo boleča. Leta so se mu počasi in brez usmiljenja nabirala kot jagode na vrvcici in začutil je nekak hlad, ki ga je spreletel po hrbtu, ko je spoznal svoj žalostni položaj. Biti sam, ko je nekdo še mlad, poln upov, načrtov za bodočnost in samozavesti ne pomeni dosti, ker smo prepričani, da nam čas preostaja. Zavest, da smo v najlepših letih, nam zamegli hitenje časa mimo nas. A neko jutro odkrijemo v ogledalu naš resničen obraz; ohlapno zguban, motnih oči in napol osiveli. Na poti življenja so ostali upi in samozavest. Žalostna resničnost nas je zajela v svoj objem, samota edina družba, ki nam je ostala.

Otroško kričanje ga je vrnilo v realnost. Umaknil se je v senco platan, ki obkrožajo velik bazen, skozi katerega teče mala reka. Dnevi med tednom so mu vedno potekali hitro. Vožnje, različni kraji, zviti dolžniki, vse vrste hoteli in kolegi, le za premišljanje ni bilo časa. Zvečer je padel v posteljo in od utrujenosti takoj zaspal. A sedaj je imel dva dni samo zase; za počitek in urejevanje svojih misli.

Azul je čarobno lep v poletnih nočeh. Bujen park pred katedralo, zavil v opojen vonj raznovrstnega cvetja, vabi, da se priložnostni obiskovalec zadrži nekaj časa v njem. Kaj imajo v sebi tihi večeri, da vzbujajo v nas otožno mehko in hrepenenje po ljubezni? Samotni večeri, ki mučijo srce, želje se prebujajo in neka opojna vročica nas prevzame. Misli se zapletajo,

v nas se nekaj trga, dokler polagoma ne preide. Srce se čuti olajšano. Milan je imel strah pred temi večeri, ker so mu spomini na Lenčko oživelii do bolečin.

Življenje je polno presenečenj, skrivnih in neverjetnih poti, nevidnih sil, ki nas vztrajno in na različne načine peljejo do svojevrstnih ciljev. Na te in tem podobne stvari je mislila Lenčka, ko se je vračala iz argentinskega konzulata na Koroškem. Pogledala je skozi okno avtobusa in veselo ugotovila, da je nehala snežiti. Še malo in za naslednjim ovinkom se je prikazala šmarjeta. Avtobus je zapeljal na postajo pred gostilno, kjer je izstopila. Pobrala je ročno torbo in zavila proti mali kmetiji, ki je bila že nekaj let njen drugi dom. Obraz ji je izžareval zadovoljstvo, kar se je opazilo tudi po hitri hoji. Čutila je nujno potrebo, povedati teti in stricu veliko zadovoljstvo, ki je prevzemalo njeno srce.

Prve luči so se že prižgale po okolišu, ko je stopila v hišo. Stric je sedel v dnevni sobi z Mohorjevim koledarjem v roki in kadir pipo. Iz kuhinje je pa prihajal zapeljiv duh po večerji, pomešan z značilnim ropotom krožnikov in posode.

„Dober večer, stric; dober večer, tetka!“ je povedala v eni sapi. Oba sta ji prijazno odgovorila, a z nekoliko pustim obrazom, ker jima pač ni bilo všeč, da ju bo zapustila, čeprav sta ji želela vso srečo v življenju.

„Ne držita se tako kislo, ampak bodita vesela z menoj. Danes sem imela veliko srečo, kar je gotovo sad mojih molitev. Na argentinskem konzulatu so mi rekli, da je moja bolničarska diploma veljavna; to je prva vesela novica. Druga je pa ta...“ besede so ji vrele iz ust, da sta ji komaj sledila. Na konzulatu se je srečala namreč s starim ruskim doktorjem emigrantom, ki ga je spoznala, ko je ležala v bolnici težko bolna. On in njegova žena sta bila tudi namenjena odpotovati v Argentino; pa so se dogovorili, da bodo potovali skupaj. Sam konzul je šel doktorju zelo na roko in mu je dal celo priporočilno pismo za svojega brata, ki je bil župan malega podeželskega kraja v provinci Buenos Aires. Opozoril ga je tudi, da bo lahko vršil svoj poklic naprej, samo gotove kilometre izven mesta Buenos Airesa. In to vsaj tri leta! Da v notranjosti države primanjkujejo zdravniki, ker nočejo zapustiti večjih udobnosti, ki jih nudi velemesto. In še in še, dokler ni zadonel iz kuhinje glas gospodinje.

„Večerja se bo shladila, gospodična bolničarka, in to ne bo zdravo za naše želodce! Hitro pripravi mizo, prosim!“

Na mah je bilo vse pripravljeno. Je bil pač glas gospodinje! Po večerji so še dolgo kramljali, dokler ni ugasnila zadnja luč v šmarjeti; njihova. Še v trdnem spancu je Lenčka ohranila la-

hen nasmeh notranje sreče. Pod blazino jo je spremljal v njenih sanjah, v svilnati škatljici, posušen lokvanjev cvet!

8 – Dolge kilometre različnih cest je puščal Milan za seboj. Sonce in mraz, dež in veter, so bili njegovi spremljevalci križem prostrane pampe. In sredi te nepregledno zelene ravnine, posejane z živino vseh vrst in barv, stoji, kot stari očak, mogočen ombú; zavetišče in zatočišče za človeka in živali pred žgočim soncem in neprijetno ploho. Kot razprostira dobrohotni oče svoje roke, tako ombú steza daleč naokrog svoje košate veje, da bi nudil čim več strehe tistim, ki jo potrebujejo. Milana je vedno vleklo na jug, kamor je bil pravkar namenjen. Posebno, ko je zorelo žito; nepopisna lepota. Zlato morje, kamor seže pogled. In ko ga veter pampero malo potrese, začne čudovito valovanje do širnega obzorja.

Milan je že nekaj časa sedel udobno v travi ob cesti in pil osvežujoči mate. Senca in prijeten vonj visokih evkaliptov so mu nudili zaželjen oddih po dolgi vožnji v popoldanski vročini. Ko je malomarno pospravljal pribor za mate v majhen lesen kovček, se mu je pogled ustavil na temnih oblakih, ki so se nevarno širili s severa. To mu ni bilo všeč. Pot ga je nesla namreč v Puán, približno eno uro vožnje po zemlji, če je pot suha. Druga zadeva je, če dežuje! Zato je hitro zmetal vse v avto in pognal po asfaltu do stranske neasfaltirane ceste, ki je peljala v Puán. Opazil je, da je bila zemlja pred kratkim zravnana in ker ni bilo večjih lukenj, je zvišal brzino. Vrtinec prahu je puščal za seboj in sredi poti so se pojavile na šipi avtomobila prve deževne kaplje. Vedno bolj gosto so padale in vedno manj prahu je puščal za seboj. Ko mu je manjkalo še par kilometrov do Puána, je začelo liti kot iz škafa. Moral je znižati brzino, ker je avto začel že nevarno drseti po mastni zemlji. Še malo in že je peljal na asfaltirano cesto v Puánu. Ustavil je pred veliko trgovino – Ramos Generales – in po vsej napetosti te kratke, a mučne vožnje po drseči poti, mu je iz srca prišel iskren: hvala Bogu!

Hotela v tem kraju ni bilo; le preprosti penzion z nekaj sobami, je bil edini kraj za prenočiti. Pustil je popotno torbo v sobi in jo mahnil v gostilno, kjer je dobil znanca, trgovskega potnika. Večkrat sta že skupaj prenočila v istih krajih. Diego, tako mu je bilo ime, je bil dober fant in Milan ga je zelo cenil. Takoj je povabil Milana, naj prisede, in med pogovorom o delu, vremenu in Diegovi družinici, jima je potekel čas. Za delati družčino ščurkom v penzionu, je bilo še prezgodaj. Na žalost jih ni manjkalo v malih podeželskih hotelih in penzionih. In večeri v teh malih krajih; kako pusti in neskončno dolgi so bili.

Kino je bil odprt samo v soboto in nedeljo. Edino razvedrilo so bile karte in pijača. Kadar je deževalo po več dni, so bili ujeti v pravo past; do asfalta se ni dalo priti. Marsikateri nestrpnež je ostal v blatu in so ga potem, ko je dež prenehal, vlekli ven s traktorji.

Ko so bili vsi dovolj okajeni od pijače in prežeti od cigaretnega dima, so se spravili spat. Na ščurke se ni nihče več spomnil.

V bližnjem kraju Pigüe, je drevje že drugič izgubljalo svoje listje, odkar je prišla Lenčka v družbi dr. Ivanova in njene žene. Brat argentinskega konzula na Koroškem je vse tri lepo sprejel v malem, a popolnoma novem sanatoriju tega podeželskega kraja. Vsi ljudje so bili veseli, da bodo imeli stalnega zdravnika. Prej jih je obiskal samo dvakrat na teden; seveda, če ni deževalo.

Naslonjena na okno, v prijetno urejeni sobi, je Lenčka imela uprte oči v valovito pokrajino in večje hribe v daljavi. Bila ji je resnično všeč. Slovo od strica in tete je že ostalo za njo. Šmarjeta je bila daleč, a globoko zakoreninjena v njenem srcu. Vse njene misli in sile so bile posvečene iskanju ljubega Milana. Bila je dekle, ki je znala ljubiti in ostati zvesta do konca tistemu, ki mu je dala svoje srce. Ni manjkalo fantov, sinov bogatih posestnikov, ki so gledali za njo in skušali osvojiti lepo bolničarko. A njeno srce je že pripadalo drugemu. Na vse načine je poizvedovala, pregledavala časopise do potankosti, da bi našla kako sled za taboriščniki. Slučaj jo je seznanil z zastopnikom dveh laboratorijev, ki je obiskal vsak mesec njih sanatorij in jih seznanjal z novimi zdravili. Včasih je študiral medicino, a je po dveh letih pustil študije, kar mu je pa le služilo za ta poklic. V enem izmed laboratorijev je bil nadzornik skladišča mož, ki je bil doma blizu Trsta in ni imel italijanskega imena. Obljubil je Lenčki, da, ko se zastopnik prihodnjič vrne, ji bo poizvedel stvari, ki so jo najbolj zanimale. A se je stvar radi slabega spomina tega zastopnika zavlekla več mesecev, dokler ji ni končno prinesel napisana na končku papirja dva naslova, kjer da se shajajo Slovenci v Buenos Airesu. Začuden je gledal, ko je opazil njene rosne oči; ni mogel razumeti, kaj vse pomenita dva, za njega nepomembna naslova.

Upi in hrepenenja tolikih let, hranjeni v nežnem srcu, so nenadoma oživeli. Srce, ki je ljubilo in ostalo zvesto, je začutilo vsaj malo toplote sonca, ki je pokukalo skozi sive oblake otožnosti.

9 - Ves Puán je bil zjutraj zavit v gosto meglo. Dež je šele proti jutru prenehal in poti so bile razrahljane od tolike vode,

da je bilo neumno misliti na odhod. Po nekaj metrih bi avtomobil obtičal v blatu, ne bi mogel ne naprej, ne nazaj. Že večkrat se mu je pripetilo, da je moral po več dni čakati lepšega vremena in da se je osušila zemlja. Prav sedaj se je nahajal v istem položaju. Neki stari gaucho mu je nekoč rekel: Bog je zmočil, Bog bo tudi posušil! Lahko njemu, si je mislil Milan, ko se mu nikamor ne mudi; ali pa zajaha konja, ki sigurno ne bo obtičal v blatu. Razkačen je gledal omeščano zemljo. Zaklel je od jeze, odšel v majhen bar in si naročil kavo s konjakom. Žal mu je bilo, da ni ostal dalj časa v postelji. Čutil je utrujenost po skoraj enem mesecu vožnje in željo prespati se na lastni postelji v obrečnem penzionu „El Tango“. Začel je pogrešati prijatelje iz slovenskih domov in domačo govorico. Spomnil se je na trgovca, ki bi ga moral že obiskati, in polastila se ga je jeza. Hitro je plačal in odšel v penzion po papirje, da uredi račune z njim. Ko se je predstavil in povedal vzrok obiska, se trgovec ni prav nič obotavljal, ampak je takoj napisal ček za dolgovano vsoto. Ko bi Milan videl svoj obraz v trenutku, ko je stopil v trgovino, bi razumel trgovčevo prijaznost do njega.

Popoldne je začel vleči veter z juga. Milan je šel zopet poskušat s čevlji, koliko se je že osušilo. Medtem je prišel tudi Diego in po kratkem ogledu se je odločil, da jo drugo jutro, pobriše, če le ponoči ne bo deževalo. Doma ga je pričakovala žena z otroci. Opazil je Milana, ki se je vračal po že nekoliko osušeni poti, podobni kolovozu. Po kratkem pomenku sta se zedinila, da skupaj odpotujeta zgodaj zjutraj. Zadnjo „inšpekcijsko“ terena sta naredila po večerji. Nebo je bilo napol jasno in veter je še vztrajno vlekel z juga. Oba sta se zavedala, da je skoraj štirideset dolgih kilometrov mehke zemlje, blata in skritih lukenj. A bila sta odločena in brez pomislekov! Zavedala sta se tudi, da se lahko zaneseta drug na drugega. Imela sta dobre avtomobile in na to sta se zanašala, ko sta ugasnila luč in zaspala.

Zjutraj sta pustila, da so se motorji dobro segreti, si želela srečno pot in odpeljala. Spredej je vozil Diego. Imel je lažji avto in več izkušenj na blatnih poteh. Prevozila sta eno tretjino poti brez večjih neprilik, kar jima je vtilo še več poguma. A pot se je naenkrat poslabšala. Teren se je začel nižati v malo dolinico, kjer so male in večje luže skrivale pod površjem nevarne kotanje. V eno takih kotanj je zapeljal Diego in obtičal globoko v blatu. Milan ga je navezal z jekleno žico na svoj avtomobil in počasi izvlekel iz neprijetnega položaja na tršo pot. Do kolen in komolcev sta bila blatna, kot avtomobila do strehe ošpricana. Ko sta spoznala svoje žalostno stanje, sta se kljub

utrujenosti nasmejala od srea. Nekoliko sta se očistila blata v kalnih lužah in nadaljevala pot. Nista prevozila še dobrih pet kilometrov, ko je Milanu začel avtomobil polzeti po mastni zemlji in ostal prekrižan na poti. Stopil je z avtomobila v blato, klel po slovensko, Diego po argentinsko in skupaj sta vezala, vlekla in končno spravila avto v pravo smer. Sreča, da je bil najhujši del poti zadaj. Ko sta v daljavi zagledala tovornjake, ki so drveli po državni cesti števil. 33, sta vedela, da bosta srečno dospela. Še malo in sta ustavila ob asfaltirani cesti, blatna, izmučena, a sama nase ponosna. Potekle so tri ure, odkar sta zapustila Puán. Dve uri več, kot po suhi zemlji.

Odpeljala sta proti večjemu križišču z bencinsko postajo, kjer sta pustila avtomobile, da jih očistijo. Sama sta tudi stopila v kopalnico, da se osnažita in preoblečeta. Ko se je lakota oglasila, sta zavila v bližnji restavrant, da sta se okrepčala in nekoliko odpočila po naporni vožnji. Ko sta po kosilu mirno kadila in pila kavo, se naenkrat Diego zdrzne in pogleda na uro. Bila je dve popoldne. Hitro se je dvignil, vzel torbo, dal Milanu roko za slovo in zahvalo za spremstvo ter odšel. Milan ga je spremljal do vrat, gledal, ko je odpeljal, in mu pomahal z roko, preden se je zgubil za ovinkom.

Vrnil se je k mizi, naročil še eno kavo in prižgal cigareto. Razumel je, da se je Diegu tako mudilo domov! Tam ga je čakala žena in otroci. Imel je družino. Zavidal ga je, ko je ob tem spoznal svoje samsko životarjenje. Ni imel nikogar, ki bi ga pričakoval z ljubeznijo. Imeti dom. Smisel življenja in vsakdanjega truda.

Vražje prazno životarjenje, je godel sam pri sebi, ko je zapustil restacracijo in zavil na bencinsko postajo. Sedel je v avtomobil in se odpeljal proti Coronel Suárez. Nikamor se mu ni mudilo. Prihodnji dan je bila nedelja; zopet se bo dolgočasil do ponedeljka. In potem spet terjanje in terjanje. Utrudljiva enoličnost.

Naenkrat ga je spreletel mraz. Zagledal je avtomobil, ki se mu je prekrižal na cesti, a nasproti je prihajal težak tovornjak. Hitro je z vso silo obrnil volan na desno in utonil v temo nezavesti. Milana so okrvavljenega in v nezavesti potegnili iz avtomobila, ki se je obrnil okrog in obtičal v cestnem jarku. Najbližja bolnica je bila v Pigüe in tja so ga hitro odpeljali.

10 - V preprostem, a dobro opremljenem sanatoriju, že precej časa ni bilo toliko mrzličnega letanja. Odkar so pripeljali ranjenca avtomobilske nesreče, so hiteli sem in tja, posebno še, ker bolnik ni bil domačin. Milana so skrbno pregledali, mu povili



potolčeno glavo in krvaveči obraz prelepili z obliži, tako da ga ni bilo mogoče spoznati.

Mladi dr. Fornes, sodelavec dr. Ivanova, je končal s svojim zadnjim pregledom in naročil bolničarki skrbno paziti na pacienta. V upravi sanatorija je policija že pustila vse potrebne podatke o ponesrečencu, da so ga lahko registrirali in pripravili bolniški list. Milan je bil v nekaki omotici brez moči, da bi reagiral. Misli so mu začele počasi delovati. Imel je občutek, da je šel vlak preko njega. A polagoma se mu je le začelo jasni v glavi; spraševal se je, kje se nahaja? Skušal je odpreti oči, pa se mu ni posrečilo. Čutil je ogromno težo, ki mu je to onemogočala. Začel je razločevati glasove in v nosu je zaznal duh po zdravih. Končno je spoznal, da je v bolnici in to radi avtomobilske nesreče. Več ni zmožal dojeti, ker je zaspal od utrujenosti.

Popoldanska dežurna služba bolničarke Rosane je skoraj potekla. Nestrpno je čakala kolegico Lenčko, da jo zamenja; zunaj namreč jo je čakal zaročenec, da jo odpelje domov. Čim je Lenčka stopila v upravni prostor, jo je Rosana hitro seznanila z novicami in odšla. Lenčka je ostala mirna; večina bolnikov je bilo lažjih, razen ponesrečenca, ki je bil sam v sobi in na katerega je bilo treba malo bolj pogledati. Razen porezanega obraza od razbite šipe in potolčene glave, ni bilo, po zdravnikovem mnenju, drugih vidnih poškodb. Moral pa bo ostati nekaj časa v sanatoriju radi mogočih notranjih poškodb.

Ob treh zjutraj se je Milan prebudil in skušal pogledati. Skozi priprte trepalnice je videl samo napol jasne stvari. Soba sama je bila malo razsvetljena, kot je pač navada v sanatoriju. Bil je žejen, zato je poklical bolničarko. Prišla je hitro in ga vljudno vprašala, kako se počuti in kaj želi. Prosil je samo malo vode. Dvignila mu je glavo in približala kozarec k ustom, ki so bile poleg oči edini deli obraza, ki niso bili pokriti z belo obvezo. Ko je bila nagnjena k njemu in medtem ko je pil vodo, je opazil svetle lase bolničarke, osvetljene od male luči pri zglavju.

„Želite še kaj, gospod?“ ga je vprašala, ko mu je položila glavo nazaj na blazino.

„Hvala lepa, gospodična!“ je odgovoril in gledal za njo, ko je odhajala. Čez trenutek se je vrnila z injekcijo v roki in mu rekla, da je po zdravnikovem navodilu za boljši počitek. Prižgala je še eno luč in ga prosila, naj se obrne postrani. V trenutku, ko je prižgala luč, je za hip videl njen obraz. Leden srh ga je spreletel po celem telesu od presenečenja, ko je zagledal tako znan obraz. Zaboda igle sploh ni občutil! Zavedel se je šele, ko je ugasnila luč, mu želela dober počitek in odšla. Ni vedel ali

sanja ali so posledice udarca na glavi. Polaščalo se ga je neko notranje razburjenje, ki je polagoma prešlo, ko ga je učinek injekcije pogreznil v globok spanec.

Jutranji vrvež v sanatoriju je dobil Milana sedečega v postelji, popolnoma jasne glave in brez večjih bolečin. V spominu mu je ostal nekoliko nejasen obraz nočne bolničarke; zato je skozi priprta vrata opazoval, če bo prišla slučajno mimo. Bolničarka Rosana mu je v pogovoru omenila uro, ko bo zamenjana zvečer, in to čakanje se mu je zdelo vedno bolj mučno. Minute so se vlekale do obupa počasi! Pogledal je na uro. Manjkalo je samo še deset minut. Nekaj strahu podobnega ga je prevzelo; strah pred odkritjem nečesa, po čemer je že leta hrepenel in je pomenilo zanj neizmerno srečo. Vrata so se odprla in prijazna Rosana se je poslovila do prihodnjega dne. Milan je vljudno odzdravil in ji rekel, da se počuti zelo dobro med tako lepimi bolničarkami. V trenutku, ko je priprla vrata, je jasno opazil rdeče kariran suknjič, ki je šinil mimo. Ni bilo dvoma! Lenčka je, moja Lenčka! Hotel je zatuliti ob tem spoznanju, si strgati obveze z obraza, da bi ga spoznala; a neka temna slutnja se mu je vrinila v misli.

Me ima še rada? In če je poročena? Nemogoče! Zakaj je ohranila rdeče kariran suknjič? Obljubila je, da ga bo ohranila, če naju ločijo razmere. Da bo nekak viden klic v vrvežu življenja.

Bolničarka svetlih las je stopila v upravni oddelek in dobila od Rosane, preden je odšla, vse potrebne informacije o bolnikih. Skoraj ni bilo sprememb od prejšnjega dne; celo ranjenec težkega imena je bil veliko boljši. Lenčka je mirno pregledovala zdravnikova navodila, a se ni mogla iznebiti opazke: ranjenec težkega imena. Poiskala je v kartoteki ime bolnika sobe št. 5: Milan Bohinc, ji je treščilo v oči. Zavrtelo se ji je in gotovo bi se sesedla, če ne bi sedela. Moči so jo zapustile in tako je ostala nekaj časa. Zvonilo je že dalj časa. Mehanično je prijela telefon. Nič. Hitro se je ozrla, če kliče kak bolnik; prižgana je bila št. 3. Iz trenutne ohromelosti jo je zvonec vrnil v realnost. Hitro je stekla k bolniku in mu izpolnila željo. Ko je sedela zopet za mizo, se je skušala pomiriti in trezno pomisliti na to nepričakovano odkritje.

Kdor v življenju ni doživel podoben križev pot ljubezni, bo težko dojel, kaj se je dogajalo v Lenčkinem srcu. Sama v iskanju njega, ki mu je dala svojo ljubezen nekoč ob Vetrinjskem jezeru.

Milan in Lenčka, oba sta imela nezadržno željo objeti drug drugega od sreče, a sta spoznala, da so ju leta ločitve spreme-

nila, in bogve, kako so različne okoliščine vplivale na njuna čustva. Veliki dvomi nas vedno mučijo, ko se skoraj z eno roko dotikamo velike sreče. Po letih tavanja in iskanja se nam zdi kaj kot privid, namenjen drugim, ne nam.

Življenje, ki tke vsakemu svojo pot, ju je po letih približalo na pretresljiv način. Samo en korak je bilo treba narediti do resnice. Strah in tesnoba, ki sta ju prevzela v teh trenutkih, je bila počasna muka dveh razbolelih src.

11 – Prvi večerni obhod bolnikov je bil pri kraju. Lepi svetlo-lasi bolničarki je ostala nazadnje samo še soba števil. 5, bolnik „težkega imena“. Ko je beležila obhod v knjigo, je zazvonilo; bil je Milan! Čutila je, da jo sedaj obliva vročina, potem spet trese mraz in da ji lica žare. Vzela je zdravila zanj in zbrala vse moči, da ne bi izdala notranje razburjenosti. Beseda ji ni šla iz ust, ko je stopila v sobo. Ni vedela, ali bi pozdravila po slovensko ali po špansko. Milan je opazil njeno trenutno zadrego in jo prehitel.

„Dober večer Lenčka.“ je pozdravil prijazno po domače in imel oči uprte v njene.

„Buenas... Dober večer, Milan,“ mu je odgovorila in položila zdravila na nočno omarico.

„Vedno se srečava v čudnih okoliščinah; se ti ne zdi?“ je rekel on.

„Res je. Kako se pa počutiš? Imaš še bolečine?“ je vprašala.

„In vedno se srečava za kratek čas. Bolečine, vprašaš? Malo po telesu. Ta obliž na obrazu me moti; ga lahko odstraniš?“

„Tako ti ga bom zamenjala,“ je odgovorila in začela počasi in previdno odstranjevati obliž za obližem. Polagoma se je odkrival pred njo obraz, po katerem je toliko hrepenela. Roke so se ji nekoliko tresle, a se je počasi umirila in spretno opravljala njej poznano delo. Milan jo je z zadovoljstvom opazoval. Ni bila več krhko dekle iz Vetrinja, ampak zrela žena, lepša in privlačnejša. Lenčka je čutila, da jo opazuje, in ji je bilo všeč.

„Si že dolgo časa tu v Pigüe?“ je vprašal Milan.

„Malo manj, ko dve leti... Vidiš, sedaj se te da pa že spoznati, ko imaš manj obliža,“ je rekla veselo in se prvič nasmejala.

„Zakaj pa nisi ostala v Buenos Airesu? Tam bi imela več domače družbe.“ Poskušal je izvleči iz nje, če živi sama ali morda z možem. Opazil je, da ni imela poročnega prstana.

„Manjši kraji so mi bolj všeč, kjer sem v stiku z naravo. Pa ti? Kaj si pa delal na tem koncu? Si že sporočil domov o

nesreči.“ Tudi ona je hotela izvedeti, kar jo je mučilo do skrajnosti. Ima ženo, otroke? Milan je razumel, kam meri; zato je namenoma odgovoril:

„Domov? Kam le, živim sam; nisem poročen! Pa ti, Lenčka?“

Ni slišala njegovih zadnjih besed. Dve besedi – nisem poročen – so bile sladki opoj za njeno izmučeno srce. Milan je ponovil vprašanje, ko ni dobil odgovora.

„Si ti poročena, Lenčka?“

„Ne, Milan, tudi jaz sem še sama,“ mu je pritajeno odgovorila.

„Povej, si bila ti danes v rdeče kariranem sukniču?“

„Seveda! Pred leti sem nekomu obljubila, da ga bom v slučaju ločitve vedno nosila. In to izpolnjujem, kot si videl.“ Na preprosto lep in globok način mu je povedala, da mu je ostala zvesta. Zadnji stavek je povedala s poudarkom. Zvenelo je kot vprašanje: in tvoja obljuba, ko si mi podaril lokvanjev cvet? Je uvenela, kot oni beli cvet? Povesila je oči in solze, ki jih ni mogla več zadržati, so ji drsele po rožnatih licih. Hitro je vzela robec in si obrisala objokani obraz.

„Prosim te, Lenči moja, ne jokaj! Nimam besed, da bi ti povedal, kaj se dogaja v mojem srcu, kaj čutim, ko te imam tu pred očmi, po tolikih letih neuresničene želje, da bi te našel. Obljubil sem ti mojo ljubezen, ko sem ti podaril lokvanjev cvet. Vem, da se je cvet že posušil, a vedi, da si bila vsak dan v teh letih moja edina misel. Rad te imam in ne vem, kaj bi bilo z menoj, če te ne bi našel.“

Po hodniku je odmeval glas zvonca in ju predramil iz globoke ganjenosti. Lenčka je skočila pokonci, letela do vrat, se ozrla na levo in desno in prihitela nazaj k Milanu. Sklonila se je k njemu in utionila sta v dolg vroč poljub. Milan jo je objel z eno roko in nežno privil k sebi. Čutil je opoj njenega nežnega telesa, prežetega ljubezni in prepuščenega trenutni sreči po tolikem duševnem trpljenju.

Hitro se mu je izvila iz objema in izgnila iz sobe. Gotovo ji ne bi bilo prijetno, če bi ju kdo zasačil v intimnosti. Prazno in pusto življenje, ki ju je gnalo v obup, se je v trenutku spremenilo obema v čudovit praznik notranjega veselja in sreče.

Dve poti, ki sta se cepili na Koroškem, vsaka s svojo dolgo in zamotano smerjo, sta se zopet sešli sredi zelene argentinske pampe v malem podeželskem kraju Pigüe.

12 – Topli jesenski dnevi, polni sonca, so se vrstili, kot odpadajoče suho listje z dreves. Širna pampa ima v teh krajih posebne

vrste lepoto, ki človeka prevzame in naveže nase. Valovita, posejana s travo pšenične barve, oazami zelenih borovcev vmes in v daljavi Sierra de la Ventana. In noči v pampi! Z zvezdami teko nizko, da bi se jih lahko z roko dotaknil; čudovita lepota! Skrivnosten mir objame človeka, ko srce začuti ta čudes narave. Besede bi težko opisale to podobo; le pesem iz pampe ob nežnih zvokih kitare, otožno melanholična, lahko z melodijo naslika to lepoto. In v tem novem okolju je dvoje src zopet zaživelo lju-bezen, ki je vzcvetela ob mirnem koroškem jezeru, posejanem z belimi lokvanji.

Po enem tednu okrevanja je dr. Ivanov že dovolil Milanu krajše sprehode, ko ni bilo nobenih znakov notranjih poškodb. Ostale so mu le manjše brazgotine po rokah in na čelu. Z Lenčko sta izrabila vsak trenutek, da sta bila skupaj; saj sta si imela toliko povedati. Bližala se je sobota in Lenčka je na skrivnem pripravila polno domačih dobrot, da bi presenetila svojega fanta. Zjutraj sta se kmalu izmuznila iz sanatorija in jo popihala v mali gozdček zunaj Pigüeya. Poiskala sta prijetno jaso, kjer je Lenčka razgrnila prt po travi in sedla. Milan je z užitkom opazoval njeno spretnost, njen obraz, ki je izžareval notranje zadovoljstvo in sij njenih jasnih oči. Začudeno, a s pritajenim zadoščenjem je gledala, kako je stal nepremično pred njo in končno spregovoril.

„Včasih se mi zdi, da sanjam in da to uživanje sreče ni resnično. Bojim se te sreče; te naenkrat prevelike sreče. In vsega, kar se nama dogaja. Povej, sem ti že kdaj rekel, da si luštna? Vedi, da si še lepša, kot v Vetrinju! In jaz te imam še rajši, kot takrat. Prosim te, poročiiva se prihodnji teden v Buenos Airesu, z domačim duhovnikom. Hočem pravo, kranjsko poroko!“

Sedel je k njej in jo poljubil na rdeče ustnice. Privila se je k njemu kot nekoč ob Vetrinjskem jezeru.

„Tudi jaz želim in hrepenim, da bi bila že tvoja ženka. Sam veš, da si bil prvi in edini, ki sem ga imela rada. Tako sama sem bila brez tebe in zadnji čas se me je začel polaščati strah.“

Zadnje besede je šepetala od ginjenosti. Ovila mu je roke okoli vratu in lahno drhtenje njenega telesa se je polagoma spremenilo v spokojen mir.

Jesen je zajela naravo, a v srca dveh mladih, željnih ljubezni, je vdrla razkošna pomlad. Toliko brezupnega iskanja in hrepenjenja, toliko samotnih večerov in neutešenih želja po ljubljenem bitju, to je bila trnova pot dveh src.

Večkrat sta bila na robu tragičnega padca, ko trpeče srce ne zdrži več in se prepusti valovom žalostne usode. Počasi in skoraj nezaznatno sta polzela v objem obupa. Nekaj časa se

človek upira, a ko moči popustijo, se predamo usodi. Vendar, kot noč, ki se umakne dnevu, tako se je žalost spremenila v veselje, ko sta v daljavi zagledala brlečo luč upanja. To jima je vtilo novih moči. Kako skormno prgišče sreče zadostuje, da človeku zbrše v pozabo nepregledno vrsto večerov z edino družico, samoto. O, nenehni večeri! Koliko src drhti od strahu pred mučno samoto in ne najdejo rešitve. Večeri so ustvarjeni za ljubezen! Vsi naši čuti polno zaživijo v njih. Nekateri vzcveto do polnosti ljubezni, drugi z bolečino žalostno usahnejo.

Samo lahen šelest vetra v borovcih se mu je čul v tihoti gozda. Bila sta omamljena od sreče! Lenčka se mu je izvila iz objema, pokleknila na razgrnjen prt in odprla cekar.

„Dragi moj, samo od ljubezni ne bova živela. V cekarju imam nekatere dobrote, o katerih sva še v Vetrinju sanjala s praznimi želodci,“ mu je rekla in začela razporejati po prt u krofe, jabolčni štrukelj in polno drugih dobrot. Milan je takoj zapičil oči v krofe in prosil za enega. Lenčka se je od srca nasmejala, ko je videla, da je krof v hipu izginil.

Poročiti se in ustvariti dom, je bila nezadržna želja obeh. Ustvariti topli dom s kopico otrok, družino. Imeti nekoga, ki te pričakuje, ko se utrujen vrneš zvečer domov. Dom, zunaj doma! Sladko upanje; zatočišče, domača beseda in razumevanje.

„Vidiš, ljubček moj, da gre nekaj ljubezni res skozi želodec,“ mu je v smehu rekla Lenčka in pospravljala ostanke jedi s prta. Dan jima je potekel v obujanju spominov na vesele trenutke. Za žalost ta dan ni bilo prostora.

13 – Nočni vlak je utonil v temo; le zadnji pisk je še zateglo donel po pampi. Kmalu nato sta malo železniško postajo zajela nočni mir in tišina. Doktor Ivanov in njegova žena sta šla proti domu počasi, brez besed, a z velikim notranjim zadovoljstvom. Begunca dvakrat v življenju, sta iz lastne skušnje vedela, kaj pomeni biti srečen. In to sta uživala ob slovesu Lenčke in Milana; srečna sta bila, v sreči drugih.

Na udobno mehkih sedežih v vlaku sta bila Milan in Lenčka še pod vtisom lepih besed dr. Ivanova. Ganile so ju do solz; posebno Lenčka, ki si je še vedno brisala solze po licih. Preden je zaprla torbico, je vzela iz nje okroglo škatlico in jo poljubila. Milan jo je začudeno gledal in jo vprašal:

„Kaj pa je tukaj notri tako dragocenega, da zasluži tvoj poljubček?“

Odprla je škatlico in na svileni podlagi so bili suhi, nekoliko porumeneli lističi in ostanke prašnikov.

„Dragi moj, že šest let je poteklo in če ga pogledaš malo

bolj od blizu, izgleda, kot da bi imel še življenje v sebi. To je tisti lokvanjev cvet, ki si mi ga podaril ob Vetrinjskem jezeru.“

„Lenči, Lenči; vedno me presenetiš s kakšno novo stvarjo. Ubogo tvoje srčece; kaj vse je moralo pretrati.“

„Veš, vse noči sem imela pod blazino ta spomin in sanjala o tebi. Morda boš rekel, da sem otročja; a ta mala škatljica z ovelim cvetom mi je lajšala bolečino ob večerih.“

„Prav dobro te razumem. Hvala Bogu, so že za nama večeri samote. Nikoli več ne bom pustil, da bi se oddaljila od mene.“

Po zadnjih besedah jo je prijel z eno roko okoli pasu in stisnil k sebi na sedežu.

„Milanček, ne bodi tako neučakan; še nisva poročena. Pogled, so še drugi ljudje v vagonu...“ mu je nagajivo šepetala na uho in se še bolj privila k njemu.

Enakomeren topot koles je bil podoben uspavajoči melodiji, ki ju je bližala z vsakim odmevom dokončni sreči. Spati nista mogla; tudi škoda bi bilo časa. V misli so jima zopet prihajale lepe besede dr. Ivanova ob slovesu:

„Ne pozabita nikoli, od kje izhajajo vajine korenine. To drugo domovino bosta gotovo tekom časa vzljubila, a nikdar s silo, da bi vama zameglila pogled na vajin rodni kraj. Čeprav so tu letni časi različni, bodo sokovi korenin skrivnostno zaživelili ob daljni pomladi. To vaju bo spremljalo skozi življenje in dojemala bosta lepoto do globin, ki so za marsikoga nedostopne. In ob velikih praznikih prisluhnita s srcem in iz daljav bosta slišala isti din, don, din, don, domačih zvonov, ki vaju bodo pozdravljali z ljubeznijo!“

Danilo se je, ko je vlak zapeljal na glavni kolodvor in počasi škripajoče ustavil. Napol zaspani potniki so stopali iz vagonov in se zgubljali vsak v svojo smer. Med množico ljudi se je močno razločeval rdeče kariran suknjič! Milan in Lenčka sta, trdno prijeta pod roko, šla po košček sreče, ki se jima je toliko časa izmikala in sta jo že čez mero zaslužila.

## POGLED IZ TRSTA NA SLOVENSKO PROBLEMATIKO

(predavanje za Slovensko kulturno akcijo, 18. julija 1987)

Dragi prijatelji!

Da lahko danes tu v Slovenski hiši v Buenos Airesu spregovorim nekaj besed o naši skupni slovenski domovini in o svoji ožji domovini Tržaški oz. Primorski, je zame poseben in edinstven praznik. Prvič zato, ker se s slovensko skupnostjo v Argentini, njenim narodnim in kulturnim snovanjem čutim povezanega že od otroških let preko sorodnikov, ki že skoraj štiri desetletja v tej deželi delijo z vami breme odrinjenosti od matičnega občestva. Zato sem vesel, da lahko to resničnost na licu mesta spoznam in otipam. Drugič pa je ta dan zame praznik, ker lahko tukaj med vami pristavim svoj skromen doprinos sedanjim požrtvovalnim naporom vseh tistih Slovencev, „ki dobro v srcu mislimo“ in ki se trudimo, da bi v našem narodu ne glede na državne meje, na zemljepisne razdalje in ideološke izbire uresničili to, čemur danes mnogi pravijo skupni slovenski kulturni prostor. Dovolite, da vas zato najprej najprizračneje pozdravim, v prvi vrsti seveda v svojem imenu in pa v imenu svojih dveh primorskih sopotnikov, knjižničarja Marijana Pertota in prof. Marijana Kravosa, in se vam zahvalim za čudovito gostoljubje, ki smo ga deležni med vami. Prinašam pa vam tudi pozdrave naših katoliških organizacij v Trstu, Slovenske prosvete, Društva slovenskih izobražencev, Slovenskega kulturnega kluba, tržaške Marijine družbe in še posebej njenega voditelja dr. Prešerna (ki nas je kot dušni pastir redno seznanjal s pomembnejšimi kulturnimi dogodki v Argentini), Skupnosti krščanskega življenja, Slovenskih tržaških skavtov.

Osrednja tema nocojšnjega večera bo položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji, predvsem v Trstu in Gorici. Ker pa zamejski Slovenci nismo in nočemo biti neki od osrednje slovenske in evropske problematike ločen izrastek, je neizogibno, da se bom najprej dotaknil tudi razmer v matični domovini in nato opozoril na rojevanje nekaterih miselnih silnic v Zahodni Evropi,



ki utegnejo v zelo kratkem času preplaviti tudi našo skupnost z nepredvidljivimi posledicami. Na koncu pa bi rad na kratko orisal, kako se nekaterih perečih aktualnih vprašanj loteva skupina tržaških katoliških izobražencev v sklopu pobude, znane pod imenom „prenova“. Če bom pri tem govoril o stvareh, ki so vam že znane, mi, prosim, oprostite. Svoje misli namreč skoraj v celoti povzemam po spoznanjih in že objavljenih razpravah nekaterih znanih sodobnih slovenskih esejistov in pisateljev.

1. Vsi smo si danes edini, da preživlja Slovenija v duhovnem oziru milostno dobo. Pred kakimi desetimi leti bi si bili komaj predstavljali, da se bo mogoče v tako bližnji prihodnosti javno pogovarjati o najbolj kočljivih in spornih vprašanjih, ki zadevajo slovenstvo, demokracijo, politični pluralizem, vrednotenje polpretekle zgodovine itd. Po drugi strani pa preživlja na žalost Jugoslavija, in z njo Slovenija, hudo gospodarsko krizo, iz katere zaenkrat ni videti izhoda. Vsem, strokovnjakom in nestrokovnjakom, postaja jasno, da je bilo blagostanje sedemdesetih let izraz le navidezne gospodarske rasti, ki je v resnici slonela na nesmotrnem najemanju tujih kreditov in na negospodarskih naložbah. Še več, sistem, ki se je v svetu ponašal kot zgled prve socialistične in obenem gospodarsko učinkovite in demokratične družbe, se je na lepem izkazal za neuravnovešenega. Zob časa je namreč pokazal vso protislovnost in nevskladljivost med sicer očarljivo zamisljivo samoupravljanja na eni strani in centralizmom na drugi, t. i. pluralizmom samoupravnih interesov in leninistično pojmovano partijsko hegemonijo, na nacionalnem področju pa nasprotje med federativno zasnovo in beograjskimi unitarističnimi težnjami, kakor so v svojih esejih prepričljivo dokazali sodelavci „Nove revije“, revije „2000“, „Celovškega zvona“ in „Zaliva“. Posledica te hude in globoke krize je, da Jugoslavija počasi izgublja stik z razvitim svetom, njen eksperiment postaja za svetovno javnost vse bolj nezanimiv. Pred kratkim je na neki okrogli mizi v Trstu mednarodno priznan zgodovinar z grenkobo ugotavljal, kako je v svetovnem časopisju Jugoslavija, če izvzamemo problem Kosova, vedno manj prisotna, kar je zanesljiv pokazatelj določene brezperspektivnosti in zgolj krajevne zamejenosti jugoslovskega problema. Najhujše pa je, da med ljudmi naraščajo nezadovoljstvo, deziluzija in nezaupanje, predvsem v razvitejši Sloveniji, ki bi lahko s svojim gospodarskim potencialom sama prav gotovo uspešneje gospodarila in se prilagajala novim modelom razvoja. A prav to malodušje, to razočaranje dokazujeta, da je „najhujša kriza moralna in se kaže tudi v občutku nekakšne nemoči in brezizhodnosti, ki ga vsakovrstni ukrepi kratke sape samo potrjujejo in večajo“<sup>1</sup>.

Nedvomno pa je tudi gospodarska kriza, poleg povečanega priseljevanja z juga in novodobnih oblik ilirizma, po svoje pospešila nastanek nove nacionalne in demokratične zavesti v Sloveniji in sprožila vrsto nepričakovanih reakcij, ki so danes v Jugoslaviji splošno znane pod skupnim imenom „slovenski sindrom“.

Obeta se nastanek novega obdobja v slovenski zavesti, ki se ne tiče le matice, ampak tudi življenjskih vprašanj ločenih slovenskih delov. Pravi tržaški pisatelj Boris Pahor: „Mislim, da lahko vsak izmed nas to novo fazo samo pozdravi; vendar pa je obenem nujna pripomba, da so štiri desetletja odločno predolga doba za dozorev neke politične modrosti, ko gre za vprašanje biti ali ne biti neke narodne identitete, saj le-te ni mogoče deliti na kose, kot da gre na eni strani za rodovitno zemljo, na drugi pa za zanemarljivo gmajno. Še bolj tragično pa je, da se zaveš skupne usode narodnega občestva, ko postane ‚manjšinski‘ tudi tisti njegov del, ki je dolgo veljal za vodilni, osrednji, nekako zavarovani del narodovega telesa“<sup>2</sup>. Ne glede na te utemeljene pripombe pa je danes dejstvo, da si tako v matici kakor v zamejstvu in zdomstvu vedno bolj utira pot prepričanje, da „ima katerikoli del narodne skupnosti, še več, vsak njen posameznik, pravico in dolžnost skrbeti za usodo skupnega občestva“<sup>3</sup>. Ovrednotenje kategorije naroda torej. Tu vlada v slovenskih kulturnih krogih presenetljivo sozvočje. Naj navedem kot primer misleca na tej strani Atlantika, dr. Marka Kremžarja, ki pravi takole: „Že želja, da pričnemo sanjati o skupni slovenski poti, je znak okrevanja. Narod v zdomstvu in zamejstvu se tem sanjam nikoli ni odrekel v zavesti, da si zdravega osebnega, niti skupnostnega življenja, če ne temelji na naravni vrednoti, ki je bila v komunistični republiki teoretično zavržena, pa naša varstvo v skritem zatišju slovenskih src. Ta vrednota je narodna skupnost“<sup>4</sup>. Danes se vodilni slovenski kulturniki zavedajo, da na ideoloških ekskluzivizmih ni mogoče graditi narodove sreče in prihodnosti. Če pa je vse to res, če torej narodu znova vrnemo osrednje mesto, ki mu pripada, potem mora biti pri oblikovanju narodove bodočnosti mesto za vse Slovence dobre volje, kar naj bi bil pravzaprav skupni slovenski kulturni prostor, katerega je doslej prednostna vloga ideologije onemogočala.

Nihče pa si ne dela utvar. Na tej poti bo potrebno še veliko truda. Prerod se je šele začel. Ni lahko sešiti tkivo, ki je bilo v državljanski vojni tako krvavo strgano. Uresničiti se morajo dalje nekateri predpogoji. Popolnoma jasno je recimo, da bodo lahko nosilci narodnega poslanstva le med seboj spravljeni ljudje. A tudi tu je bil že storjen prvi korak. Ni dolgo od tega, kar je pogumna Slovenka vznemirila javnost s krikom o potrebi narodne sprave. Citiram iz „Celovškega zvona“: „Pogumno dejanje ene ženske v trenutku, ko je zatajilo toliko moč, nam pričča, da je narodna sprava možna, sicer ne še na ravni ideoloških in oblastvenih struktur, pač pa v srcu njih, ki so žejni resnice, samo resnice in nič drugega kot resnice... Generacijam, ki so zrastle v povojni Sloveniji, je mnogo do tega, da se to sporno poglavje naše zgodovine enkrat pošteno osvetli in zaključi, s častnimi posledicami za obe nekoč vojskujoči se strani“<sup>5</sup>.

Če torej hočemo, da bodo dozoreli časi za obelisk, kakor ga je predlagala Spomenka Hribar, je potrebno, da se na novo, objektivno in dokumentirano, z arhivskim gradivom osvetli naša bliž-

nja, pa ne samo bližnja preteklost. Zgodovinski spomin je namreč bistvena sestavina kateregakoli naroda. Manipulacija z zgodovino je pravzaprav kršenje ene od osnovnih človekovih pravic. V dokumentu z naslovom „Pravica do zgodovine“ gibanja Charta 77 z dne 20. aprila 1984 beremo: „Če se zavzemamo za spoštovanje človekovih in državljskih pravic, se moramo zavzemati tudi za oživitev zgodovinskega spomina, ki je neločljivo povezan z omenjenimi pravicami“<sup>6</sup>. Ali, kot pravi Denis Poniž: „Zgodovina ni samo stvar zgodovinarjev. Zgodovinarji so samo ljudje, ki zgodovino interpretirajo in jo ponujajo drugim v razmislek: interpretacija pa zahteva vsestransko osvetlitev dejstev, ki so na voljo... Nobene sodobnosti, pa naj se zdi še tako samozadostna, ne bomo razumeli, če ne bomo poznali svojih korenin“<sup>7</sup>. Naj tu v oklepaju dodam, da bržkone krivde za zastoj slovenskega zgodovinopisja ne gre pripisati le povojni hegemoniji historičnega materializma, ampak vsaj delno tudi Cankarjevi viziji slovenske zgodovine, to se pravi zgodovine „tlačana, hlapca, ki je služil na vekov veke in ki se je tako korenito navadil služiti, da mu je prešlo suženjstvo v meso in kri“<sup>8</sup>. Dvomim, da bo ta vizija vzdržala soočenje z novimi raziskavami in zgodovinskimi metodami. Potrebno pa je, da morebitna dognanja, spoznanja in pravičnejša ocenjevanja strokovnjakov čimprej prodrejo v živo zavest ljudi, posebno še v šolske učbenike.

Zato pa je nujno, da se relativno sproščeno in svobodno ozračje, ki danes veje – vsaj na področju tiskane besede – v Sloveniji, še okrepi in utrdi. To pa zahteva, kot piše Anton Stres, „širok prostor za vsestransko razpravo o zgodovinskih, družbenih in političnih vprašanjih, ki so za nas usodna, brez prepovedanih tem – nedotakljivih ‚svetih krav‘, ki so za demokracijo anahronistične – in brez notranje avtocenzure, ki jo vzpostavlja strah pred možnostjo obsodbe zaradi ‚verbalnega delikta‘, te sramote jugoslovanske zakonodaje; dosledno pravno ureditev, kjer zakon urejuje pravice in dostojanstvo slehernega človeka, ne pa interese tistih, ki so na oblasti; skratka, ukinitvev oblastniških in ideoloških monopolov nad pravico in resnico, ki ostajata vedno večji kot to, kar je doseženo, in do katerih ima vsakdo pravico prihajati po svoji poti“<sup>9</sup>.

Zaključujem ta prvi del svojega razmišljanja. Je prepod slovenske nacionalne in demokratične zavesti v zadnjih letih znanilec nove slovenske renesanse? Mnogi v to upajo, ne samo znotraj, ampak tudi zunaj meja slovenske republike. Zamejci in zdomci smo novemu utripu slovenstva in demokratične misli v domovini prisluhnili „več kot z radovednostjo“, kot je posrečeno nasloвила tržaška „Mladika“ svoj nedavni uvodnik. A poleg obetavnih znamenj, kot so recimo kompaktna slovenska reakcija na t. i. skupna jedra, gibanje, ki ga je sprožila Spomenka Hribar z zapisom Krivda in greh za Kocbekov zbornik, izhajanje samostojnih in drznih publikacij, kot sta npr. „Mladina“ in „Nova revija“, stališča znotraj Zveze socialistične mladine Slovenije, lanska božična voščila po ljubljanskem radiju, se nepristranske-

mu opazovalcu postavljajo tudi manj pomirjujoča vprašanja; recimo: ali ta renesansa slovenske narodne zavesti dosega najširše ljudske plasti ali je domena le nekaterih kulturno elitniških skupin, dalje kako vskladiti naraščajoče zahteve po demokratizaciji z enostrankarskim političnim sistemom, kako se zoperstaviti centralističnim težnjam, ki prihajajo iz Beograda, kako obdržati Slovenijo v stiku z Evropo narodov?

2. Kot sem povedal že v uvodu, je moj glavni namen danes osvetliti položaj slovenske skupnosti v Italiji, oz. odgovoriti na vprašanje, kako se ta del slovenskega naroda vključuje v prizadevanja za oblikovanje skupnega demokratičnega slovenskega prostora. Najprej moram pojasniti – in tu mislim, da tolmačim mnenje velike večine svojih sovrstnikov –, da me kot Slovenca italijansko državljanstvo, oz. bivanje v okviru italijanske republike nikakor ne utesnjuje. Nasprotno, vedno bolj sem prepričan, da moram biti ravno zato, ker sem kot Slovenec postavljen v ta del svoje domovine, izredno odprt za vse spodbude, naj bodo politične, kulturne, socialne, verske, ki prihajajo iz italijanskega prostora, ali, če Italijo pojmujejo kot del združene Evrope, iz evropskega. Slovenci v Italiji nismo in nočemo biti nikak tujek v državi. Jasno razlikujemo med državljanstvom in narodnostjo, med državo in narodom. Zato odločno zahtevamo pravice, ki nam po ustavi pripadajo kot Slovincem, a tudi kot italijanskim državljanom. Polnopravno torej sodelujemo v tržaškem političnem življenju, utripamo s tržaško Cerkvijo, zahtevamo svoje mesto znotraj tržaške kulture, socialni problemi Trsta so tudi naši problemi itd. Ta naša zraščенost z italijansko večino v narodno mešanem okolju nikakor ni v nasprotju z neovrgljivo in neomajno zvestobo slovenstvu. Gre – preprosto – za odkrivanje drugačne možnosti biti in živeti kot Slovenec, čeprav predstavlja status manjšinca v drugem smislu, posebno za manj osveščene, spet poseben problem<sup>10</sup>, kateremu italijanska večina navadno ne zna prisluhniti. Vsekakor pa je naš položaj na tromeji med romanskim, germanskim in slovanskim svetom prvovrstno razgledišče na civilizacijske, idejne in kulturne premike v Evropi. Odpovedati se temu privilegiranemu in odgovornemu položaju bi bilo znamenje hude provincialnosti in intelektualne ožine, prva etapa na poti folklorizacije naše narodne skupnosti.

Kot edinim Slovincem, ki smo polnopravno vključeni v zapadnodemokratično industrijsko civilizacijo z visokim življenjskim standardom, nam je tako, morda bolj kot drugim Slovincem v matici ali v zdomstvu, dana možnost, da od blizu sledimo nastajanju novih družbenih in kulturnih modelov, nastajanju t. i. poindustrijske miselnosti in družbe. Ti novi tokovi so že, ali bodo v kratkem zajeli tudi našo skupnost, najprej seveda v zamejstvu, a tudi matico samo, v kolikor se tamkajšnja kulturna avantgarda zgleduje po modelih, ki prihajajo iz zahodne Evrope. Napovedujejo se korenite spremembe v gospodarskem, družbe-

nem in političnem življenju. Številne ankete dokazujejo, da se spreminja tudi kulturna zavest: mesto dosedanjih vrednot zavzemajo nove. Vsi ti dejavniki utegnejo globoko poseči v same korenine naše biti in zahtevajo, da nanje reagiramo z novo odzivnostjo, novo ustvarjalnostjo, v nekaterih primerih pa tudi z odločnim „ne“. Jasno je, da naša narodna skupnost novih tokov ne more presojeti enoglasno, ker je pač idejno razslojena. Prav gotovo pa je s stališča katoliške morale nova miselnost, ki prihaja z zahoda in s severa, hudo vprašljiva.

Predvsem kaže, da drsijo ideologije, ki so odločilno oblikovale zadnjih sto let evropske zgodovine, nezadržno proti zatonu. Zelo vidno je v zadnjih letih pojemanje privlačne moči marksističnega filozofskega in družbenega nauka. Pred dobrim mesecem smo imeli v Italiji parlamentarne volitve, na katerih je komunistična stranka izgubila nekaj nad milijon glasov. Proletariat kot družbena sila v Marxovem smislu pravzaprav na Zahodu počasi izginja. Pravi esejist Oto Vilčnik: „Nova hotenja in volja po odločilnih spremembah v ekonomski-socialni strukturi narodov zahodne Evrope so intelektualni, idejni izraz novega socialnega sloja, ki postopoma nadomešča dosedanjo težo in pomen klasičnega delavca“<sup>11</sup>. A prav tako jasno postaja, da krščansko demokratski nazor ne predstavlja več edine možne alternative marksizmu. Politika postaja vedno bolj pragmatična. Ljudje se pri političnih izbirah ne odločajo toliko po idealih, ampak bolj na podlagi stvarnih interesov. Tradicionalni konflikt med katoličani in komunisti skorajda stopa v ozadje. V igro se je vrinila tretja sila – z Vittorio Messoriem jo imenujemo radikalni liberalizem –, ki recimo v Italiji prejema komaj petino vseh glasov na volitvah, postaja pa prevladujoča v vsakdanjih izbirah poindustrijskega informatiziranega človeka. Značilen za radikalno-liberalni pogled na svet je novi sekularizirani humanizem potrošniškega Zahoda, ki nima nič ali kaj malo skupnega ne s krščanskim solidarizmom ne z marksističnim mitom revolucije. Pač pa ga označujejo skrajni individualizem, primat ekonomskega principa nad moralnim, hedonizem, moralni relativizem, v gospodarstvu razne oblike neokapitalizma. Na lestvici vrednot se je kot pri klasičnem liberalizmu, le v še bolj potencirani obliki, na prvo mesto znova povzpela svoboda<sup>12</sup>. Ali z Messorijevimi besedami: „Na tem t. i. ‚radikalnem področju‘ se združujejo gibanja, ki najbolj opredeljujejo sodobni svet: ženska gibanja, homoseksualci, oporečniki vseh vrst, naturalisti, teoretiki novih religij droge ... radikalizem nosi v sebi izvirni greh tistega buržujškega neokapitalističnega liberalizma, ki ga je skotil in s katerim se bohoti: to je individualizem, ki se nujno izrodi v nasilno sebičnost. Srčika liberalno-radikalnega ‚sporočila‘ je, kakor sam pravi, ‚pravica do moje sreče‘. Vse, kar nasprotuje temu programu, je treba napasti kot škodljivo: mors tua, vita mea – ti umri, da bom jaz živel...“<sup>13</sup>. Ali, če posvetimo še bolj v globino stvari, se v zadnji instanci ideologija današnjega liberalnega radikalizma izkaže za strah in beg pred smrtjo. Od

tod boj za legalizacijo splava, za evtanazijo itd., kot zadostitev potrebam vesti pa navidez velikodušno prizadevanje za lačne v Afriki. Tudi sodobni človek kompjuterjev in satelitov čuti nepomirljivo nasprotje med svojimi neomejenimi željami in lastno človeško neomejenostjo. Rad bi prevzel mesto Boga-Stvarnika. To stvariteljsko moč, ki naj bi ga obvarovala smrti, naj bi prevzela v tem trenutku tehnologija, kot se je izkazalo ob nedavnih poizkusih genetske manipulacije.

Prepričan sem, da utegnejo ti novi kulturni tokovi s svojim moralnim relativizmom ogroziti ne samo krščansko civilizacijo kot tako, ampak tudi nevarno izpodnesti temelje slovenske narodne biti. Če ni več mesta za vrednote, ki jih je oblikovalo krščanstvo, potem se moramo vprašati, kakšno bo v bodoče mesto narodne zavesti, na kateri sloni vsak narod in vsaka narodna manjšina še posebej. Razkristjanizacija dela slovenskega Primorja je proces, ki ga jasnovidni duhovi spremljajo in se ga zavedajo že skoraj eno stoletje. Nekateri med temi so že pred petdesetimi leti – sicer v drugačnih okoliščinah in z argumenti, ki danes niso več uporabni – opozarjali, da utegne propad verskega življenja in morale usodno potegniti za sabo tudi pešanje narodne zavesti. Danes se resničnost te domneve kaže v novi in preprosti luči: ker je narodnost vrednota, pač predpostavlja neko lestvico, neki sistem vrednot, ki ga pa ni več, zato tudi narodna zavest nima, na čem bi slonela. O nevarnosti in posledicah nove zahodnoevropske individualistične ideologije bi bilo treba zato tudi v naši skupnosti več in bolj kritično razmišljati.

3. Prešel bi sedaj na osrednje vprašanje našega večera. Kakšen je položaj slovenske manjšine v Italiji in kako se manjšina vključuje v sedanje, imenujmo ga, slovensko gibanje, v napore za uresničitev t. i. skupnega slovenskega kulturnega prostora. Slovenska manjšina v Italiji šteje po neuradnih cenitvah približno 100.000 pripadnikov, okoli 40.000 v tržaški pokrajini, 30.000 v goriški in preostalih 30.000 v videmski, z različno stopnjo narodne zavesti in različno svetovnonazorsko usmerjenostjo. Položaj v videmski pokrajini je iz zemljepisnih, zgodovinskih in gospodarskih ralogov bistveno različen od tržaškega in goriškega in bi zahteval ločeno podrobnejšo obravnavo. V sledečih izvajanjih se torej omejujem na slovensko skupnost v Trstu in Gorici. Tu je po drugi svetovni vojni med Slovenci kljub zapadnodemokratskemu političnemu okviru idejni in gospodarski monopol prevzela in do danes obdržala levica, ki uživa gmotno in moralno podporo matičnih struktur. Tudi v političnem življenju se večina Slovencev na volitvah opredeljuje za komunistično ali – v manjši meri – socialistično stranko, medtem ko oddaja svoj glas za samostojno slovensko stranko, Slovensko skupnost, približno tretjina slovenskih volivcev. Najmočnejša kulturno prosvetna in gospodarska organizacija je Slovenska kulturno gospodarska zveza, ki je levičarsko usmerjena in deluje v tesni povezavi z matičnim vodstvom. Tudi katoliški in drugi

zapadnodemokratično usmerjeni Slovenci razpolagamo s svojimi organizacijami, časopisi, društvi, politično stranko, ki se pa po razpoložljivih sredstvih in množičnosti ne morejo meriti z levičarskimi. Poleg vsega opravljajo politično, kulturno, gospodarsko delo v SKGZ poklicni uslužbenci, medtem ko sloni med katoličani in drugimi demokrati vse na prostovoljnem delu. Res pa je, da so se v zadnjih letih razni kulturniki v matici začeli zavzemati za to, da bi bila gmotna podpora iz SR Slovenije izraz matične naklonjenosti do manjšine kot take in ne le do njenega ideološko zvestega, pa čeprav večinskega dela. Poleg tega je treba priznati, da opravljajo nekatere organizacije, vključene v SKGZ, res marsikatero nalogo, ki je v prid celotni manjšini. To so recimo Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Glasbena matica, Slovenski raziskovalni inštitut itd. Teh ustanov se poslužujemo vsi Slovenci, ne glede na svetovni nazor in politično usmeritev. Problem je edinole v tem, da je vsa ta struktura vendarle tudi ideološko opredeljena, ker je pač odvisna od enega samega foruma, in zato ne moremo trditi, da je last narodne skupnosti kot take, ampak le njenega večinskega dela. Z matico povezana že omenjena krovna organizacija danes spretno izkorišča krizo ideologij, da se namreč v vedno bolj stehnziranem svetu avtomatizacije nejasnovidnim ljudem počasi zabrisuje meje med svetovnimi nazori, in skuša tako pod pretvezo navidezne ideološke nevtralnosti in pod zastavo slovenstva spraviti pod svojo streho vse delovanje in snovanje slovenskega narodnega občestva v Italiji. Na tako pojmovano enotnost pa ne pristajajo tisti Slovenci, ki slovenski skupni kulturni prostor pojmujejo drugače, namreč kot srečanje in morebitno sodelovanje povsem samostojnih in med seboj enakopravnih osebkov, ki ohranjajo svojo avtonomijo in niso pripravljene zaupati lastne usode nikomur, razen svojim močem.

Je pa treba na tem mestu pojasniti, da živimo Slovenci na Tržaškem in Goriškem kljub idejnim in političnim razlikam v vsakdanjem življenju drug ob drugem v mirnem in omikanem sožitju. Obdobje ostrega in včasih strupenega soočanja stališč je za nami, šola, radio, gledališče, šport, to so dejavnosti, pri katerih sodelujemo vsi pripadniki manjšine. Sam Primorski dnevnik, ki je nekoč veljal za strogo komunističen list, je opustil nekdanjo načelnost in ostrino ter igra danes bolj na narodne strune kot pa na ideološke, čeprav to še ne pomeni, da se je svojim stališčem odrekel. In tudi na političnem in kulturnem področju smo dosegli tisto minimalno obliko zdravega sožitja, ki omogoča mirno izmenjavo mnenj na okroglih mizah, v službi, na cesti, ob kozarcu vina v gostilni, na vaškem prazniku itd. Danes je recimo povsem normalno, da se recimo kulturniki enega „tabora“ udeležujejo predavanj in prireditev drugega, kar nihče ne razume kot znamenje popuščanja ali odstopanja od lastnih stališč.

Kljub svetovnonazorskim razhajanjem Slovence v Italiji vendarle družijo boj za narodne pravice. Nekakšno vsklajevalno vlogo

na tem področju opravlja t.i. enotna delegacija, odbor, v katerem je po en predstavnik vsake nazorske skupine, v katerih se udeležujejo Slovenci. Glavna naloga enotne delegacije je, da povezuje prizadevanja Slovencev na vseh tistih področjih, kjer imamo skupne cilje in slične interese. Gre predvsem za vprašanje t.i. globalne zaščite. 40 let po koncu vojne namreč italijanska vlada še ni izpolnila vseh svojih obveznosti do slovenske manjšine, ki jih določajo ustava in mednarodne pogodbe (londonski memorandum in osimski sporazumi). Na Tržaškem in Goriškem so bile po vojni nekatere temeljne pravice uzakonjene. Tu imamo Slovenci javno priznane šole s slovenskim učnim jezikom, slovenski radio, svoje kulturne ustanove (Stalno slovensko gledališče), svoja društva, slovenščina se lahko, razen v uradne namene, prosto uporablja, podobno kot vsem drugim državljanom so nam zajamčene svoboda izražanja in druge demokratske svoboščine. Globalna zaščita pa naj bi poleg vsega tega obsegala še pravico do uporabe slovenščine v uradne namene (v javni upravi, na sodišču itd.), omogočila naj bi gospodarsko rast manjšine, preostalo slovensko zemljo naj bi obvarovala pred razlašanjem, utrdila naj bi slovenske vzgojne in kulturne ustanove (večja samostojnost slovenskih šol, ustanovitev slovenskih televizijskih oddaj, javno priznanje Glasbene matic), predvsem pa naj bi raztegnila pravice, ki jih uživajo tržaški in goriški Slovenci na Beneško Slovenijo, Režijo in Kanalsko dolino, kjer so do danes Slovenci ostali popolnoma brezpravi.

Splošno politično ozračje pa žal ni naklonjeno sprejetju naših zahtev. Nasprotno, nacionalistična nestrpnost, značilna za prvo polovico našega stoletja, ni ugasnila, ampak se posebno v Trstu (manj v Gorici) umetno vzdržuje in celo na novo oživlja. Navedem naj recimo en sam primer: med zadnjo volilno kampanjo so se vse italijanske stranke v Trstu s izjemo komunistične in ekološke, skušale prikupiti volilcem s tem, da so med seboj tekmovali, katera bo do slovenskih zahtev zavzela bolj odklonilno stališče, kar pomeni, da protislovenska ost lepemu delu Tržičanov dobro tekne. Žal pri tem niti Krščanska demokracija ni bila izvzeta. In tako se dogaja, da morajo komunisti dajati katoličanom lekcije sožitja in narodne strpnosti, medtem ko zagovarjajo nekateri „katoliški“ voditelji (eden od teh je bil letos izvoljen celo na socialistični listi) naravnost strupena šovinistična stališča v očitnem nasprotju s krščansko solidarnostjo in zapovedjo ljubezni. Tu je treba iskati tudi enega od vzrokov, zakaj toliko Slovencev oddaja svoj glas italijanski komunistični partiji, ki že ves povojni čas pošilja v rimski parlament slovenskega senatorja. Po drugi strani pa je spet jasno, da dotični Slovenec kljub morebitni osebni neoporečnosti in dobri volji ne predstavlja vedno in najprej slovenskih interesov, ampak v prvi vrsti interese svoje stranke. Zato ne more veljati za predstavnika manjšine kot take.



setletju sicer v glavnem ustavil, tako da skoraj ne beležimo več očitnih primerov narodnostne diskriminacije na račun pripadnikov manjšine. To pa še ne pomeni, da je asimilacije enostavno konec. Razvijajo se drugačni, nevidni in nezavestni procesi narodnostnega pogojevanja (v mešanih zakonih, v prostem času, pod vplivom sredstev množičnega obveščanja itd.), ki jih z eno besedo imenujemo tudi „tíha asimilacija“<sup>14</sup>. Pa vendar se tudi sredi naše skupnosti čedalje bolj krepi prepričanje, da slovenski manjšini v Italiji ne grozijo le zunanji dejavniki. Ogroženost izhaja tudi iz nas samih. Na prvem mestu bi tu omenil hud demografski upad, ki je sicer značilen za ves t. i. razviti zahodni svet, katerega posledice pa seveda narodna manjšina veliko bolj občuti kot milijonski narodi. Zaskrbljujoče je dejstvo, da je upadanje rojstev znamenje določenega nezaupanja v življenje. A prav pred tem dejstvom, namreč pred usihanjem naše življenjske moči, si odgovorni v Trstu in Gorici prevelikokrat zapirajo oči. Potem pa se še Primorski dnevnik, edini slovenski dnevnik, ki izhaja v Italiji, opredeljuje za ohranitev zakona o splavu v italijanski zakonodaji in si pri tem upa le peščica katoliških izobražencev in študentov javno oporekati<sup>15</sup>. So pa še nekateri drugi pojavi, o katerih bo morala manjšina v bodoče razmisliti. To so recimo pešanje slovenščine kot pogovornega jezika mlade generacije, rastoče nezanimanje za idejna vprašanja, pomanjkanje zdravega zanimanja za matično Slovenijo med dijaško mladino, pojav mladinskega prestopništva (pijančevanje, tudi mamila), o katerem smo bili do nedavna naivno prepričani, da naše mladine ne bo zajel itd. Skratka, značilnosti zahodne „civilizacije blagostanja“ postajajo v dobrem in v slabem čedalje bolj tudi značilnosti naše narodne skupnosti.

In kako se Slovenci v Italiji vključujemo v napore za oblikovanje t. i. skupnega slovenskega kulturnega prostora? Zasluga manjšine kot take je, da je v matični Sloveniji nenehno zbujala zavest o nedeljivosti naroda in enakega dostojanstva vseh njegovih delov, tudi onih za mejo. Problem je edinole v tem, da je večinski, na matično vodstvo vezani del manjšine, to zamisel razvijal precej po svoje, namreč ne kot prostor, kjer bi vse narodove komponente enakopravno in svobodno sodelovale v duhu pluralizma, ampak kot idejno enosmeren pretok dejavnosti in pobud, ki so prejemale svojo legitimnost, le v kolikor so se skladale z uradnimi stališči matičnega vodstva. Na katoliški strani bi kot najpomembnejši prispevek k skupnemu slovenskemu kulturnemu prostoru navedel seveda predvsem Drago, ki s svojimi svobodnimi in kritičnimi mikrofoni priteguje vsako leto večje število sodelavcev, in to ne le iz zamejstva, ampak tudi iz osrednje Slovenije in iz zdomstva.

4. V zadnji točki svojega predavanja bi rad nakazal pot, ki si jo v novih okoliščinah in v sedanjem zgodovinskem trenutku skušamo s trudom utirati mlajši katoliški rodovi na Tržaškem. Čutimo namreč, da se svet korenito spreminja, da odgovori, ki

so jih izoblikovali naši očetje pred petdesetimi, šestdesetimi leti, danes izgubljuje svojo prepričevalno moč. V okolju, ki postaja iz dneva v dan bolj sekularizirano in gluho za vrednote, ki ostajajo le redkim svete, se nas loteva malodušje, obhaja nas občutek nemoči, zavedamo se lastne neprepričljivosti v družbi. „Nič, kar je bilo ustvarjenega, nam ne sme biti tako sveto, da bi ne moglo biti preseženo in da se ne bi umaknilo tistemu, kar je še bolj napredno, še bolj svobodno, še bolj človeško“, pravi sklepni stavek iz programa Zveze komunistov Jugoslavije. A prav ima Spomenka Hribar, ko pravi, da se „takò ali podobno, vsekakor pa na bistveno isti način, dogaja današnji svet kot tak... Zakaj če ni nič sveto, more biti vse ne le preseženo v svetejše, temveč najpoprej prekleto; če ni nič trdnega, more biti vse premakljivo, če ni nič nedotakljivega, mora biti vse dotakljivo, če ni nič zavezujočega, more biti vse razvezljivo. Sprotno udiranje že doseženih tal je konsekvence prav te najvišje vrednote sodobnega človeka, kakor jo izklicuje in zarisuje prej citirana maksima“<sup>16</sup>.

Nedvomno živimo v svetu, ki je vse prej kot naklonjen krščanskemu humanizmu in krščanski etiki. Kristjani smo danes in tudi za bližnjo bodočnost obsojeni na status manjšine. To velja tudi za matično Slovenijo, še bolj pa za Tržaško in Goriško, kjer postajamo, oz. smo že prava manjšina v manjšini. Seveda se zavedamo, da je velik, morda večji del krivde za to stanje pripisati svetu, a prav tako ne moremo zanikati, da leži del odgovornosti tudi na nas samih. Moramo se zato vprašati, zakaj nismo več tisti kvas, tista sol zemlje, tisti ogenj, okoli katerega se zbirajo ljudje<sup>17</sup>...

Med slovenskimi katoličani na Tržaškem, predvsem med tistimi, ki delujemo na cerkvenem, kulturnem ali političnem polju, je zelo prisotna potreba, da bi razmislili o svojem položaju in o svojih perspektivah. Pokonciljska prenova, ki je zajela Cerkev in ji dala nov pečat ter, kljub občasnim napakam in stranpotem, sposobnost, da se kot skupnost spoprijema s sodobno problematiko, pri nas še ni dobila jasne podobe. Med mlajšimi, pa tudi med starejšimi, niso razčiščeni pogledi na mesto katoličanov v zamejstvu, na pluralizem med samimi katoličani, na sodelovanje z drugače mislečimi ob jasnem ohranjanju lastnih značilnosti in tudi nujnih lastnih struktur, vse to pa v luči sodobnega cerkvenega nauka in sodobnih izkušenj katoličanov v svetu. Živo občutimo potrebo neke prenove. Zavedamo se, da je treba nekaj storiti, ko se spoprijemamo s tolikimi žgočimi problemi, da je treba marsikaj razčistiti, ko se zdi, da naša skupnost nima jasnih ciljev sredi tolikih potreb, ki jih postavlja čas in naše stanje.

Današnji čas postavlja katoliškemu laiku vrsto hudih dilem. Neprestano se mora odločati in zavzemati stališča do sveta, v katerem živi. Obdobje enoumnih izbir je mimo. V italijanskem katoliškem laikatu sta se recimo v poveljnem času izoblikovali

dve struji, ki po mojem mnenju zelo nazorno odkrivata temeljno dihotomijo sedanjega trenutka v cerkvenem življenju: ali se še bolj odpreti svetu ali pa v zaprtosti vase spet iskati izgubljeno istovetnost. Po mnenju enih je pomembno predvsem ne izgubiti stika z modernim svetom, se vživeti v vse ljudi in v vsakega človeka, poudarjati to, kar nas kot ljudi združuje, in ne to, kar nas ločuje. Treba bi bilo torej nekako posredovati med evangeljsko vizijo in vizijo laičnega ali marksističnega humanizma. Prvenstveni poudarek je torej na navzven odprtem dialogu, vrata Cerkve naj bi ostala odprta različnosti, ne da bi se kristjani sami odpovedali svojemu prepričanju. Za druge pa je nujno predvsem ohraniti nedotaknjeno identiteto krščanstva v vsej njegovi celovitosti, paziti, da krščanstvo ne razvedeni in medel in splošen humanizem ter se usmeriti v kvaliteto. Medtem ko vztrajajo eni na t. i. ortopraksi, se pravi na pravilnem življenju in ravnanju, sta za druge na prvem mestu pravovernost in vabilo k spreobrnjenju<sup>18</sup>.

Vsekakor moram pojasniti, da smo s svojimi razmišljanji v Trstu šele na začetku. Pravzaprav se v tem trenutku šele trudimo, da bi sploh sestavili seznam najbolj kočljivih problemov, katerim iskati ustrezno rešitev. Zato se bom v naslednjih izvajanjih omejil le na nekaj neformalno izoblikovanih smernic, ki so prišle do izraza na naših dosedanjih srečanjih in sestankih in ki se tičejo le nekaterih odprtih vprašanj.

a. *Prenova včeraj in danes.* To, da govorimo o potrebi prenove, še ne pomeni, da bi morali slovenski katoličani lastno preteklost zanikati ali se je sramovati. Zato ni umestno krivdo za morebitne spodrsaljaje ali napake posameznih katoličanov in predstavnikov hierarhije naprtiti Cerkvi kot taki. „Cerkev je hkrati sveta in vedno potrebna očiščevanja ter nikoli ne preneha s pokoro in prenavljanjem“<sup>19</sup>, pravi koncil. Od tod potreba po spremembah in razvoju, ki pa ne zadeva njenega nespremenljivega odrešitvenega poslanstva in zakramentalnega ustroja<sup>20</sup>. Vendar, če primerjamo katoliško prenovitveno gibanje s konca 19. stoletja z današnjim stanjem, moramo pač upoštevati vrsto spremenjenih okoliščin. Danes se recimo morda bolj kot v preteklosti zavedamo, da mora prenova rasti iz našega osebnega prepričanja in izkustva, se pravi, da mora biti najprej osebna prenova, ki naj temelji ne le na izpovedovanju pravilnih načel, ampak tudi na osebnem pričevanju, na vesti. Temeljiti mora tudi na trdni osnovi sodobnega cerkvenega nauka. To smo v smernicah izrecno poudarili, ker imamo vtis, da se v Trstu in Gorici sklicujemo pretežno na cerkveni nauk pretekle in polpretekle dobe, zanemarjamo pa sodobna navodila učiteljstva, koncil, papeške okrožnice, navodila škofovskih konferenc, izkušnje verskih gibanj itd.

b. *Ločitev duhov.* Izraz „ločitev duhov“ je v preteklosti označeval samostojno in največkrat polemično nastopanje katoličanov za uveljavitev krščanskih načel v javnem življenju. Danes se

tako pojmovana ločitev duhov umika drugačnim oblikam prisotnosti v svetu. Brez dvoma mora vladati jasnost brez kompromisa na področju morale, vrednot, vesti. Izogibati pa se je treba polemiki za vsako ceno, ločevanju, iskati je treba dialog na skupni človeški podlagi, ki pa naj se ne sprevrže v posploševanje. Pri nas na Tržaškem je zelo v modi izraz „enotnost“, ki pa marsikdaj zakriva težnjo po hegemoniji ene strani nad drugo. Zato raje govorimo o edinstvi, ki omogoča različnost in samostojnost, skupno delo pa tam, kjer gre za službo človeku. Skratka, resnična sprava, za katero se zavzemamo, ne more obiti resnice, ampak jo predpostavlja. Zato smo mnenja, da nima smisla govoriti o sodelovanju z drugače mislečimi tam, kjer bi to zahtevalo, da bi drug drugemu lagali. Sodelovanje bi se v tem primeru spreverglo v neprestano iskanje kompromisov, kar bi zavrlo ustvarjalnost enih in drugih. Potreba po združevanju kristjanov izhaja zato tudi iz nujnosti občestva, ustvarjanja okolja, poglobljanja, da se ne prilagodimo sekulariziranemu svetu. Kljub temu, da sprejemamo pluralistično družbo in si ne želimo monopolov, ohranja vendarle svojo veljavo staro krščansko socialno geslo: „preobraziti družbo v smislu evangelija“, pri čemer pa se zavedamo, da nam evangelij v političnem in socialnem življenju ne nudi enostavnih receptov in da mora naša akcija upoštevati splošno sprejeta pravila demokratičnega soglasja v okviru pluralistične nekonfesionalno urejene družbe. Kjer se pa na družbenem področju pokaže pravica ali dolžnost združevanja katoličanov, se je treba izogibati nevarnih napak: nastopati je treba nekonfesionalno, brez prisvajanja cerkvene avtoritete in kompromitiranja hierarhije; odpovedati se je treba ekskluzivizmu in dopustiti, da ni konkretne „katoliške“ ali „edine“ rešitve vsakega problema; v polemiki je treba razlikovati med zmotno samo na sebi in nosilcem zmote.

c. *Ravnanje v narodno mešani škofiji.* Slovenski verniki v tržaški (delno tudi v goriški) škofiji živimo v neprestani dilemi med zaprtostjo navznoter, to se pravi ohranjanjem lastne istovetnosti, pa čeprav za ceno oženja življenjskih obzorij, in dokaj tvegano odprtostjo navzven, to se pravi tudi do večinskega (italijanskega) dela škofije. Dokler je z italijanske strani trajal hud pritisk na slovenski del tržaške Cerkve, je bila izbira jasna: opredeliti se je bilo treba za zvestobo lastnim koreninam. Dilema pa se postavlja, odkar je novi tržaški škof vnesel v odnose med obema narodnostnima skupnostima neko novo kvaliteto, ki od enih in drugih zahteva tudi nove ustrezne odgovore. V teoriji je problem jasen: ohranjanje lastne istovetnosti naj ne bi izključevalo odprtosti nasproti drugemu, saj že sam pojem dialoga predpostavlja jasno izoblikovano istovetnost sogovornikov. V praksi pa slovenski katoličani na Tržaškem glede tega nismo istih misli. Mnenje t. i. skupine za prenovo je, da je neka previdna in postopna oblika sodelovanja oz. prisotnosti v vsem življenju krajevne Cerkve potrebna, ker moramo odločno odkloniti vsako misel na tako ali drugačno „narodno Cerkev“, ki je po Ukmar-

jevih besedah „povsem nasprotna duhu krščanstva, ki je mednarodno in nadnarodno“<sup>21</sup>.

č. *Vloga laikov in duhovnikov*. Z velikim zanimanjem sledimo razpravam in pripravam na bližnjo škofovsko sinodo, ki bo obravnavala poslanstvo laikov v Cerkvi. Prepričani smo, da je za krščansko skupnost neobhodno potreben zdrav odnos z duhovnikom, ki mora biti blizu človeku kot celoti, ne le v duhovnih zadevah, vendar se njegova avtoriteta manjša, kolikor bolj je zadevno področje oddaljeno od njegovega verskega poslanstva.

S svojim razmišljanjem sem tako prišel do konca. V njem sem vam skušal prikazati, kako povojna katoliška generacija na Tržaškem gleda na sodobno slovensko problematiko v matični domovini in v zamejstvu ter v kakšni smeri razmišlja o lastnem nadaljnem delu. Ker tudi vaša skupnost pripravlja podobno pobudo, ki naj bi pomagala novim rodovom v spremenjenih razmerah iskati primerno pot in novega zagona, mislim, da se lahko o vseh nakazanih vprašanjih v obojestransko korist in obogatitev razvije izmenjava mnenj, pa ne samo na nocojšnjem večeru, ampak tudi kasneje, k čemur naj pripomore tudi ta naš obisk.

<sup>1</sup> T. Stres, Uvodnik, „Celovski zvon“, september 1986, IV/12, str. 3;

<sup>2</sup> B. Pahor, Na odločilnem razpotju, „Zaliv“ 1985, št. 1-4, str. 3-4;

<sup>3</sup> B. Pahor, Napoved prerednega hotenja, „Zaliv“ 1986, št. 1-4, str. 1;

<sup>4</sup> M. Kremžar, Obrisi družbene preosnove, Buenos Aires 1984, str. 12;

<sup>5</sup> Andrej Capuder v „Celovškem zvonu“, december 1985, III/9, str. 4;

<sup>6</sup> „L'altra Europa“, Milano, 1985/2, Il diritto alla storia, str. 8;

<sup>7</sup> D. Poniž, Narod je neponovljiva usoda, „2000“, 1987, št. 33/34, str. 159;

<sup>8</sup> I. Cankar, Zbrano delo XXV, Ljubljana 1976, str. 166;

<sup>9</sup> „Celovski zvon“, september 1986, IV/12, str. 4;

<sup>10</sup> Prim. recimo: Alenka Rebula, La questione nazionale a Trieste in un'inchiesta tra gli opera i sloveni, Trst 1980;

<sup>11</sup> O. Vilčnik, Slovenci v obdobju prestrukturiranja Evrope, „2000“, 1987, št. 33/34, str. 119;

<sup>12</sup> Namreč svoboda v liberalističnem smislu, kakor jo opisuje V. Ošlak v eseju Tri barve sveta, „Celovski zvon“, december 1986, IV/13, str. 24;

<sup>13</sup> V. Messori, Izziv smrti, Ljubljana 1986, str. 51-53;

<sup>14</sup> D. Sedmak - E. Susič, Tiha asimilacija, Trst 1983;

<sup>15</sup> „Primorski dnevnik“, 15. 5. 1981;

<sup>16</sup> S. Hribar, Vrednote mladih, v zborniku Vrednote, priloga „Tretjega dne“, Ljubljana 1986, str. 101;

<sup>17</sup> Glej tudi: M. Komar, Pot iz mrivila, Buenos Aires 1965, str. 53-56;

<sup>18</sup> Prim.: V. Messori, Inchiesta sul cristianesimo, Torino 1987, str. 187-188;

<sup>19</sup> II. vatikanski koncil, Dogmatična konstitucija o Cerkvi, 1. poglavje, št. 8;

<sup>20</sup> Glej tudi: Rapporto sulla fede, Vittorio Messori a colloquio con Joseph Ratzinger, Milano 1985, str. 45-54;

<sup>21</sup> T. Simčič, Jakob Ukmar, Gorica 1986, str. 179;

## POSODOBLJENI PRIMOŽ TRUBAR

### ali Trubar kot naš sodobnik

Predavanje ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja pri SKA v Buenos Airesu.

Slovenska kulturna akcija, kot nadaljevalka katoliške kulture v emigraciji, naj bi se s tem sestavkom oddolžila Primožu Trubarju ob 400-letnici njegove smrti, kot utemeljitelju slovenske književnosti. Podati hočem nekaj misli posebno zato, ker so v domovini celo to obletnico zlorabili za proticerkveno in protikatoliško propagando s trditvami, češ da je bil Trubar pravi slovenski kulturni politični aktivist, velikan slovenske politične misli in akcije, da je hotel doseči predvsem kulturni in gospodarski razvoj ljudstva, iz katerega je izšel, in podobno.

Papež Janez Pavel II. je nekoč dejal, da mora vsaka generacija znova prevrednotiti in odkriti vrednote, ki so podlaga krščanski kulturi. Dosti je bilo že zapisanega o Primožu Trubarju, njegovem delu, pomenu za slovensko kulturo, vendar pri vsem tem še vedno lahko mi iz emigracije pokažemo na Trubarja iz vidika in stališča današnjih razmer, tako kakor ga vidimo iz našega zornega kota. Pokazal bi rad na Trubarja v luči drugega Vatikanskega koncila in iz položaja, v katerem se nahajamo danes. Tudi če se je treba pri tem spokorno udariti na prsa in priznati našo krivdo - naš greh kot katoličani, smo to dolžni storiti.

Trubarjevo delovanje lahko razdelimo po letnicah, kot nam jih navaja zgodovina in on sam, motive pa moramo poiskati in izluščiti mi sami iz tega delovanja. Če so drugačni, kot so do njih prišli sodobni religiozologi, sociologi, literarni zgodovinarji in drugi raziskovalci njegovega dela, toliko bolje — prikaz Trubarja bo bolj popoln.

Do leta 1548., ko se je Trubar ženil, moremo govoriti o samostojnem Trubarjevem delovanju na verskem področju, ki pa se je že razlikovalo od drugih duhovnikov. Po izgnanstvu in poroki ga je prevzela skrb za družino, gotovo pa je bila tudi dobra mera domotožja pri tem in novi pogledi na slovenske razmere iz takrat dosti bolj razvitega nemškega okolja. To je bil verjeten vzrok za izdajo „Abecedariuma“ in „Catechismusa“, ki ju je založil sam.

L. 1555. se spozna s Petrom Pavlom Vergerijem, koprskim škofom, ki je imel glagolaške duhovnike v svoji škofiji, in ta ga pripravi, da začne s prevodi v hrvaščino in pisati v glagolici, vendar kranjski Trubar

spozna, da sta to dva različna jezika, ne pa samo sorodna dialekta, kot je mislil italijanski Vergerij.

L. 1557. se spozna z Ungnadom, štajerskim deželnim glavarjem in poveljnikom Vojne krajine, beguncem zaradi vere, ki je imel toliko vpliva in denarja, da Trubar vidi možnost, spreobrniti balkanske narode in Turke s pomočjo sv. pisma in drugih knjig, zato organizira to, kar poznamo danes pod imenom Uraški biblični zavod ali Slovensko-hrvaško-cirilsko tiskarno, kot jo je imenoval Ungnad. Pri tem naj omenim samo, da so pridevnik „jugoslovansko“ dodali sodobni psevdo-zgodovinarji.

Z Ungnadovo smrtjo l. 1564. prestane delovati Uraški biblični zavod in Trubar od l. 1567. umolkne skoraj za deset let. Njegova dejavnost se obnovi silovito in napadajoče kot odgovor na Pachernekerjev katekizem l. 1574, ki je izšel v Gradcu. Upanje in volja za delo mu ostajata še po izgonu Mandelca iz Ljubljane, ki naj bi mu natisnil sv. pismo nove zaveze, ki ga pa je moral izdati sam. V njem dobimo njegov portret, ki ga je natisnil Lederlein, v predgovoru pa se že poslavlja z besedami: „Trubar od Slovenou slouu iemle“. Pred tem odhodom pa se mu zbudi napadalna žilica, na katero je vplivalo njegovo izobčenje iz Cerkev. Cerkev je čakala polnih trideset let, preden ga je izobčila, ker je še vedno veljalo geslo Tridentinskega koncila za poročene duhovnike: „Kar je Bog združil, naj človek ne ločuje!“.

Da je Trubar naš najvažnejši mejnik in utemeljitelj slovenskega pismenstva iz prehoda v novi vek, vemo že iz šolskih klopi. Vendar se vedno znova pojavljajo očitki nam katoličanom, da mu nismo dajali pomena, da ga je Cerkev načrtno preganjala in zavirala Trubarjevo književno dejavnost. Novejše in najnovejše trditve o Trubarju so: Da so ga raziskovalci slabo poznali, da ga niso hoteli ovrednotiti, da ni dovolj skrbno oblikoval svojih spisov, da bi ga radi prikazali kot vzorec zaprtega provincializma in kmečke zabitosti, da je zapustil katoliško Cerkev zaradi povprečne nadarjenosti. To so trdili še o 400-letnici Trubarjevega rojstva in po njem po vrsti: dr. Ivan Prijatelj, dr. France Kidrič, dr. Mirko Rupel, dr. France Oražem, dr. Jakob Rigler, dr. Jože Rajhman, ko je Trubarjevo ime sijalo v slovenskih učbenikih in koledarjih. Po drugi strani pa ga hočejo prikazati kot prebuditelja slovenske narodne, čudno da ne še razredne zavesti ter ga skušajo v zvezi z kmečkimi upori in reformacijskim gibanjem postaviti kot osvobodilnega pobornika in socialnega revolucionarja, kot je trdil Edvard Kardelj.

Večina tega je iztrganega iz konteksta Trubarjevega delovanja in življenja. Celo sodba Ivana Cankarja, da je rimska Cerkev z ognjem in mečem uničila delo slovenskih reformatorjev in da jih je doletela usoda večine kulturnih delavcev, da so poginili v temi, potem ko so bili izgnani, je krivična: Dalmatinov prevod sv. pisma je katoliška Cerkev uporabljala in ubranila pred versko gorečnostjo protireformatorjev in Trubar je mirno dočakal svojo smrt s plačo superintendenta slovenske protestantske cerkve, ki so mu jo nakazovali deželni stanovi do smrti.

— — —

Oglejmo si Trubarja književnika, misijonarja nove vere, organizatorja slovenske reformirane Cerkve, Trubarja šolnika, jezikovnega strokov-

njaka, Trubarja kot predhodnika drugega Vatikanskega koncila, Trubarja kot nosilca humanistične misli, Trubarja založnika in Trubarja diplomata. Skušajmo izluščiti drobce resnice iz poznanja Trubarja današnjega časa in iz naših razmer. Nam emigrantom bo to morebiti lažje, naša sodba zmernejša, ker je bil Trubar tudi emigrant kakor mi. Razlika med Trubarjem in nami je samo ta, da je Trubar hotel vpeljati s pomočjo tiskanega slovenskega jezika nazaj „ta pravo, staro kershansko vero“, mi pa se le držimo sadov te vere — slovenske kulture —, ki je zrastle tudi iz prizadevanja Trubarja in njegovih sodelavcev.



Ko je oče Miha Trubar malega Primožka, starega komaj dvanajst let, peljal iz Raščice na Reko v hrvaško glagolaško šolo, si najbrž ni mislil, da je s tem odločil življenje svojega sina, še manj pa, da bo ta odločilno posegel v življenje svojega naroda s svojim delovanjem.

Zakaj ga je peljal na Reko in ne kam drugam? S tem „zakaj“ se vedno znova srečujemo v Trubarjevem življenju, vendar na našo srečo je Trubar sam moral odgovarjati nanj in dati pravi odgovor. Zakaj neki se je elegantni tržaški škof Bonomo zavzel za kmečkega fantiča, in še in še.

Pravijo, da so prvi jezuiti rekli: „Dajte nam otroka do sedmih let, potem pa storite z njim, kar hočete!“ Tudi s Trubarjem ni moglo biti drugače. Vzgojen je bil v katoliški družini in to mu je, kljub spodrs-ljajem, ostalo vse življenje. Erazma Rotterdamskega „Laus stultitiae — Hvalnica norosti“ in „De libero arbitrio — O svobodni volji“, ki ju je prebiral na dvoru škofa Bonoma, sta v njem razvili nagnjenje k humanističnemu gibanju in s tem je že bila določena njegova nadaljna življenjska pot. „Hvalnico norosti“ je primerjal slovenskim razmeram, kar mu je razvilo kritični duh: ironično, sarkastično podobo tedanje nevedne, neumne, pokvarjene, zaostale, hinavske in pohlepne družbe in klera, mu je bilo treba samo primerjati z Lutrovimi deli: „Proti papeštvu in Rimu, ki ga je ustvaril hudič“, „De servo arbitrio — O dekli volji“, „O svobodi kristjana“ in odločil se je za Erazma humanista. Ni se odločil proti Lutru, celo njegove izraze je uporabljal, njegove pesmi in predgovore je prevajal, vendar je stopil na pot družbene prenovitve, kot jo je nakazoval Erazem Rotterdamski. Posebna sreča za nas je bila še pri tem, da je Luter prej umrl in da je njegov nauk že izgubil svojo ostrino, preden je Trubar začel delovati.

Vsi trije reformatorji — prenovitelji družbe in cerkvenih ustanov, če se omejimo samo na Erazma Rotterdamskega, Martina Lutra in Primoža Trubarja, so začeli s prevodom sv. pisma, vendar vzroki so bili pri vsakem drugačni. Če je Erazem-humanist hotel reformirati katoliško Cerkev in ni maral podpirati tradicionalnega katolištva, je bil Luter surov, napadalen, maščevalen, medtem ko je Trubar od obeh mogel in hotel prevzeti samo bistvene stvari za nas: branje biblije, skupno molitev, cerkveno petje. Za vse to pa so bile potrebne knjige, potrebna je bila pisava, jezik, zaslomba družbe, mirne razmere, česar pri nas ni bilo.

Trubar je moral začeti ustvarjati iz nič, brez bralcev, medtem ko je



Erazem lepo pisal naprej v latinščini in je Luter že imel jezik, pisavo, celo gotski prevod sv. pisma škofa Wulfila mu je bil v pripomoček, imel je zaslabo v plemstvu, ki je komaj čakalo, da Cerkev reformira, t. j. da ji pobere imetje in mu da priložnost, da se vmeša v čisto cerkvene zadeve, kar je bil močan nagib k sprejetju nove vere.

Kot človek iz ljudstva je Trubar vedel, da ga je treba dvigniti, da mu je potrebno dati najosnovnejše — sv. pismo. Vendar do tega so manjkala še leta.

### **Trubar šolnik.**

Za Trubarja lahko rečemo, da je bil zaveden Slovenec, da ne svojega jezika ni tajil ne slovenskega izvora. Pripravljen pa je bil tudi žrtvovati se za slovenski narod. Le tako si lahko razložimo, da je prve knjige „Abecedarium“ in „Katechismus“ sam založil in se podpisal kot Philopatridus Iliricus — Domoljub Ilirski, pri tem pa še tvegala, da jih zaseže oblast in tako tiskarja, kakor založnika in pisatelja kaznuje. Moral pa se je že takrat zamisliti, kakšno pisavo naj uporablja, da bi bila trajna podlaga pisemstvu, ki je nastajalo. Če se je odločil pri prvih dveh knjigah za frakturo — gotsko obliko latinice — je to storil v prepričanju, da bo s tem knjigi bralo tudi nemško naseljenstvo v slovenskih krajih, ne pa pod vplivom Lutra. Za naprej pa je imel na izbiro: hrvatsko pismo — glagolico, čurilsko pismo — cirilico, vendar se je odločil za antično latinsko pisavo, kjer zopet vidimo vpliv Erazma humanista, ki ji je z reformo dal nov zagon. Tako je svoje knjige „Lubim Slouencom“ od leta 1555. pisal v antični latinici, ki jo uporabljamo še danes. Šolnik pa ni bil samo nam, pisal je v glagolici za Hrvate in v cirilici za Srbe. Prav pri tem se lahko zamislimo na priporočila drugega Vatikanskega koncila, naj duhovniki, ki delujejo za narod, dobro obvladajo njegov jezik in značaj, da mu morejo služiti v ponižnosti in postati eno z njim.

Trubar je dobro obvladal jezik svoje vasi. To se še bolj opazi v njegovih predgovorih kot pa prevodih, kjer ima dosti več tujk in tudi struktura jezika je drugačna. Da je služil v ponižnosti, lahko vidimo iz njegovega predgovora, kjer sam prizna, da ne obvlada hebrejščine ne grščine. Prav iz te ponižnosti in priznanja lastne nemoči je opustil tudi prevajanje v srbohrvaščino. Kljub temu lahko rečemo, da je kot jezikoslovec in šolnik posegel odločilno tudi v hrvaško pisemstvo, saj se je v tem času odločala usoda glagolice v cerkvenem življenju Hrvatov in Trubar je s tem, da je opustil glagolico, tudi odločilno vplival, da so Hrvati sprejeli latinico. Za Hrvate je iskal iste rešitve kot za Slovence: književni jezik naj izhaja iz osrednjega narečja — za Slovence iz dolenjščine, za Hrvate iz štokavščine. Morda je iskati pri tem tudi Trubarjev odklon od Matije Vlačića, čakavca, zagrizenega nasprotnika Rima, kar takrat Trubar še ni bil. Hrvaški kajkavci — Bezjaki jih imenuje Trubar, prav tako trideset let potem Dalmatin v prevodu biblije, so imeli obrobni položaj, čeprav so imeli že lastno književnost, ki smo jo pomagali izvleči iz plenice z Antonom Vramcem. Baron Ungnad, ki je razmere in jezik Hrvatov dobro poznal, razum-

ljivo da ni bil navdušen nad čakavščino, saj je hotel s sv. pismom „pokristjaniti“ Srbe, Bosance, Makedonce, Bolgare in Turke, vsi ti pa so bili štokavci. Isto stališče je zavzel do štokavščine tudi Jernej Kopitar dvesto petdeset let kasneje, ko je šlo za srbski književni jezik.

### Trubar misijonar.

Z ustanovitvijo Uraškega bibličnega zavoda lahko rečemo, da so se poglobile razlike med narodi na jugoslovanskem območju. Za nas je pomen prvih dveh knjig in potem prevod sv. Matevža Trubar pravilno ocenil v pismu baronu Ungnadu: „Odkar svet stoji, se kaj takega še ni zgodilo“! Kaj se je zgodilo? Slovenci smo dobili svoje prve knjige, v času, ko je bil v tem delu Evrope položaj skoraj nevzdržen in za Slovence skrajno nevaren. Turška nevarnost je bila vzrok pravemu preseljevanju narodov, tako da je bilo demografsko stanje v Sloveniji slabše kot je danes, ko govorimo o balkanizaciji Slovenije. Dolenjska in Spodnja štajerska poplavljeni z begunci iz Dalmacije, Srbije, Hrvaške; kuga, koze, kmečki upori, predvsem pa turški vdori in ropanje so obubožali slovenske dežele.

Pred šibo božjo krščanstva, kot so takrat imenovali Turke, se je tresla vsa Evropa. Trubar se je zavedal turške nevarnosti že prej, ko je bežal iz Reke v Salzburg, nato iz Dunaja v Trst k škofu Bonomu, imel je priliko opazovati razdejanje naših dežel, govoril je z begunci pred Turki, vendar je odločilno nanj vplival štajerski deželni glavar Hans Ungnad Weissenwolf, ki je bil tudi poveljnik Vojne krajine in se je 37 let boril proti Turkom. Ungnad je moral po načelu „Cuius regio, eius religio“ zapustiti štajersko, ker se ni maral odpovedati protestantizmu, in s tem so slovenske dežele po eni strani izgubile človeka, ki jih je branil, po drugi pa se moramo prav njemu zahvaliti, ker je svoj denar vložil v Uraški biblični zavod in tako pripomogel k izdajanju slovenskih knjig. Popustila je njegova vojaška vnema, začel je misliti, kako bi s knjigo premagal Turke. Šlo je za velikopotezen misijonski načrt, za katerega je pridobil Trubarja. Tako je povezal Trubar svoje misijonsko delovanje s političnim Ungnada. Izvotlili in izpodkopali naj bi turško silo s pomočjo knjige, ne samo na Balkanu, ampak celo v Turčiji, kjer je nekaj časa bival Ungnad kot cesarski poslanik na turškem dvoru. Seveda se je moral tam srečati z velikim vezirjem Mehmedom Sokolovičem in številnimi Srbi, ki so imeli veliko besede v turški politiki.

Za to misijonsko delovanje so dajali denar baron Ungnad, kralj Maksimilijan, württenberški vojvoda Karel in nemška mesta. Bila je to diplomatska zamisel, izšla je iz Srednje Evrope, vodilni pri njej je bil Trubar. Ko se danes toliko govori o Srednji Evropi, lahko primerjamo turško nevarnost s komunistično in bomo prav lahko našli vzporednice. Srednja Evropa je takrat zaustavila Turke, prav kakor je po I. 1945. zaustavila komunizem. Balkan je bil nekaj popolnoma drugega: tiste čase so prebivalci Beograda hodili kosit sultanove travnike v Carigrad, srbski knezje so pošiljali svoje hčere v turške hareme, hrvaško plemstvo se je poturčilo, da je obdržalo svoj družbeni položaj, brezpravna

raja je skrivaj plesala ob nemi godbi in plačevala krvni davek s svojimi otroki — takrat se je Srednja Evropa, pod katero spadamo tudi mi, pripravljala na spopad s turškim polmesecem s knjigo in novo vero.

Kljub temu, da je Trubar poznal turško nevarnost, je hotel spoznati tudi njeno gonilno silo — islam. L. 1567. se je sestal v Ljubljani z Uzraim begom, ki ga je ujel Herbert Turjaški, in se z njim pogovarjal o veri in koranu. To delo mu je poveril teolog Jacob Andreae, ki mu je kot prošt in rektor tübinške univerze govoril na grobu. Trubar korana ni poznal, čeprav ga je že 300 let prej prevedel za menihe v Clunyju naš rojak Johannes von Krayn iz arabščine v latinščino.

Srednja Evropa je iskala in išče svojo pot tako danes, kakor pred štiristo leti nazaj, ne zadovoljuje se z recepti ne z vzhoda ne z zahoda. Evangelij naj bi tako po Trubarju kot Ungnadu zaustavil zmagoviti polmesec in z njegovo pomočjo naj bi odvrnili pomohamedanjene Hrvat, Srbe, Bolgare, Makedonce, ki so služili Turkom. Če primerjamo ta koncept s silo meča, ki so se ga poslužili Poljaki, ko so pred štiristo leti reševali Dunaj, mu moramo gotovo priznati večjo človečnost — humanost bi rekli danes, predvsem pa izvirnost. V jeziku Drugega vatikanskega koncila bi lahko rekli, da je Trubar s pomočjo nove vere iskal dialoga s Turki, ta pa bi morala biti prej posodobljena — reformirana. „Aggiornamento“ je videl kmečki Trubar v vrnitvi k „ta pravi kershanski veri“, rezultat pa naj bi bila spreobrnitev Turkov in njim podložnih narodov. Njegovo pismo kralju Maksimilijanu iz teh let izpričuje njegovo vero, da bodo prej prišli do miru s Turki s spreobrnitvijo, kot pa s sulicami in puškami.

### Trubar organizator slovenske Cerkve — „Cerkovna ordnina“

Slovenska tiskana beseda prvič v zgodovini našega naroda je dosegla vse slovenske dežele, ki so jih upravljali deželni stanovi. Ker so imeli v njih besedo in večino tujci, se je Trubar obrnil na kralja Maksimilijana in ga že l. 1560. opomnil, naj pripravi štajerske, kranjske in koroške deželne stanove, da bodo podprli slovensko književnost. Opomnil ga je celo, da je bilo v navadi, da se morajo sinovi volilnih knezov učiti kakšnega slovanskega jezika, kar je potem še izrecno zahteval Adam Bohorič. Ti deželni stanovi niso bili povezani med seboj, dežele niso imele zavesti, da pripadajo istemu narodu, le jezik jih je povezoval in vera. Cerkveno so bile prav tako razdeljene med seboj, z verskimi središči zunaj slovenskega ozemlja. Ljubljanska škofija je res bila ustanovljena pred dobrimi sto leti prej, toda Ljubljana je imela komaj 1000 prebivalcev in njeni škofje navadno niso živeli tam. Prezir, posmeh, omalovaževanje slovenskega jezika je bila moda. Moč dialektov je zaradi pomanjkanja enotnega književnega jezika onemogočala večjo povezavo med slovenskimi deželami. Trubarjevo književno delo ni samo privedlo do enotnega jezika, ki so ga razumeli v vseh deželah, povzdignilo je tudi narodno zavest, ali vsaj zavest, da govorimo jezik, ki ga razumejo Čehi, Poljaki, Srbi, Bolgari, Rusi, in da se ta jezik uporablja celo na Visoki poti v uradih, kar je pisal Jurij Dalmatin v predgovoru prevoda sv. pisma.

Bil je tedaj trenutek, ko je latinščina s prevodi sv. pisma v narodne jezike prišla ob veljavo. Na njeno mesto bi pri nas po vsej logiki — če ne bi bilo Trubarja — prišla nemščina, zato lahko upravičeno trdimo, da je bil prvi, ki je zaustavil ponemčevanje, čeprav je to storil morda nezavedno. Gornja štajerska je bila že izgubljena, Koroška načeta, čeprav se je dvignila še večkrat, prav kakor v naših dneh, Spodnjo štajersko je rešil Slomšek s prenosom škofijskega sedeža čez tristo let v Maribor. Niso bile tako brez osnove Hitlerjeve besede, ko je naročal štajerskemu gauleiterju: Napravite mi to deželo zopet nemško!, saj je še l. 1918. bila komaj petina prebivalstva Maribora slovenska. O Gorenjski je sto let po Trubarjevi smrti pisal Janez Vajkard Valvazor, da je bila jezikovna mešanica tolika, da kmetje z enega konca vasi niso razumeli drugih z drugega konca. Nemški „rovti“ so segali na Primorsko in so zdržali do sredine 19. stoletja. Brez tujih vplivov je ostala Notranjska, Bela krajina, ozemlje Žumberka pa so naselili Uskoki prav za časa Trubarjeve mladosti. Bilo je „terra nullius“, žeteli bi ga po besedah dr. Jožeta Velikonje tako za hrvaško kot slovensko ozemlje. Isto se je zgodilo z Istro, kjer bi bilo treba dodati še romanski element — Mune.

Vse to raznoliko prebivalstvo je povežalo reformacijsko gibanje, ga jezikovno poenotilo in povežalo z reformacijskimi knjigami.

Trubar pa ni povežal samo jezikovno slovenske dežele — njegov načrt je šel še dalje. V „Cerkovni ordninki“, ki je nekakšen osnutek organizacije slovenske Cerkve, vidimo njegovo prizadevanje za samostojno cerkveno pokrajino, kjer naj bi se opravljala služba božja v slovenščini, delili zakramenti v slovenščini, v slovenščini pelo in pridigalo. O zakramentih govori v množini, prav tako o službi božji, ki je protestantizem ni poznal, torej se Trubar, superintendent slovenske protestantske Cerkve še l. 1565. ni odtrgal od Rima, ne sprejel protestantizma v nemški obliki, kar smo mu pripisovali kot veliki greh.

Da bi utrdil novo cerkev in slovenščino kot liturgični jezik, je zahteval, da se povsod ustanove šole. Tako je šolniški načrt iz „Cerkovne ordninke“ postal temelj, na katerem bi se gradila slovenska samostojna cerkvena pokrajina. Če govorimo o samostojni cerkvi, si moramo pa reformirano razložiti iz Trubarjevega dela. Trubar ni mislil prenesti protestantizma iz Nemčije takšnega kakor je bil. Vidi se to v Artikulih oli dejlih te prve stare vere kershanske. Iz vseh treh veroizpovedi: augsburške, würtemberške in saške je pobral vse, kar naj bi služilo in bilo podlaga slovenski cerkvi. Bil je eklektik, spraševal je teologe tedanjega časa, vendar kot močna osebnost je odločeval sam in to ga je pokopalo. Zameril se je katoličanom in reformatorjem. Ni prenašal nemškega dogmatizma. Trubarju ni šlo, da bi obnovil samostojno cerkveno pokrajino, kakor je bila želja sv. bratov in ki bi bila vezana na ozemlje. Trubarju je šlo za ljudi, ki so živeli na takratnem slovenskem ozemlju. Te je hotel obvarovati pred prekrščevanjem, zwinglijanstvom, kalvinizmom, flekicjanstvom in drugimi skrajnostnimi strujami. V tem je prehitel za dobrih 400 let naš čas, kajti Slovenci smo dobili šele pred desetletjem svojo samostojno cerkveno pokrajino.

kev teži k samostojnim pokrajinam, ki niso direktno odvisne od Rima. Če naj uspeva delo Cerkve, se mora vera oznanjati v narodnem jeziku in spoštovati njegovo kulturo, ne pa cepiti kulturne vzorce drugim narodom. To težnjo razumemo tako, da naj ima vsak narod svojo lastno cerkveno hierarhijo, da si tako ohrani s tem tudi narodno identiteto. Zadnji tak primer je Srbska samostojna cerkvena pokrajina z metropolitom dr. Francem Perkom. Res je to izjemen primer, Slovenec srbski metropolit, vendar Slovenci smo v tem tudi izjemen narod — v službi Cerkve pozabimo, da smo Slovenci.

### Trubar pisatelj cerkvenih pesmi.

Protestantizem je veliko dal na cerkveno petje in Trubar je kmalu spoznal, da bo Slovincem, glasbeno nadarjenemu narodu, branje sv. pisma, razlaga in molitev, premalo v cerkvi. Potrebna je bila pesem. Čeprav je med njegovimi pesmimi večina prevodov iz nemščine, dobimo tudi Trubarjeve originalne pesmi. Petje je takrat že prešlo iz monodičnega, gregorjanskega petja v polifonično, če smo Slovenci prvega sploh kdaj rabili. V „Eni dolgi predgovori“ Trubar naroča, naj se poje v slovenščini in to samo Bogu dopadljive pesmi. Isto je naročal že tridentinski koncil, torej upravičeno sklepamo, da se je slovenščina ohranila v pesmih, niso pa te bile preveč pobožne, ne Bogu dopadljive, celo upravičeno lahko sumimo, da so se pele ljubezenske, posvetne pesmi. Narod je ohranil čut za petje, kot ga opisuje kronist v „Ustoličevanju knezov na Gosposvetskem polju“, ki ga imenuje „Windische laissen“, slov. Kirie elejson, s katerim so Korošci slavili Boga, ki jim je dal kneza po božji volji.

Da je Trubar dal veliko na razumljivost, smiselnost in rimo pesmi, je jasno, odtod tudi njegov spor s pisarjem deželnih stanov Klombnerjem, ki dokazuje njegovo estetsko izostrenost, poleg tega ga je bolela tudi zloraba njegovega imena pod „Enimi duhovnimi pesmimi“ in je izrabil pri tem tudi priliko, da je zavrnil nepoznavalca jezika in spletkarja, ki je mlado protestantsko cerkev hotel zapeljati v bolj radikalne vode.

Primož Trubar je pesmim pisal tudi note. Nekaj pesmi je bilo originalnih, nekaj predelanih iz katoliških pesmi, nekaj prevedenih iz nemščine, vendar se je njegova pesmarica tako priljubila ljudem, da so jo izdali še petkrat. Slovenska metrika še ni bila urejena, zato tudi od Trubarja ne moremo pričakovati čudežev: pesmi so bile v zaporedje povezani zlogi, s končno rimo, vendar brez menjavanja naglašanih in nenaglašanih zlogov.

— — —

K izpačenju Trubarjeve slike je dosti pripomoglo prav mišljenje in nazori sodobnikov. Če katoličanom očitajo preganjanje Trubarja, se samo spomnimo, da se odločitve niso jemale pri nas. Deželni stanovi so bili z njim, toda odločitev je bila odvisna od vere deželnega glavarja. Tudi drugod ni bilo drugače. Trubar je bil kanonik ljubljanskega kapitlja in je za imenovanje bil potreben cesarjev pristanek.

Do l. 1548 najbrž niti ni mislil na delitev Cerkev, šlo mu je samo za

pre novo, toda takrat se je zgodilo, kar pravi slovenski pregovor: „Kjer hudič ne more, pošlje žensko“. Trubar se je oženil in s tem je bila odločena njegova usoda in usoda protestantske cerkve pri nas, začelo pa se je njegovo književno delovanje.

Danes lahko rečemo, da so se kristjani razšli na poteh iskanja resnice. To iskanje je razdelilo enotno Evropo, bilo pa je plodno za Slovenijo, ker se je iz njega rodila naša knjižna beseda. Pojav protestantizma je zgodovinskega pomena za nas kot narod. Preden smo prišli do pojma naroda, smo morali priti do enotnosti jezika in prav to delo je opravilo reformacijsko gibanje. Jezik je glavni sestavni del narodnosti, takoj za njim pa je bila pri nas vera. Šibo krščanstva je pri nas odvrnila vera, ne pa narodnosti Evrope, ki so tisti čas imele še šibko zavest in so se narodno prebudile šele 300 let pozneje, sedanjo šibo božjo krščanstva in zahodne kulture — komunizem — bo moralo človeštvo predelati in prežeti z vrednotami, ki so izšle prav iz iste vere, če se bo hotelo rešiti.

Utemeljitelj slovenske književnosti, organizator slovenske protestantske cerkve, pesnik in pisatelj, kanonik in superintendent reformirane slovenske cerkve, pridigar, ki je pridigal v treh-štirih jezikih, prevajalec, slovničar in teolog, branilec „te prave stare kershanske vere“, počiva sedaj v tujini, kakor bomo počivali mi. Trubar ni mogel prenesti teže časa, tako tudi mi ne. Tako nas emigrante še bolj družijo priznanje in spoštovanje njegovega dela, družijo nas pa z njim tudi večje razumevanje in ljubezen do naroda.



Še bi lahko o Trubarju govorili kot o ustvarjalcu slovenskega teološkega jezika, Trubarju diplomatu, o hvali in zahvali tujine Trubarju, o njegovi korespondenci s cesarji, kralji, vojvodi, teologi, vojskovodji in politiki, o njegovih zvezah po tedanji Evropi, o njegovi viziji samostojne slovenske protestantske cerkve kot predhodnice Zedinjene Slovenije, o „Formuli concordiae“, ki je bila nekakšna Majška deklaracija, kar se tiče vere, in še in še. Ker že omenjam Majško deklaracijo v zvezi s Formulo concordiae, lahko omenim, da je bil prav Trubar tisti, katerega so naprosili, da dobi podpise ob njeni tridesetletnici od kranjskih, štajerskih in koroških deželnih stanov, prav kakor so pred sedemdesetimi leti pobirali podpise za majniško deklaracijo. Tudi Trubarjeva „Cerkovna ordninga“ je imela v zametku že iste zahteve, kar se tiče šolstva in uradovanja, kakor jih je obsegala Majniška deklaracija.

S „Formulo concordiae“, ki jo je podpisalo 49 nemških knezov in 35 mest ob tridesetletnici augsburške veroizpovedi in katero so takoj podpisali štajerski deželni stanovi, medtem ko so kranjski odlašali, koroški so jo sprva odklonili in potem podpisali, se je pokazala miselnost takratnih slovenskih dežel in zakoreninjenost reformacijskega gibanja. To je ostalo do današnjih dni v Prekmurju, ki je spadalo pod štajersko, do prejšnjega stoletja se je obdržalo na Koroškem, izginilo pa je na Kranjskem in Primorskem.

## Razmišljanje o Kosovi opredelitvi filozofije

Spoštovani g. urednik „Meddobja“!

G. Vladimir Kos je v svojem poskusu (eseju) „Brezdomec optira za novo opredelitev filozofije“ („Meddobje“, 1984, 3-4, str. 167-180) razločeval med tvornim (aktivnim) in trpnim (pasivnim) ustvarjanjem. To zadnje je imenoval „sodelavsko“, s čimer z drugo besedo obe zvrsti postavlja v tvorno ustvarjanje; mogoče bi „sodelavsko“ ustvarjanje smeli nazivati „poustvarjanje“, kar se dejansko dogaja predvsem z umetninami. Najžebó karkoli, prav s tem me je Kos nagnil — ali pa nastavljal past? —, da se predrzno lotevam preskoka iz poustvarjalnosti v ustvarjalnost. Še posebno pa je bila nova vzpodbuda za pričujoči dopis to, kar Kos izraža ob koncu uvoda v svojem poskusu (str. 168).

Zbodel me je pravzaprav že naslov sam. Zakaj bi bilo treba omejevati predstavo nove opredelitve filozofije na določeni kulturni krog ali družbeni sloj ali skupino, kot gre v primeru „brezdomca“? Čemu Kos „optira“, kot da bi šlo bolj za zadevo volje kakor razuma? Razum sam ne izvoli, samo sprejme to, kar se zdi zadostno utemeljeno; in če gre za popolno razvidnost (Kos govori o posredni in neposredni uvidevnosti, čeravno se zdita nemogoči v filozofiji in sodobni znanosti), potem sploh ne more drugega kakor sprejeti dognano spoznanje.

Razumem Kosove razloge za neke vrste „apologia pro via sua“. Toda — sprašujem se in sprašujem — ali je res poskus nove opredelitve filozofije „skoraj drzen (...) z ozirom na zamotanost problema“? Ali ni bolj predrzno puščati ob strani zamotane probleme, oziroma živeti kot da jih ni? Ali ni bolj drzno in predrzno živeti „v tri dni“?

### Samopovpraševalnost filozofije

Kos predpostavlja „poznanje tega, kar imenujemo filozofijo, vsaj v neoporečnih primerih“. V tem nedvomno optira, ali pa ima prepričanje, da taki neoporečni primeri res obstajajo. Če preletimo na hitro tostoletne filozofske struje, bomo videli, da ni takih neoporečnih primerov: razni pragmatizmi, logični neopozitivizem, strukturalizem, empirio-kriticizem in kar je še takih in podobnih (ne?)stvorov. Kos dostavlja: „čeprev bi morda ostali v zadregi z odgovorom na vprašanje, kaj je značilna lastnost takšnega sestava misli ali takšnega načina delovanja“. Vsi ki priznavajo veljavnost, vrednost, važnost ali vrednote filozofskega delovanja, bi pritrtili, da je težko (ali celo nemogoče, bi rekli ne-

kateri) opisati (ne: opredeliti) značilnosti filozofskega delovanja. Če je težko (ali celo nemogoče) opisati značilnosti delovanja, je potem takem še teže (ali še bolj nemogoče) opredeliti filozofijo samo. Mislim, da bi se večina ne strinjela s tem, da gre za „sestav misli“. (Mimogrede: Ali ne bi bilo bolje reči: miselni sestav?) To zato, ker po eni strani tudi znanost, tehnologija, umetnost, vernost, bajeslovje vključujejo neki miselni sestav, po drugi strani pa je miselni sestav v najožjem pomenu lasten samo matematiki. Neopozitivizem je res hotel tak zaključen aksiomski sestav za vse znanosti, a brez uspeha; saj še v matematiki ni mogoč (K. Goedel), prav tako kot ne v logiki (A. Church). Nikakor ne smemo vnaprej (a priori) zanikati možnosti takšnega kolikor toliko sebi — oz. samovskladnega (vsaj notranje neprotislovnega) filozofskega sestava (n. pr. *philosophia perennis*); a samo na sebi je — vsaj po sodobnem gledanju — filozofsko delovanje bistveno samopovpraševalno (avtoproblematško).

Glede tega ni tako zmotno razlikovati (kot po svoje dela tudi Kos) med (s)poznanjem in mišljenjem: filozofsko delovanje, čeprav je poznanje in vključuje spoznanje, je predvsem mišljenje; temu je notranje nujna misel, ne toliko (ali pa sploh ne) miselnost, le delno pa miselni sestav. Če kdaj pride do takšnega miselnega sestava (posebno če se razteza na vse območje tim. kritičnega mišljenja) — in dejansko se je to zgodilo sem ter tja v zgodovini (Aristoteles, Tomaž Akvinec, Kant, Hegel) —, tak sestav zaradi samopovpraševalnosti filozofije ima le omejeno trajnost. Argentinski spiritualistični fenomenolog V. Massuh bi dejal: „Sestav umre s sestavitvijo“ (El sistema muere con la sistematización).

### Filozofija — znanost?

To razmišljanje vodi h Kosovi opredelitvi filozofije, ki jo ima za znanost. To trditev hoče utemeljiti s tremi razlogi: 1. ker filozofija, tako kot naravoslovne in matematične znanosti, uporablja nesnovno-duhovne pomeni; 2. ker naravoslovne in matematične znanosti uporabljajo um, kar da zahteva posredno ali neposredno uvidevnost spoznanega; 3. ker tudi filozofija svoje ugotovitve smiselno veže v sestav, prav tako kot naravoslovne in matematične znanosti.

Zdi se mi, da nobeden od teh razlogov ne prepričuje.

K 1. Kos ne zanika, celo izrecno trdi, da je vse človeku bistveno izražanje s pojmi in nesnovno-duhovnimi pomeni. To velja ne le za znanosti, marveč tudi za bajeslovje. Mar ni Cassirer zadostno dokazal, da je človek „bitje, ki zaznamuje“ (simbolizira) in da ima ta „svet znamenj“ sestave?

K 2. Sodobna znanost ne more zahtevati, kot je to hotel Descartes, dokazane uvidevnosti (ki more biti le posredna, neposredne sploh ne bi bilo mogoče dokazati). S tem da filozofija nudi spoznavnostno podlago znanostim, še ni rečeno, da mora tudi filozofija sama biti znanost. Prav nasprotno, kot bom še omenil. Znanosti se pa nasplošno za tako podlago malo brigajo, zato je do neke mere sprejemljivo mnenje L. Althusserja, da imajo vsi znanstveniki neko samoniklo (spontano) filo-



zofijo, ki jo je mogoče deliti v dve prvini: Prva je dogmatično sprejetje snovne resničnosti, vsaj pogojena možnost spoznanja itd.; druga je miselnost in vrednotenje določenega kulturnega območja, ki vpliva na prvo prvino, obe hkrati pa na vso znanstveno dejavnost posameznikov oz. znanstvenih skupnosti.

K 3. Miselni sestav je v strogem pomenu možen le v matematiki (aksiomski sestav). V vseh drugih znanostih nujno mora biti nezakrožen, odprt, kar je ravno eden izmed pogojev za stalni napredek znanosti. Filozofskih sestavov je pa le preveč in se preveč med sabo izključujejo, da bi smeli z vso prepričanostjo in utemeljenostjo (tako zgodovinsko-izkustveno kot razumsko) govoriti o filozofiji kot znanosti. Še Husserl, ki je eden izmed redkih filozofov tega stoletja, za kogar bi naj filozofija bila znanost, bolj kot sestavljivost filozofskih misli poudarja strogost (riguroznost) dokazovanja, predvsem v načinu, in v tem vidi glavno enakost (a ne istost) med filozofijo in znanostmi. Menim, da je prav ta temeljitost najbolj važna. Mogoče bo kdo še danes zahteval vsaj za filozofske ugotovitve oz. trditve (teze) razvidnost, a bržkone bo ta uvidevnost zanj ali za določeni krog, ne pa za vse in za zmerom.

Pa je še nekaj drugega! Kako bi naj filozofija bila spoznavnostna (gnozeološka) podlaga za znanost — še manj seveda bitoslovna (ontološka) —, če je sama znanost? Mislim, da se je v tem skoraj nemogoče izogniti važnim prispevkom E. Russella in drugih sodobnih, ki so razvili pomembne splošne podmene (teorije) o tim. prek-govoru (oz. prek-govoric; špansko: meta'lenguaje). Uporabljam osnovno govorico, kadar hočem izraziti določen predmet; ko pa se nanašam na izraz (termin), s katerim sem označil predmet, ne morem več uporabljati iste osnovne govorice; uporabljam prek-govor. Že omenjeni Althusser (iz marksistično-leninističnega sodobnega tabora, za kogar filozofija ne daje odgovora na vprašanje o našem izvoru in cilju, češ da ni vera ali pravost; teze 16-18), vztraja na različnosti filozofije in znanosti (teze 1-3) in trdi, da je prvotni opravek (funkcija) filozofije, začrtati razliko med tem, kar je ideološkega v ideologiji po eni strani, pa znanstvenega v znanosti po drugi (teza 20). To zadnje potrjuje z drugega vidika R. Kuhn, ki na podlagi zgodovine znanosti govori o tim. paradigmah oz. modelih znanosti, ki so nekakšni okviri za znanstveno delovanje in znanstvene zaključke in ki odgovarjajo kulturni pogojenosti znanstvenikov oz. znanstvenih skupnosti. (Take paradigme bi bile v fiziki: organicizem, mehanicizem, fizikalizem, modalizem; v znanostih o človeku: biologizem, psihologizem, sociologizem, ethologizem. Ali pod drugim, izoženim vidikom, geo- oz. heliocentrizem.) Nekaj podobnega bi lahko rekli o Feyerabendu, čeprav s svojo anarhistično teorijo, ki zavrača enotno znanstveno metodo v zgodovini fizike, omogoča veljavnost tudi neznanstvenega mišljenja in spoznavanja. Dodajmo še neopozitiviste (v kolikor jih je sploh še kaj po severnem naprednem svetu, ki pa zdaj spet na debelo sektarijo na vseučiliških stolicah na našem demokratističnem, a ne demokratskem jugu, v obliki analitikov). Za neopozitiviste je ime! pomen samo tim. atomski stavek ali izrek (propozicija; K. Popper ga je imenoval „osnovni izrek“); to se pravi, samo

kadar uporabljam izraze vzete iz opazovanja posameznih snovnih predmetov, ima moj govor neki pomen; če uporabljam umiselni (teoretični) govor (ki je proizvod razuma), ima pomen samo, če ga preko tim. soodgovarjajočih pravil povežem z opazovalnim govorom. Kar seveda ni lahko in je večkrat nemogoče, kot je priznal celo R. Carnap sam v svoji „Die logische Aufbau der Welt“. Za popolnoma z opaznimi predmeti nepovezljive umiselne stavke („Bog je“) bi veljalo, da nimajo nobenega pomena.

Ravno tu, se mi zdi, je spet odprta pot za filozofijo: dokazati, da takšno utemeljevanje fizičnega sveta na logiki ne odgovarja spoznavnostnemu nauku, ki pričanja z izkustvom („Ničesar ni v našem umu, kar ni prej bilo v naših čutih“, z dostavkom nekaterih: „razen uma samega“, s pripombo drugih: „v kolikor se je um s svojo dejavnostjo razvil“), nehava pa z razumskim dokazovanjem v svetu nesnovnega pomena, kljub temu da ne brez snovne podgradnje (infrastrukture). Prav v kolikor bi Kos jasno razlikoval med filozofijo in znanostjo, bi mogel s svojim dokazovanjem storiti veliko uslugo znanostim, ker te same ne morejo, včasih resda nočejo, sicer pa sploh ne smejo iz svojega ne sicer zaprtega, pač pa začrtanega območja.

#### Nestrokovni izrazi — Nekaj odmikov (digresij)

Kos pravi, da je njegov poskus pisan v nestrokovnem jeziku oziroma da uporablja nestrokovne izraze. (Ali bi ne bilo bolj pravilno v tem primeru rabiti izraz „govor-ica“?) Najprej moram krepko poudariti, da to velja še bolj zame: premalo poznam, ali sploh ne poznam slovenskih filozofskih strokovnih izrazov. Res je pa tudi, da izrazi zastarijo, okostenijo, se izpraznijo ali izvotlijo, ali pa ne rabijo za to, kar določeni mislec hoče z njimi povedati. To seveda prinaša zapletenost, zaradi dvo- ali večumnosti; drugače povedano: zaradi drugačnega pomena. Kaže, da je zaradi tega neizogibno, da se komu zdi pomembno vpeljati nov izraz, najsigaže sposodi ali pa skuje.

Nestrokovni ali novi izrazi seveda lahko povzročijo zmedo ali nejasnost. Vsaj do neke mere je to opazno pri Kosu. Govori n. pr. o bitju, a včasih človek ne ve, če gre za bitje (esse; špansko: ser) ali za bit (ens; špansko: ente). Tako se mi zdi, da v prvem pomenu govori, ko opisuje človeka kot „v-pomen-usmerjeno-bitje“; v drugem pa, ko govori o naravoslovnih znanostih, katerih predmet so „biti“ (umske ali snovne).

Odmik: Ali je človek res „v-pomen-usmerjeno-bitje“? Za Heideggerja je človek znamenje, a bolj vprašanje ali celo vprašaj, ki kaže na nekaj, kar nam zmerom uhaja, in kar je ravno bitje, skrivnostna preddvorana Svetega. Za eksistencialiste človek ni še dosegel svojega bistva in potemtakem tudi ni mogel še priti do bitja; pomen človeka je ravno v iskanju in uresničevanju svojega bistva. (Z npravnostnega, etičnega vidika, M. Oraison opredeljuje npravno obveznost kot „to, kar človek mora storiti glede na to, kar mora postati.“) Prav med eksistencialisti so bili nekateri (Sartre), ki so govorili o nesmiselnosti (ábtnosti) človeške bitnosti (eksistence). Če se ne motim, se ravno v tem razhajajo pota: nekatera peljejo v nesmisel, druga v smisel; prva kljub ne-

smiselnosti imajo svoj pomen, čeravno je to nesmiselnost sama; druga pa komaj imajo pomen, a vodijo v skrivnostnost človeškega pa vesoljnega bitja in žitja. Mišlim, da je prav v tem tudi prvinska in prvotna razlika med vero in nevero. In morda celo (čeprav ne samo na sebi, ampak z ozirom na posameznika) razlika med duševnim zdravjem in boleznijo; V. Frankl sodi, da so duševne (ne: duhovne!) bolezni nujni nasledki tega, da je človek izgubil svoj življenjski smisel ali da mu nikoli ni bil dan oz. si ga ni pridobil.

Podoben dvojen pomen opažam tudi v izrazih „pojem“ in „dojem“, oziroma „pojmovanje“ in „dojemanje“. Če pojem kot tak pomeni nekaj občeveljavnega, potem pojmiti in pojmovati sta soustrezni glagolski obliki, ki izražata dejanje, po katerem se pojem (s)tvori. Resda „dojem“ marsikdo uporablja za izčrpno poznanje nečesa, kar je opaziti tudi pri Kosu, dejansko pa pomeni „vtis, občutek, zaznavo“; dojeti in dojemati torej izražata čutno (s)poznanje.

Odmik: Tudi tukaj bi rad malo postal. Kos piše: „Ali nam je žal, da ne morem dojeti edinstvenosti kot takšne, da torej ne moremo dojeti sebe kot dokončno edinstveno bitje?“ (str. 169) Edinstvenost lahko samó pojmujem. S tem pa ni rečeno, da ne dojemam samega sebe in da to čutno dojemanje vsaj podzavestno ne vključuje tega, da nisem „drugi“ in nisem „drugo“, čeravno dojemam tudi „pritisk“ drugih in „navezavo-na“ druge in drugo. (Heideggerjev „Dasein“; ali Ortega y Gassetovi „re-sistencia“ pa „in-sistencia“.) Z drugo besedo: S čuti zmerom dojemam samo enkratne vtise in poedino bit. Ko v enem samem pojmu (skupaj z večinoma neizogibno motno „predstavo“) pojmujem, kar je „občeveljavnega“, ta pojem izraža vrsto (razred, rod), ki je logično „višjega“ značaja kot posamezniki, ki jih pojem vključuje oz. na katere se nanaša. V tem pojmu res posamezne biti ne dojemam kot posamezne. (Bitje sploh ni poedino, ampak splošno, obče: „ens est universale“.) Pojmujem le to, kar je za tako določeno vrsto (razred, rod) občeveljavnega — vsaj po našem mnenju, ker je človek tisti, ki tvori izraze in jim daje pomen. S tem pa ni rečeno, da se ne dojemam, čeprav to še ne pomeni, da zavestno izrazim svoj telesno-duševno-duhovni jaz. Če bi kdo kdaj sebe pojmoval kot „dokončno edinstveno bitje“, mar ne bi s tem trdil, da je Bog? (Ali nas to ne spominja na Sartreovo izjavo, da Boga ni, ker bi sicer človek ne mogel trpeti, da on sam ni Bog?) Menim da je Kos hotel zapisati: „ne moremo dokončno dojeti sebe kot edinstvene biti“. To se pravi: „dokončno“ je prislov glagola dojeti, ne pa pridevnik samostalnika „(edinstvena) bit“.

Tukaj se mi zdi važno, da še nekaj dostavim. Človek tvori izraze, s katerimi hoče povedati, kaj je zanj določeni predmet. Izraz (predvsem za pojem) je znak (in celo znamenje, simbol). Ko opredeljujemo (definiramo), kaj pravzaprav „opisujemo“: predmet sam ali njegovo znamenje (simbol)? Opredelitev nam da pomen, ki ga pridevamo znamenju, s katerim označujemo predmet. Predmeta samega pa ne moremo opredeliti — zato ker ga poznam samo po njegovem znamenju.

Denimo, da so pojmi „občeveljavni“ in celo „občeresnični“. (Razlikujem, ker mislim, da „resnično“ obstaja taka razlika.) S pojmom „pročemo

pod površje enkratnosti" (Kos). Toda prav tu — vsaj kar zadeva svoj-sko, lastno, osebno bit: jaz — se prerinemo do najbolj enkratnega, enovitega in edinstvenega. Za špansko-argentinskega filozofa jezuita I. Quiles-a je v tem središču njegove filozofije (ali celo metafizike) in-sistence (v-bitnosti). Človek se dokončno doživlja, dokončno ima zavest, da je edinstvena bit. Gre za osnovno izkustvo, ki je edinstveno, čeprav ga izražamo s pojmi, ki so splošni. (Osebno mi bolj prija izraz „splošen“ kakor „občen“ — „generalis“, ne „universalis“ —, kar je po vsem povedanem morda razumljivo. To najprej zaradi tega, ker vidim razliko med „občeveljaven“ in „občeresničen“: prvi pojem se mi zdi bolj navezan na človeško razumnost (in njen razvoj), drugi bolj poudarja skladnost razuma z resničnostjo (stvarnostjo, realnostjo). Dlje ima „splošen“ manj prerealističen prizvok.) Filozofska razčlenitev (analiza) osebnega in splošnega izkustva, prav tako kot pojma, pa vodi v splošno veljavne trditve. Pod tem vidikom se mi zdi malo premočna Kosova trditev, ko pravi: „Duhovno doumevanje pomena prekaša doživljanje in domišljijško podoživljanje“ str. 171). Kos izraža svoje vrednotenje nekega „bitoslovnega (ontološkega) reda“, ki je zmerom nujni nasledek spoznavnostnih (gnozeoloških) podstavk. Toda, sprašujem, ali nismo mar snovno-duhovna bit (in bitje) in zato nesnovni pojem ne more izraziti vsega tega, kar doživljamo kot svojo bitnost (eksistenco), ki ni zgolj nesnovna, in ki jo tako doživljajansko pojmuje tudi v filozofski razčlenitvi in-sistence (v-bitnosti)?

#### „Naravoslovne in matematične znanosti“

a) Kos redno govori o teh znanostih. Nikoli ne omenja tim. **družbenih ved oz. znanosti o človeku**. Resda na prvi videz niso tako primerne, kot naravoslovne ali matematične znanosti, za to, kar Kos hoče dokazati. Toda to je le na prvi pogled. Ali jih torej Kos mar vključuje v naravoslovne znanosti? To bi bilo kar prehudo! Seveda skušajo nekateri vse znanosti zmetati v isti koš, velika večina pa krepko razlikuje (kljub temu) med enimi in drugimi. Sprašujem se, zakaj jih Kos ni izrecno upošteval, saj te znanosti imajo za predmet izreden obseg vse resničnosti, ki je za Kosa predmet filozofije. Po mojem bi družbene znanosti dale Kosu prav tolikšno priložnost kot naravoslovne znanosti, če ne še večje. Res je, da so znanosti o človeku še nekako v povojih (znanstvena sociologija ima komaj 150 let, psihologija 100, večina so pa še novejše). Večina teh znanosti šele išče svoja „počela“ (postulate, aksiome), svoje območje in svoj način oz. načine delovanja (metode). (Morda ravno zaradi tega pomanjkanja epistemološke podlage tolikokrat zapadajo v ideološko pristranost, ker to podlago filozofije znanosti nadomeščajo z voluntaristično izbranimi filozofskimi mislimi in miselnimi sestavi.)

Družbene znanosti so po drugi strani po nekem čudnem protislovju pogosto zašle v devetnajstoletni determinizem, medtem ko je fizika prešla (od Planckove kvantne teorije preko Einsteinove relativnostne teorije in včasih celo Heisenbergovega fizičnega indeterminizma) do tim. modalizma, ki ga nekateri celo hočejo imenovati dualizem! Kos po mojem pravilno sodi, da smo tu na stičišču in razhajališču znano-

sti pa filozofije. Modalizem umeva, da energija je zdaj snov (elektroni), zdaj val (ne da bi kaj valovilo). (Ali bi se ne moglo reči namesto „energija“: „tvar“? Tvar prihaja od tvor-iti, del(o)vati, energija pa iz grškega „v dejanje“.) Takšni jalovi poskusi kot v Kanadi živečega argentinskega epistemologa Maria Bunge-ja, po katerem njegova nevrtrionska teorija „subsumira“ (v sebi vključuje in dialektično preseže) obe „nasprotujoči si“ teoriji, izražajo bolj pobožno željo ali ideologijo funkcionalnega monista kot pa resničnosti odgovarjajoč umiselni izrek (teoretična propozicija).

Dalje je res, da so nekateri v teh vedah kar preveč vztrajali na neopozitivistični težnji po aksiomatizaciji vseh znanostih (n. pr. Chomski v modernem jezikoslovju). Prav tako so n. pr. sociologi opustili prehitro posploševanje opazovanih primerov, a kljub temu so se z resnim preučevanjem povrnili v nove posplošitve, bolj znanstvenega značaja (Malinowski), in včasih v (celo kar preveč?) odmišljene sestave (najnovejši, kot Talcott Parsons).

Ponavljjam: zdi se mi, da bi Kos tudi v znanostih o človeku mogel dobiti nove in dobre razloge za svojo razčlenitev, ki mu rabi za novo opredelitev filozofije.

b) Imel bi pa svoje pripombe tudi h Kosovemu gledanju na matematiko. Ne bom zanikal, da je to, kar trdi Kos, precej razširjeno mišljenje; niti ne, da je do neke mere pravilno. Pravi Kos, da je matematičnim znanostim lastna večja ali močnejša odmišlitev (abstrakcija). To je nedvomno pravilno, kadar gre za zadnji spoznavnostni vir, ki bo za veliko večino izkustvo. Toda postavimo tole vprašanje: Ali je bistveno za matematiko odmišljanje (abstrakcija), ali izum, ustvarjanje (invencija, kreacija)? Kos kaže, da se nagiba k prvemu mnenju, ker piše: „Bistvena za matematično mišljenje je povezava s snovno kolikostjo“ (str. 172). To velja za matematiko, v kolikor je „orodje“ za tim. dej(anj)stvene vede, ne pa za matematiko kot tako. Ali mar ni mogoče z nekaj izvirnimi prvinskimi izrazi, s pomočjo pravil za opredelitev in računanje, tvoriti čisto razumski sestav, ki je notranje popolnoma neprotisloven; in tisti izvorni prvinski izrazi (z njihovimi pojmi) so popolnoma umišljeni?

Vse to nekako potrjujejo tim. ne-evklidske geometrije. Za evklidsko geometrijo seveda je veljavno Kosovo pojmovanje matematike, nikakor pa ne za ne-evklidske. Ko je Gauss v začetku prejšnjega stoletja pričel dvomiti o tem, da bi vsota kotov v trikotniku merila 180°, je bil do neke mere odvisen od opazovanja. Ko pa so Bolyai, Friemann, Lobachewski in drugi začeli dvomiti o petem Evklidovem postulatatu (sodobno izražen: skozi točko izven premice je mogoče potegniti le eno vzporednico), so postavili dvoje podmen: eni, da ni mogoče potegniti nobene vzporednice; drugi, da so mogoče neštete. (Nešteto oz. neskočno število v matematičnem pomenu; vemo pa, da je matematična neskončnost v resnici nedokončnost. Ko so omenjeni znanstveniki gradili svoje sestave, ni bilo še nobene verjetnosti, da bi njihov sestav mogel ustrezati kakšni resničnosti; in če bi upoštevali samo naše čute, bi je še danes ne imeli. Za veliko večino so bili taki sestavi neke vrste „divvertimento“; za druge nova umetnost, ki ne posnema več narave niti je ne

uporablja kot snovno prvino — vse nekako v skladu s Fichtejevo filozofijo o razvoju snovi do duha in nato do umetnosti. Katera geometrija je bolj „resnična“, to se pravi, katera boljše odgovarja temu, kar se dejansko dogaja v snovnem svetu? Včasih evklidska (naš vsakdanji svet, predmet našega čutnega zaznanja), včasih pa ne-evklidske (v makrokosmosu).

Mogoče se kdo ne bo strinjal, a mislim da sta dve trditvi pomembnih mislecev v bistvu pravilni, in jasno izražata, kar skušam razložiti. B. Russell pravi: „Fizika je matematika, ne ker bi veliko vedeli o fizičnem svetu, ampak ker vemo premalo; vse kar vemo o njem, so naše matematične projekcije“. Vprašanje „odkod naša matematika“ dobiva s tem svoj odgovor: ni fizični svet, ki nam projicira matematične sestave; človek jih izumlja in jih projicira v svet, da ga tako malo boljše spozna. A. Einstein pa je dejal, da matematični zakoni (pravila), v kolikor se nanašajo na resničnost, niso natančni; in da se nanašajo na resničnost, v kolikor so natančni.

Ne zanikam, da je bil Russell nominalist. Dvomim pa, da bi kdo danes mogel biti tolikšen realist, da bi se mu naši dojmi in pojmi popolnoma skladali z resničnostjo. Vse Kosovo dokazovanje pravzaprav predpostavlja takšen „nereprezentativni realizem“, kot bi ga imenoval A. F. Chalmers. Z drugimi besedami: Obstoji matematično mišljenje in matematični sestavi, najsi že imajo povezanost s snovno kolikostjo ali ne; čim manj take povezanosti, bolj natančni so. Res je pa, da, kadar matematiko uporabljamo v naravoslovnih znanostih, potem seveda gre za povezanost s snovno kolikostjo.

Zapisal sem „uporabljamo“. Lahko bi bil napisal „navezujemo na“ (apliciramo). Vem, da mnogim sodobnim ni všeč, če govorimo o aplikaciji matematike, toda v tem primeru gre predvsem za tiste, ki: 1. bi radi imeli svet v grškem pomenu kozmosa (s svojim *lógosom* in *noúsom*); 2. našo razumnost (racionalnost) kot razvoj bistveno istega razuma (v grškem ali srednjeveškem ali modernem pomenu, najsižebo ta zadnji v nekakšni Heglovi abstraktni Ideji ali v človeku kot takem — toda kje je ta?); 3. in končno „našo“ matematiko (nočejo govoriti o matematikah oz. o matematičnih strokah, panogah, znanostih) kot popolnoma skladno s takšno resničnostjo, pa čeprav je ta resničnost razvojna ali celo dialektična. Zato tudi nočejo govoriti o orodnih (instrumentalnih) znanostih. Zdi se, da je vsaka znanost (in celo naša razumnost) nekaj orodnega, vendar menim, da ni tako napačno, če še vnaprej matematiki privedamo orodnostni značaj, s katerim se postavlja na razpolago drugim znanostim.

Carnapova delitev znanosti v formalne in faktične še velja, a značilnosti so druge (glede na predmete, izreke in metode). Logika in matematika sta formalni znanosti, ker odmišljate oz. ker sploh ne upoštevate poedine biti. S tem pa ni rečeno, da bi vse druge znanosti bile dej(anj)stvene (faktične) v strogo ozkem fizičnem pomenu. Kos je glede tega zelo jasen (str. 168), vendar bi pristavil nekaj opomb: 1. Mislim, da ni čisto točno reči, da je snov „kakovostno označena kolikost“. Seveda je za snov bistveno to, da je kolikostna, to se pravi, da je na neki način merljiva, a ne pre-merljiva! Ker naša razumnost

še ni — in najbrž nikoli ne bo — sposobna ustvariti en sam matematični sestav (eno samo matematiko, če hočete), se moramo pač zadovoljiti s tolikerkimi matematičnimi sestavi. 2. Kakovost, o kateri govori Kos, je treba pravilno umevati: gre za kakovost, ki je predmet tim. naravoslovnih znanosti, nikakor pa ne za bistvo snovi same, ki je metafizičnega značaja. Ta fizična kakovost potrebuje soodgovarajočih opredelb; ne toliko opisov s pomočjo (čutnih) dojemov, kakor opredelb. Carnap je, kljub nekaterim zmotam, pravilno trdil, da otroku lahko opišem slona, ki ga še nikoli ni videl, ne morem pa opisati elektrona s čutno zaznatnimi lastnostmi; opišem ga lahko samo z (umiselnimi) pojmi in z njimi ustrezajočimi pomeni. Poznamo indijsko basen o treh slepeih, ki so hoteli opisati slona: eden je potipal trup, drugi tace, tretji rillec; prvi je trdil, da je slon podoben sodu, drugi da stebri, tretji da kači; in vsak je imel po svoje prav! Nekaj podobnega se nam dogaja v znanstvenih opredelitvah čutno nezaznatnih predmetov v naravoslovnih znanostih. Včasih niti nismo prepričani, da resnično obstajajo; drugič vemo, da nekaj podobnega mora biti vez (ne nujno vzročna) za določeno dogajanje v določenem območju, ki ga preučujemo; še kdaj drugič naše umiselne trditve, ki so v bistvu tolmačenje (traduttore, traduttore) nahajajo zadostno ali vsaj začetno posredno potrdilo (bolj negativno, kot pozitivno) s tem da, ko jih skušamo uporabljati za to, da zasledimo določene predvidene „učinke“ v posameznih primerih, imajo večjo uspešnost, kakor če bi uporabljali ravno nasprotno opredelbo ali trditve (podmene, zakone). 3. Po vsem povedanem je treba pravilno razumevati Kosa, ko pravi: „Ne pojmi ali pomeni kot takšni, ampak resničnost tako pojmovana jih zanima, to je opazna, opisna, premerljiva naravoslovna ali pa matematična resničnost vesolja“ (str. 173); ali: „Naravoslovne in matematične znanosti se s pomočjo občevljavnih pomenov lahko (...) soočujejo z resničnostjo“. Najprej bi rekel, da se naravoslovne znanosti s pomočjo matematike, (ne zmerom in ne izključno, kot prav pravi Kos), soočujejo z resničnostjo. Potem, z resničnostjo se soočujejo ne le vsaka znanost s svojega omejenega vidika, ampak tudi vse znanosti (današnje in kar jih še bo) z njimi lastno omejenostjo: prodró do biti, nikoli pa ne do bitja; in v biti res vsaka znanost samo do pojavov (fenomenov), ki tvorijo njeno območje, ne do biti kot take. Dalje, res je da naravoslovne znanosti zanima resničnost in ne pojmi, s katerimi jo zaznamenujejo (simbolizirajo). Toda ta resničnost je opazna le do neke mere; ni zmerom niti ne popolnoma opisna; ni premerljiva, kvečjemu zmerom bolj in bolje merljiva. Končno taka resničnost vesolja je samo snovno-kakovostna, nikoli ne matematična. Kaže kot da bi Kos privedel matematičnim predmetom neko realnost, toda ti predmeti so kvečjemu, kot bi rekli klasiki, „entia mentis (logica) cum fundamento in re“; še manj si morem domišljati (dojeti tako ni mogoče), kaj bi naj bila matematična resničnost, ki jo Kos isti z naravoslovno (fizično). Ali ni tu nevarnost, da, kdor hoče biti preveč „realističen“, nehote zahaja v (pretiran) „idealizem“? Ali smemo uporabljati isti izraz „resničnost“ v tako različnih pomenih? Sicer pa: po vsem videzu Kos isto-vešti tim. „realnost“ z resničnostjo; toda resničnost ima (vsaj zame) večjo povezanost s spoznanjem (in torej je bolj osebkova, brez kogar

ni spoznanja), medtem ko (s)tvarnost izraža nekaj stvarjenega, narejenega, neodvisno od osebkov, ki spoznava, in tudi ne pomeni naravnost nekaj snovnega.

### Sebevidnost-Samozavest-Prenosljivost

To so nekateri pojmi, ki v Kosovem poskusu dobivajo silno važnost. Ne rečem, da ni dosegel povezave s tem, kar je razmišljal. Morebiti je nekoliko premalo pojasnil, kaj vsak od teh pojmov pomeni. Seveda ni bilo pričakovati, da bi v takem poskusu navedel tudi zadostnih dokazov za obstoj takšnih resničnosti v naši stvarnosti. Vendar po mojem ne bi bilo odveč, če bi bil omenil, da ne gre za kakšne nedokazane postulate (počela) njegovega sistema, in če bi povedal, na čem sloni njegovo sprejetje stvarnosti teh pojmov.

Želel bi se ustaviti predvsem pri pojmu prenosljivosti oz. (pri)občljivosti. Vemo, da je od Grkov dalje to ena izmed značilnosti znanosti. Vendar nekatere trditve pri Kosu niso tako jasne ali zadostno dokazane. N. pr.: govori o prenosljivosti jaza na druge jaze (str. 172); trdi, da „pomenska občeveljavnost (..) in pomenska prenosljivost sovpadata“ (prav tam); da „najbolj snovno prepleteno vsakdanje človekovo življenje (... se poslužuje) „nesovnih pojmov ali (in?) pomenov“ (str. 173). Ali velja to samo za priobčanje „objektivnih“ podatkov, ali pa tudi za subjektivna doživetja? Morda je vse to resnična možnost, ni pa dejanska resničnost, stvarnost. Moderna semiotika (znakoslovje: splošni nauk o znakih) se deli v sintakso (ki se ukvarja z znaki ne glede na to, kaj značijo), semantiko (ki se ukvarja z znaki glede na zaznačene predmete) in pragmatiko (ki se ukvarja z znaki glede na posameznike, ki te znake uporabljajo). Odtod netolikšna prenosljivost in le težavna občljivost kakšnih pomenov; odtod nove splošne podmene o občevanju in (pri)občljivosti, kjer so važni vsi činitelji: oddajnik (emisor), sprejemnik (recéptor), kodifikacija in razkodifikacija (šifriranje in razšifriranje) itd. Seveda to povzroča manjše težave v znanosti (a Kos sam omenja Einstejnovo formulo, str. 175), veliko več pa v vsakdanjem življenju, ki je zmerom bolj zapleteno in zamotano, večkrat ne tako nenamerno (pomislimo na tim. splošna občila in njihovo govorico; raziskovanja U. Ecco-a in drugih). Najbrž bi bilo tudi v tem potrebno nekoliko dopolniti oz. pojasniti Kosovo razmišljanje.

### „Dokazovalna veriga“

Zaradi teh številnih opomb k posameznim stopnjam Kosovega razumskega utemeljevanja, nikarte zaključiti, da sem hotel opozoriti na tolikšno „šibkost tega ali onega člena dokazovalne verige“, kot da bi s tem dokazovanje in zaključek izgubila na vrednosti. Prav nasprotno! Če želim malo več jasnosti ali kakšne dopolnitve, je predvsem zaradi tega, ker sem prepričan, da je Kos predstavil nekaj novega in da je v bistvu „zadel“, čeprav je morda izumil nekaj za spoznanje drugega, kot si je bil namenil.



Kos sam našteva stopnje svojega razmišljanja (str. 174); temu bi bilo treba dostaviti še to, kar sledi potem. Zaradi lažjega umevanja bi bilo primerno, če bi bil izrecno naznačil vsako stopnjo, medtem ko jo je obravnaval.

Navadno ostane potem, ko se kdo „pretrine“ do nekega zaključka, samo še trditev — v tem primeru opredelba. Če to trditev hočem priobčiti drugim, tako da si jo popolnoma in utemeljeno osvojijo, jo moram razložiti. V takem primeru navadno postopek ni več „dokazovalna veriga“, marveč neke vrste izvojna (deduktivna) razčlenitev (analiza). Pogosto se šele v tej dejavnosti opazi potreba po kaki spremembi v obliki, v kateri je trditev izražena, ali v pomenih, ki jih privedam uporabljanim pojmom.

### **Razgledanost - Sudobnost - Širokost - Globokost**

Naj tile samostalniki opišejo, kar sodim o Kosovem poskusu. Ne bom omenjal niti dokazoval vsakega posebej, vendar se spleča poudariti nekatera mesta.

Tako: „Raziskovalni predmet tkzv. naravoslovnih znanosti je vesolje, v kolikor je vsaj teoretično opazljivo in premerljivo“ (str. 168). Dokazovanje fizične neotipljivosti (str. 168-9 in mimogr.). Sebevidna in nenehoma povračljiva samozavestnost (str. 169 in mimogr.). Naše spoznanje prihaja iz „neprestano se spreminjajočega se okolja“ (str. 169). Posredovanje pojma po pomenu, nesnovnega pojma pa po besedah (str. 170). Pomen pojmov je naravnani na tisto, kar vsaj notranje in samozavesti izpoveduje o resničnosti, kljub temu da se lahko včasih motimo (170). Živimo v tako pojmovani resničnosti, tudi če kdo ne more umovati človeka kot utelešenega duha (170). Nesnovnost predmeta ni isto kot popolno spoznanje; pomensko območje ni odvisno le od načina spoznanja; resničnost sama nudi različne dostope (171). Matematika skrajno idealizira snov (172). Razmerje kolikost-kakovost (prav tam). Človekova duhovna zmožnost sega dalje kot vso to duhovnost utemeljujoča samozavestnost odnosno njen pomen (173; v tem znova vidim to, kar je po mojem Kos bolj dokazal, kot tisto, kar si je bil namenil: ne opredelitev filozofije, ampak utemeljitev njenega delovanja, način delovanja in celo namen (gl. tudi 174-5). Opomba o iznajdbah (175). Razmišljanje o pojmu pomena, pomenu pojma in pomenu pomena (str. 170; 175 in drugje). Skupno filozofiji in znanosti je „bolj dojeti resničnost“ (177), seveda z razlikami, ki jih Kos tudi omenja. Filozofija se edina lahko sistematično ukvarja z nesnovno-duhovnim svetom (177), bodisi v snovni ali nesnovni resničnosti — „kolikor kaj pomenita v območju povračljive samozavestnosti“ (177). Razmerje med filozofijo in znanostmi (178). Nenadomestljivost filozofije (178-9).

### **Kosovi končni zaključki**

To, da Kos govori samo o naravoslovnih in matematičnih znanostih, je morda krivo, da se sprašuje: „Zakaj ne bi prepustili nesnovno-duhovnega območja samozavestnosti — filozofiji?“ (str. 176). S tem ne maram trditi, da Kos nima prav. Treba je le vprašanje pravilno razu-

mevati. Kar se da, če smo s Kosom šli skozi vse njegovo dokazovanje. Vendar bi kdo upravičeno trdil, da njegovemu dokazovanju nekaj manjka, da nečesa ni upošteval.

Samozavestnost ni le predmet filozofije, temveč tudi znanosti o človeku. Saj se še naravoslovne znanosti ne morejo a priori odreči temu, da bi razumsko (a ne filozofsko!) razložile, kako prihaja do samozavesti in v čem je ta samozavest.

Isto velja za to, kar Kos imenuje „nesnovno-duhovno“ območje. Najprej, ker Kos vsaj vključeno (implicite) isti oboje, če se ne motim; to se pravi, nesnovno in duhovno, kar za sodobno znanost ni tako jasno. Potem pa, ker prav zaradi fizikalne modalnosti bodo nekateri zmerom skušali ubajati v to — ali vztrajati na tem —, da snov lahko včasih opravlja „nesnovne“ funkcije. Zaradi tega bi bilo treba dokazati, da obstoji stvarna (realna) razlika med fizičnim (naravoslovnim) in metafizičnim (filozofskim) pojmovanjem snovi. Ne razumem, zakaj tega Kos izrecno ne upošteva. Mogoče zato, ker je zanj jasno. A gotovo ve, da znanosti ta razlika kot taka ne zanima, zaradi česar ji ne bi smeli še pomagati v njenem nehotenem zamešavanju.

Malo dalje Kos pravi, da bi filozofijo lahko opredelili „z ozirom na“. Ali bi ne bilo bolj pravilno, ko bi Kos postavil trditev, da je značilna dejavnost filozofije „svet pomenov, to je, v kolikor pomeni tako snovno kot nesnovno resničnost (oz. boljše: stvarnost)“? (Ne vključujem „vsega vesolja“, ker bi kdo upravičeno trdil, da torej ni predmet filozofije n. pr. pojem Boga. Toda res je, da prihajamo do pojma, pomena in prek-snovne (metafizične) resničnosti Boga le v veselju in po pomenih, ki jih v njem zasledimo.)

Menim, da bi Kos moral še bolj krepko trditi in potrditi to, da vse znanosti predpostavljajo obstoj tega, kar imenujemo pojem oz. njegov pomen; da, čeprav skušajo razložiti nastanek nesnovnega pojma, povezavo pojmov v sodbe (izreke) in teh v miselne sestave po eni strani, pa preskok iz premnogih podatkov snovne stvarnosti v nesnoven pomen (ali umski izrek), ki je morda čisto nasproten čutnemu zaznanju (n. pr. znanstveni izumi — uvid/intuicija) po drugi strani, **nikoli ne bodo sposobne razložiti nesnovnosti kot take**, neodvisno od snovnega sveta in neodvisne od snovnega sveta. Še več, da niti do pojma biti ne pridejo kot (nujno analitične in specializirane) znanosti; tem manj do pojma bitja. Na to zadnje Kos ni pozabil, le da se verjetno ni maral poglabljati v to odprtost, ne bo pa tako všeč tistim, ki niso bitnostnjaki (eksistencialisti), in so (kot, kaže, tudi Kos sam) bistveno bistvenjaki (esencialisti); ti zadnji pridevajo pojmu „bitje“ neko vsaj metafizično realnost, prav tako kakor sodijo, da pojmi niso le „imena“, temveč da res vsebujejo obče, kar je v poedincih posamezno stvarno. Sodobnim je seveda bolj všeč (posebno znanstvenikom), če govorimo le o izrazih (ki so nedvomno nekaj snovnega) ali pojmih (ki so za mnoge funkcionalno-nesnovni —, a le v fizičnem, naravoslovnem pomenu). Ravno s tem, da se jim dokaže, kako da nesnovni svet pomenov **kot tak** ne more biti predmet nobene znanosti, se odpre Kosova (!) pot kot dokaz za filozofijo in njene bistvene opravke (funkcije).

G. Reale je na 3. argentinskem filozofskem kongresu leta 1980 predaval

o „Današnjem pomenu pojma filozofije“. Trdil je, da je bil že od presokratskih mislecev namer (ne toliko namen) filozofije dvojen:

1. Spoznati vse, a ne v posamezni stvarnosti, temveč to, kar je občevaljavnega; to se pravi, spoznati to, kar je obče in ki daje pomen vsemu poedinemu, v kolikor ga poenoti v občem.

2. Razbajesloviti (demitificirati) današnje navidezne resnice, ki temelje na mnenjih (od „dóna“ do „alétheia“). Včasih so bile take bajke poezija, domišljija; danes so lahko znanost, tehnika, ideologije.

Ali vse to ne kaže na to, da pravzaprav Kos opredeljuje filozofijo po njenem opravku, po njenih namerah — prav tistih, ki so že od začetka filozofije bili njej lastni?

### Kosove opredelitve

Kos predlaga troje opredelitev (str. 178-9). Prva je najdaljša, zadnja pa izredno kratka. Preglejmo jih, začenši z zadnjo.

1. „Znanost o-vsem-nesnovnem-duhovnem.“

a) Že smo govorili o tem, da filozofije ni mogoče smatrati za znanost, da pa je primerno označiti jo kot razumsko (ne: razumarsko, racionalistično) dejavnost.

b) „O-vsem-nesnovno-duhovnem“ se mi zdi preširoko in zato premalo natančno. Denimo, da bi Kos istil nesnovno pa duhovno: v takem primeru je en izraz odveč. Menim pa, da namerno uporablja oba izraza, ker nekateri sprejemajo „nesnovnost“ (v fizičnem pomenu), „duhovnost“ (oz. duha) pa kvečjemu v pomenu filozofov kot Scheler in Bergson v pomenu tim. kulturne šole v sociologiji; z izrazom „duhovno“ je odprta pot tudi za podstatno (substancialno) umevanje duha.

c) Kaj je torej „predmet“ filozofije? Nesnovno-duhovni svet (v Kosovem pomenu), v svoji dvojni — snovni in nesnovni — stvarnosti (realnosti); nesnovno-duhovni svet pomenov; obstoj in pomen takšnega sveta pomenov? Kos zadosti jasno trdi, da se vse človeku bistveno spoznanje dogaja v nesnovno-duhovnem svetu pomenov; da se s tem svetom kot takim ne peča nobena znanost in bi torej moral biti filozofiji lasten opravke; da ta svet vključuje tudi pojme, ki pomenijo nesnovne stvarnosti (oz. vsaj skrajno odmišljene pojme, kot n. pr. pojem bitja). Ne reče še s tem, da se filozofija ukvarja z vprašanjem o stvarnosti (realnosti) sveta, ki bi odgovarjal pojmom o duhovni stvarnosti. Govorim o stvarnosti, ker je nekaj lahko resnično(stno), v kolikor naš pomen odgovarja našemu pojmu v tem, kar sodi, da neki predmet je (bistvo), ne pa nujno, če dejansko je, obstoja (bitnost).

Potentakem bi si predrznil svetovati takšnole opredelitev, „Filozofija je (razumska) dejavnost, ki preučuje nesnovno-duhovni svet pomenov in njihovo resničnost ter stvarnost (tega, kar pomenijo)“.

2. „Filozofija je znanstveno urejeno raziskovanje vsega nesnovno-duhovnega.“

a) Izraz „znanstveno urejeno raziskovanje“ je laže sprejeti kakor pojem „znanost“. Pomislimo samo na Husserlovo „strogost“ (riguroznost).

b) Kos sprejema to opredelitev zaradi kratkosti, predvsem pa ker se vsklada mnenju mnogih, da „pojem je ali živi od resničnosti“. Ponavljam, od resničnosti, ne pa še s tem od stvarnosti. Dokaz za to daje Kos sam, ko pogosto pravi (kot prav tukaj), da je po navadi poudarek na položaju pojma znotraj samozavestnosti.

Moram priznati, da se mi z vidika čim bolj splošnosti odgovarjajoče opredelitve zdi neprimerno boljše, če opredelitev označi, da je filozofija edina, ki se **more** baviti z resničnostjo pomenov o duhovnem svetu (ali celo duhovnega sveta), kot pa trditi, da se **mora**!

Seveda, kot pravi Kos, „še s pojmi dojamemo (sic!; bolje: doumemo) pomen tako snovnega kot nesnovnega sveta resničnosti vesolja“. Toda doumeti resničnost nečesa še ne pomeni njegove stvarnosti (ontološko je nasledek gnozeološkega; vprašanje pa je, če ontološko odgovarja ontičnemu), oz. si vsaj zastaviti vprašanje o njej.

3. „Filozofija je urejeno (sistematično) raziskovanje nesnovno-duhovne resničnosti, v kolikor pomeni tako snovni kot nesnovni svet vesolja.“ Priznati moram, da mi ta opredelitev najbolj ugaja, kljub nekaterim pomislekom.

a) Kos tukaj bolj vztraja na urejenem (sistematičnem) raziskovanju kakor na sestavu (sistemizaciji) izsledkov.

b) V razlagi opredelitve izrecno piše: „Seveda je filozofija potem tudi sestav teh izsledkov, a je predvsem osebno dogajanje“. Že smo omenili, da je neki miselni sestav lasten celo bajeslovju, kljub toliko notranjim protislovjem. Predpostavljamo, da nasplošno v filozofskih poskusih sestavov ni tolikšnega protislovja. Če ga ni, je to predvsem nasledek „urejenega“ (če želite, „znanstvenega“) raziskovanja. In vendar Kos, kljub temu da opredeli filozofijo kot znanost, trdi, da je „predvsem osebno dogajanje“! Če bi bilo to brezpogojno (absolutno) res, potem filozofija nikoli ne bi bila miselni sestav, še manj znanost. Filozofsko mišljenje, filozofska miselnost ali kakšen začetni miselni sestav so nedvomno svojski osebam (če hočete, osebkom — v spoznavnostnoslovnem pomenu). Toda če kak filozofski sestav ima za koga kak smisel, ga ima samo v toliko, v kolikor v njem najde to, kar je dognal mislec, ki ga je izumil (J. Mariás), oz. zasledil v njem to, česar niti prvotni mislec ni doumel (Nietzsche-Heidegger). Za to pa je neizbežno potrebno, da obstaja „prenosljivost“ miselnih pomenov in miselnih sestavov, ali pa vsaj miselnih sestavov (oz. misli) ne glede na pomen pojmov. Večkrat se dogaja, da si prilastimo pojme (ali izraze), ne pa pomen pojmov! V tem je „dvojnost“ filozofskih sestavov (kot vsega človeškega sploh); priobčujejo pojme (ali izraze), ne pa nujno pomene; tako po eni strani „poznamo“ ves sestav („površno“), po drugi pa ga moremo „premisлити“ in sprejeti kot svojega. V tem zadržem zmerom gre za osebno dogajanje, čeprav „vsečina“ mojega razmišljanja ni izvorno moja.

c) Kos dostavlja: „v kolikor pomeni tako snovni kot nesnovni svet vesolja“. Spet sprašujem: svet pomena, ali resničnost, ki jo svet pomenov razodeva? Če je predmet filozofije svet pomenov kot tak, potem vključuje tudi vprašanje o pomenu resničnosti pa stvarnosti nesnovnega

in celo duhovnega. Zato samo na sebi ne bi bilo potrebno izrecno navesti „tako snovni kot nesnovni svet vesolja“; nedvomno pa je izraz „vesolje“, kot sem že omenil, ————, ker nekako omejuje.

Bržkone se bo marsikomu zazdelo, da to, kar počenjam, je zagnušno opravilo. Prepričan sem pa, da bo vsakdo z nekoliko filozofske izobrazbe (ali nagnjenjem) razumel, za kaj gre. Kos sam govori o „nenavezanosti in izpostavljenosti“, neke vrste vzmet za razmišljevalne podvige. Ne oslabi živcev „ponesrečeni poskus“, ker „svobodni svet je neizčrpno velik“ in „nudi ogromno možnosti“, čeprav (in prav zato ker) vključuje izpostavljenost kritičnemu ocenjevanju.

Ali ni to tudi zame najboljši zagovor?

Ko je Kos končal svoj poskus, je zagledal na drugi strani mize velikega pajka; zdel se mu je prijazen, celo rad ga je imel, čeprav se dotlej še ni mogel pogovarjati z njim. Upam, da v tem mojem skrupalu ne bo videl strupenega pajka, četudi ne rečem, da ni nemalo nadležen. Nadloge so pa del trpljenja ali priložnost zanj, kar g. Kos gotovo bolje ve kot jaz. Milena Merlak (Brezizhodnost) pesni: „Trpljenje je resnica / o vsem zgrešenem iskanju, / kadar več ni / rešilne poti“. Verujemo, da je rešilna pot za véliko na(d)logo; upamo, da tudi za majhne, vsakdanjostne. Seveda včasih zgrešimo pot, saj „Pot se utira grede“ (“se hace camino al andar”, A. Machado).

Vljudno pozdravljam.

A. Jantar

Buenos Aires, 1. oktobra 1987.

## POROČILO O IZIDU NATEČAJA ESEJEV ZA 1986

Kot že vrsto let sem, z željo, da se obdrži tudi znanstvena raven revije Meddobje, obenem pa da prispeva tudi Slovenska kulturna akcija k reševanju perečih slovenskih problemov, je bil razpisan natečaj esejev in razprav za leto 1986. pod naslovom „Slovenska bodočnost“. Natečaj je s svojim darom omogočil dr. Peter Urbanc iz Kanade. Eseji naj bi obravnavali poljubno temo o slovenski prihodnosti, povezano s slovensko problematiko, in s tem pripomogli k zdravi rešitvi aktualnih vprašanj — stvar, ki se je sprožila letos tudi v domovini.

Natečaja se je udeležilo sedem avtorjev, kar je za slovensko skupnost v zdomstvu, zamejstvu in domovini resda malo število, ki pa kljub teku časa dokazuje, da še ne upada naše zanimanje za slovenske probleme. Razveseljivo je, da so sodelovali poleg starejših tudi misleci iz mlajše generacije, rojene že v tujini.

Čeprav je razsošišče ocenjevalo predvsem vsebino, se je oziralo tudi na jezik, kjer še ni opazno upáda, danes, ko se celo v domovini govori o osipu slovenstva in slovenščine.

Število udeležencev natečaja pa obenem priča, da se emigracija in njeni kulturniki (SKA) zanimajo za težave slovenstva tako v domovini kot v zamejstvu. Prav pri tem bi lahko poudarili namen natečaja: služil naj bi pri osvetljevanju, razčiščevanju, načrtovanju slovenske bodočnosti, saj je mecen želel, naj bi nagradni natečaj nosil ime „Bodočnost slovenstva“. Ta pa je ogrožena, kar vemo iz domovine, prav tako se zavedamo ogroženosti slovenstva v tujini, zato naj bi tudi ali pa predvsem kulturniki, živeči v svobodi, prispevali peščico zrnja — klenih misli in dognanj —, iz katerih naj bi vzhajala pogača boljše bodočnosti.

Esej „JURČECEVA RAST IZ NARODNOSTI V DRŽAVNOST ALI BODOČNOST SLOVENSTVA V ANTIPODIH“ pod šifro 1814 je ocenjevalna komisija ocenila kot literarno odlično, z Jurčeevimi deli dokumentiran in za slovenstvo tehten prispevek, ki pokaže, kako se je dijak, visokošolec, politik, književnik, dopisnik novinarskih agencij, urednik Slovenca in potem predsednik SKA, Ruda Jurčec, razvijal in kako pojmoval narodnost in državnost v sebi in okolju. Potrebno bi bilo samo potegniti zaključke, kaj bi Jurčec lahko storil za slovenski narod in državnost, če bi živel v normalnih razmerah. Kot sporna osebnost doma in v emigraciji je Jurčec obdelan z novega, izvirnega in

širokega zornega kota, kar esej daje še posebno vrednost. Podprt iz preteklosti, uprt v bodočnost, je Jurčec doživel novo predstavitev svojih idealov in nazorov. Sodobnosti eseja ni treba poudarjati, saj se slovenska družba srečuje z istimi problemi, kot jih je nakazal avtor eseja.

„Triglavov“ esej „SLOVENSKA BODOČNOST IN PROBLEM NARODNE SPRAVE V LUČI ZDOMSKIH POLITIČNO DUHOVNIH IZKUŠENJ“, napisan v lepem jeziku in obiljem novih, bogatih, samostojnih misli in metafizičnih pogledov na svet, je obenem že tudi napotek domačim oblastnikom, da naj opustijo togost zgodovinskih presoj ter sprejmejo prispevek zamejstva in zdomstva, kar bi že predstavljalo tudi prvi korak do sprave. Umirjenost, jasnost, metafizičnost in logična doslednost so odlike tega eseja.

„KULTURA IN PROSVETA — TO NAŠA BO OSVETA?“, šifre 5, je živahen, s precejšnjo mero dogmatizma in protijugoslovanstva pisan esej, s poudarkom na slovenski državnosti. V njem opazimo pisateljevo razgledanost, tanek posluš za dogajanja v domovini in emigraciji. Esaj predstavlja nekaj čisto novega, izvirnega, še ne obdelanega, čeprav niso utemeljene vse trditve.

Po mnenju in oceni razsodišča je dobila prvo nagrado šifra 1814 z esejem „Jurčeveva rast iz narodnosti v državnost ali bodočnost slovenstva v antipodih“, drugo šifra „Triglav“ s „Slovenska bodočnost in problem narodne sprave v luči zdomskih politično duhovnih izkušenj“, tretjo mesto pa je zasedla „šifra 5“ s „Kultura in prosveta — to naša bo osveta?“.

Ko so bile odprte kuverte z imeni, se je izkazalo, da je pod šifro 1814 pisal prof. Andrej Rot, šifra Triglav odgovarja slovenskemu pesniku, pisatelju in publicistu Levu Detelu, šifra 5 pa mlademu slovenskemu mislecu iz ZDA dr. Tonetu Arku.

Razsodišče nagradnega natečaja „Bodočnost slovenstva“ so sestavljali: dr. Vinko Brumen, dr. Jože Velikonja, dr. Jure Rodé, g. Božidar Fink, dr. Katica Cukjati in dr. Andrej Fink. Predsedoval je Ladislav Lenček.

TRADUCCIONES DE NUESTRA POESIA

VLADIMIR KOS: SINFONIA DE LA AMAPOLA

I.

Verano en el campo. Quizás es mediodía.  
Duermen las doradas florecillas. Sólo la amapola vela.  
Y sobre el estanque nada un pájaro.

En el cielo con azules cortinas  
va hundiéndose una joven nube,  
tiemblan los corazones de las hayas  
deseosas de seguir a la nube.

La gente que vive en la ciudad  
no presiente estas cosas,  
es verdad:  
las hayas tiemblan y la amapola vela.

Los rojos escarabajos se arrastran hacia los tallos.  
La hormiga carga con los troncos.  
Las abejas rezan  
y la amapola vela toda en llamas.

El viento sopla trenzando las olas.  
Las flores acuáticas miran sus rostros  
para enseguida olvidarlos.

Sólo la amapola vela  
temblando  
feliz,  
con ojos negros y cabellos de seda.  
Aleteando vuelve el pájaro.

II.

Los rojos escarabajos brindan con miel.  
Ya la nube entera penetró en el misterio celeste  
y sobre las hayas se derramó el sosiego.

Sólo la amapola vela,  
sólo la amapola arde,



sólo la amapola vive.

Y todo se hamaca en danza tranquila  
con melodías de hace mucho.

Oración — invierno, júbilo — otoño,  
la primavera es fuerza.

El verano en el campo es divina pasión  
para el saludo en honor al Sembrador!

Griten jubilosos, los surcos del campo!  
Susurren los árboles!

Corran las nubes!

Vientos, desgarran la paz de los soñadores!

Y apaguen la luz

para que el campo pobremente vestido

aún, aún

sea pasión.

### III.

Un vacío negro nace en el silencio,  
lanza un grito

y golpea las hayas con una maldición

y aulla, aulla, al estanque enfurece,

azota a las doradas florecillas,

a los escarabajos, al pasto y a los caminos

y con la lluvia trae la ruina.

Sólo la amapola vela y esconde los ojos

y los destrozados cabellos se llenan de sangre

que brilla y clama por el crepúsculo.

O, el crepúsculo tiene miedo,

está furioso,

encrespado.

La amapola inclina la frente y busca el suelo.

El horizonte se abre a la luz

### IV.

Luego desaparece el crepúsculo.

Todo es de repente un baile del cielo,

oh, todo de pronto es la paz

y esplendor de las velas del sol.

Nubes, hayas y escarabajos viven,

flores azules miran el fondo de las aguas,

las verdes llanuras exhalan perfumes.

Sólo la amapola vela para terminar con la diablura.

En las rotas mejillas bailan la luz y la sangre.

Y sobre el estanque  
vuela en círculos  
el pájaro.

KAREL MAUSER:

ALGUNA VEZ ESTARE COMPLETAMENTE SOLO

Alguna vez estaré completamente solo.  
La gente será como árboles al costado del camino.  
Aunque florecidos, no me invitarán.  
Caminaré entre ellos — en fila estarán mis muertos  
del pasado que enterré en una pequeña barranca, donde  
sólo crecen helechos y matas.

Ninguna cosa he de llevar conmigo a la definitiva soledad.  
He de rociarme con cenizas las sienes,  
en el ojal tendré una hoja seca de cerezo silvestre.  
Del corazón recogeré y arrojaré todo lo que brilla  
hasta ser como el fondo de un volcán apagado  
que lanzó de sí todo lo que el llameante centro de la tierra  
de día en día le brindaba.

Y cuando pisaré en el vacío valle,  
apretado entre las desnudas rocas de la montaña,  
me acostaré sobre la arena del lago que mil años hace ya se ha  
desechado.

Esperaré sin enojo y sin llanto que las cenizas de mis sienes  
grisáceamente se expandan por todo mi cuerpo  
y el anochecer solitario empezará a dispersarme.

KAREL VLADIMIR TRUHLAR: CRISTO RESUCITADO

Las líneas de Tu rostro  
en la gloria  
apenas visibles son.

No te reconocen:  
una vez eres para ellos jardinero,  
otra fantasma,  
otra un extranjero en el camino de Emavs,  
otra un silencioso desconocido  
que en el húmedo albor  
observa desde la costa  
las cansadas redes  
de los pescadores.

Tu cuerpo es materia  
que se disuelve  
en claridad del alma.

Pasas a través de la puerta cerrada,  
en un momento Te evades de las miradas  
y Te alejas en la distancia,  
como se aleja el pensamiento  
al cual no ata  
ninguna grave  
carga terrenal.

Nueva vida  
pasa a través de la antigua.  
La antigua queda pasmada  
como de los siglos oscurecido  
el jardín azul de corales  
en el fondo del mar  
cuando lo ilumina  
la blanca luz  
del primer  
inundado.

#### MARJAN JAKOPIC: YA HACE TIEMPO ESPERO

Ya hace tiempo te espero, muchacha, en esta fosa,  
no duermo — como alguna vez de noche al visitarte,  
bajo tu ventana me llego al anochecer  
y te abrazo con las manos cansadas.

Mi vecino se salvó en el último momento,  
seguramente te trajo la noticia  
de que yazgo aquí, atado con el áspero alambre,  
y que ha cesado ya el latido de mis sueños.

Mas veo todo como si cruzara por la aldea,  
tras el umbral de nuevo el cerezo florece,  
¡mira! a mi madre veo inclinándose hacia el silencio,  
en una noche se arrugó su bello rostro.

Quién este año llevará las banderas nuestras,  
quién tocará las campanas para el día del santo,  
quién guardará el retoño y quién cortará el pasto  
si aquí estamos: Tone, Rico, el buen Jan.  
Sin embargo al anochecer venimos todos  
a ver la aldea, los campos, los hogares,  
a pedirles a vosotros por las flores del cerezo,  
pues sobre nosotros no hay flores, sólo tierra.

VINKO RODE:

EN ALGUN LUGAR LA REALIDAD ES DIAFANA

En algún lugar la realidad es diáfana,  
en algún lugar el día es claro  
como el ojo eterno —  
sin sombra.

Para nosotros el mundo es un misterio traducido  
en algunas fugaces imágenes y palabras,  
¡mas el fondo del misterio es una cerrada morada!  
Esta pobre palabra la menciona,  
pero no puede captarla.

En colores y sonidos golpea  
sobre la luz de la conciencia;  
tampoco en el sueño se calma;  
en misteriosos símbolos teje el presentimiento  
ilimitado.

Mas la luz del mar no puede abarcar  
dos perlas asombradas.

TINE DEBELJAK (h.): COMPAÑERO SILENCIOSO

La pampa pesada  
en el rígido silencio  
sufre.

En los mundos vacíos  
resuena  
la canción del corazón  
acerca del final del camino,  
la canción de los deseos  
acerca de palmas vacías.

El grito  
se pierde  
entre las bandadas de gansos salvajes.

Sólo la pampa  
sufre  
conmigo,  
me toma protegiéndome  
en un abrazo  
de anchas planicies,  
silenciosamente en la oscuridad  
está calmando  
los latidos del corazón.